



GÖTEBORGS UNIVERSITET

Institutionen för socialt arbete

Somna i oro, vakna i oro, leva i oro

– En studie av gömda flyktingars upplevelser av sin situation

Socionomprogrammet

C-uppsats

Författare: Lina Nero

Handledare: Nils Hammarén

ABSTRAKT

Göteborgs Universitet
Institutionen för socialt arbete
C- uppsats

Titel: Somna i oro, vakna i oro, leva i oro – en studie om gömda flyktingars upplevelser av sin situation

Författare: Lina Nero

Nyckelord: Gömda flyktingar, illegala invandrare, upplevelse, livssituation, exkludering

Denna uppsats syftar till att skapa en större förståelse för den situation en gömd flykting kan befinna sig i. Utgångspunkten är att undersöka hur livssituationen kan se ut för gömda flyktingar, hur denna livssituation kan påverkas utifrån de villkor och rättigheter som finns för denna grupp i samhället och hur gömda flyktingar själva kan uppleva sin situation och dess inverknings på deras tillvaro. För att undersöka detta har kvalitativ metod använts bestående av halvstrukturerade intervjuer med sju personer som lever gömda eller tidigare har levt gömda. Det empiriska materialet har sedan analyserats med teorier om identitet, marginalisering, exkludering, behovstillfredsställelse, psykisk hälsa och socialkonstruktivism. Vidare har det jämförts med tidigare forskning.

Uppsatsen visar att ”situationen som gömd” kan upplevas mycket svår på många olika sätt. Det handlar både om svårigheter vad det gäller sociala, psykiska och identitetskapande plan men också vad det gäller mer materiella faktorer som boende och försörjning. I uppsatsen framkommer även att dessa olika delar hör ihop och påverkar varandra och inte helt går att se åtskilda. Det visar sig också att svårigheterna i stor utsträckning kan vara konsekvenser av de lagar och regler samhället har skapat för denna grupp.

Tack!

Jag tycker att det har varit väldigt intressant och givande att ha fått möjlighet att skriva denna uppsats. Jag har under arbetets gång lärt mig väldigt mycket. Jag har fått inblick i en helt ny värld och fått träffa många människor som har berört mig djupt, givit mig nya tankar och trots sina i många fall svåra situationer sänt leenden ända in i min själ. Jag är väldigt tacksam för all hjälp och all omtanke jag har fått som har gjort denna uppsats möjlig!

Först av allt vill jag innerligt tacka mina intervjupersoner för att ni har tagit av er tid och delat en bit av ert liv och era upplevelser med mig. Utan er hade min uppsats inte gått att genomföra.

Tack också till alla personer i den frivilligorganisation jag har varit i kontakt med för ert engagemang och att ni tagit så väl hand om mig, hjälpt mig att få kontakt med mina intervjupersoner och låtit mig få en större inblick i er verksamhet.

Slutligen ett tack till min handledare Nils Hammarén som har stöttat mig i mitt val av ämne och som trott på mig när jag själv tvivlat.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING	1
1.1 MITT INTRESSE	1
1.2 SYFTE/FRÅGESTÄLLNING	1
1.3 DISPOSITION AV UPPSATTS	2
2. BAKGRUND	3
2.1 FLYKT/MIGRATION	3
2.2 FLYKTINGPOLITIK.....	4
2.3 ASYLPROCESS/ VEM BEVILJAS ASYL?	7
2.4 VEM ÄR ”ILLEGAL” INVANDRARE OCH HUR SKAPAS DETTA FENOMEN?	9
2.5 RÄTTIGHETER I SAMHÄLLET	10
3. TIDIGARE FORSKNING	14
3.1 ORSAKER TILL BESLUTET ATT GÖMMA SIG/LEVA PAPPERSLÖS	14
3.2 FYSISK HÄLSA.....	15
3.3 PSYKISK HÄLSA	15
3.4 EKONOMISK SITUATION/FÖRSÖRJNING	16
3.5 BOENDESITUATION	17
3.6 SOCIAL SITUATION.....	18
3.7 SKOLGÅNG	18
3.8 IDENTITET/SJÄLVKÄNSLA	19
3.9 EXKLUDERING	19
3.10 HJÄLP UNDER TIDEN SOM GÖMD	20
4. TEORETISKA PERSPEKTIV	21
4.1 SOCIALKONSTRUKTIVISM	21
4.2 IDENTITET	21
4.3 STIGMATISERING/AVVIKANDE IDENTITET	22
4.4 MARGINALISERING – EXKLUDERING.....	23
4.5 BEHOV/LIVSKVALITET/VÄLFÄRD	24
4.6 KASAM.....	26
4.7 HUR DE OLIKA TEORIerna HÄNGER IHOP	26
5. METOD	27
5.1 FÖRFÖRSTÅELSE.....	27
5.2 VAL AV METOD.....	27
5.3 UTFÖRANDE	29
5.4 VALIDITET, RELIABILITET, GENERALISERBARHET.....	33
5.5 ETISKA ÖVERVÄGANDEN	34
5.6 KRITISK METODDISKUSSION	36
6. RESULTAT/ANALYS	38
6.1 PRESENTATION AV INTERVJUPERSONER.....	38
6.2 ORSAK TILL ATT GÖMMA SIG	39
6.3 ÖPPEN FRÅGA OM SITUATIONEN SOM GÖMD	41
6.4. BOENDESITUATION.....	42
6.5 EKONOMISK SITUATION/FÖRSÖRJNING	46
6.6. SOCIAL SITUATION.....	51
6.7 IDENTITET.....	58
6.8 PSYKISK HÄLSA	62
6.9 FRAMTIDSTANKAR.....	67
6.10 HELHET - HUR ALLA DELAR HÄNGER IHOP	68
7. DISKUSSION	71
7.1 SLUTDISKUSSION	71
7.2 SLUTORD	72
7.3 FÖRSLAG PÅ MER FORSKNING	73

REFERENSER 74
BILAGA 79

1. INLEDNING

1.1 Mitt intresse

Det finns människor som lever i vårt samhälle men som inte tillåts delta i detta samhälle på lika villkor som andra människor. Det finns människor mitt i vårt samhälle som inte får sina mänskliga rättigheter tillgodosedda och som inte kan kräva de rättigheter som ska tillförsäkras varje samhällsmedborgare i Sverige. De är människor med drömmar, behov och känslor som vem som helst men som inte har samma möjligheter och rätt att kunna förverkliga dessa. Det är människor som av olika anledningar befinner sig i Sverige utan tillstånd, de är de som går under beteckningen gömda flyktingar, illegala invandrare, irreguljära invandrare och papperslösa och som på grund av sin avsaknad av ”de rätta papperna” befinner sig i en situation där andra lagar och rättigheter råder.

Trots att denna grupp inte får någon plats i det svenska trygghets- och välfärdssystemet som ska tillförsäkra alla medborgare en skälig levnadsnivå så finns de i allra högsta grad i samhället och slutar inte existera genom att de stängs ute från vissa rättigheter och möjligheter.

Som blivande socionom men kanske framför allt som varande människa tycker jag därför att det är av yttersta vikt att undersöka och belysa hur människor i denna situation kan uppleva denna tillvaro. Jag har därför valt att i och med denna uppsats ta tillfället i akt och fördjupa mig inom detta.

1.2 Syfte/Frågeställning

1.2.1. Syfte

Syftet med denna uppsats är att skapa en större förståelse för den situation en ”gömd flykting” kan befinna sig i.

1.2.2 Frågeställningar

Hur kan livssituationen se ut för en gömd flykting?

Hur kan livssituationen för en gömd flykting påverkas utifrån de villkor och rättigheter som finns för gömda flyktingar i samhället?

Hur kan gömda flyktingar uppleva att ”situationen som gömd” inverkar på deras tillvaro?

Jag är medveten om att mina frågeställningar är breda men detta är gjort som ett medvetet val eftersom jag vill fokusera min uppsats på det som mina intervjupersoner själva anser viktigt och centralt när det gäller deras livssituation och upplevelser. I min analys kommer dessa sedan att brytas ner till mer avgränsade kategorier utifrån det empiriska material jag har fått in.

1.3 Disposition av uppsats

För att möjliggöra en större förståelse för gömda flyktingars situation och kunna se deras upplevelser i ett sammanhang anser jag att det är av vikt att beskriva och diskutera den kontext de befinner sig i. Jag har därför valt att börja med en lite mer omfattande bakgrund till deras situation. Denna innehåller bakgrund till migration, hur flyktingpolitiken i EU ser ut, hur asylprocessen går orsaker till, orsaker till varför det kan finnas illegala invandrare/gömda flyktingar, och vilka lagar och regler som finns för personer som befinner sig utan tillstånd i det svenska samhället.

Efter detta presenterar jag tidigare forskning om gömda flyktingar som jag anser är relevanta för att bredda förståelsen för situationen och som sedan kan jämföras med det jag finner i min undersökning.

Detta följs av en beskrivning av de teorier och teoretiska begrepp jag kommer att använda mig av för att analysera mitt material.

Jag kommer i den efterföljande metoddelen att beskriva hur jag har gått till väga i min studie, vilka val jag har gjort och diskutera möjliga konsekvenser av dessa val. Detta för att läsaren själv ska kunna bilda sig en åsikt om relevansen av min studie.

Efter detta presenterar jag resultat och analys av min studie följt av en slutdiskussion av dessa.

2. BAKGRUND

2.1 Flykt/migration

2.1.1. Orsak till flykt/migration

Vi lever i en ojämlik värld där det finns stora klyftor mellan människors möjligheter till levnadsstandard, välbefinnande, trygghet och inflytande (Collste, 2004). På vår jord finns det länder som befinner sig i krig, länder i vilka delar av befolkningen lever under förtryck och länder där människor befinner sig i fattigdom och där svält råder. Ständigt finner sig människor med anledning av detta tvungna att fly inom eller utanför sina länder. Några lämnar sina länder av fattigdom för att överleva, andra flyr från brinnande krig eller förtryck och ytterligare andra är drivna av en dröm om en bättre möjlighet i livet, en chans till en värdig framtid (UNHCR, 2006).

UNHCR uppskattar att det finns ca 30 miljoner människor på flykt i världen idag på olika sätt och av olika anledningar (UNHCR:s hemsida). Av alla anledningar som får flyktingar att lämna sitt hem är ingen så stor som rädsla. Det kan vara rädsla för krig och konflikter där tortyr, våldtäkter och etnisk rensning är delar av de militära strategierna. Den ständigt ökande skillnaden mellan levnadsstandard, trygghet och mänsklig säkerhet i olika delar av världen får också många att välja att migrera även om de inte har skäl som anses uppfylla kraven för asyl (UNHCR, 2006). I och med den ökande globaliseringen och förbättringen av transporter och kommunikationer så ökar också möjligheterna för människor i den fattigare delen av världen att ta sig till den som är mer industrialiserad (Geddes, 2000).

Collste (2004) skriver att det finns stora anledningar att reflektera över global rättvisa då det finns stora klyftor mellan de som har resurser och de som inte har det och att en människas levnadsomständigheter, välfärd och livslängd till stor del bestäms av var hon är född. Han ställer sig frågan varför det faktum att man råkar vara född på en viss plats och i ett visst land ska innebära att förutsättningen för ens liv är hopplös. Rawls anser enligt Collste (2004) att människors livsvillkor inte bör styras av livets lotteri. Sådana saker som man inte själv kan råda över som till exempel var man är född och vilka uppväxtvillkor man har. Collste menar att lika lite som detta bör styra vilka liv vi lever inom en nation bör de styra livsbetingelserna för människor i olika nationer och att vi därför måste försöka korrigera de orättvisor som är ett resultat av den globala klyftan mellan rika och fattiga. Collste (2004) skriver också att en normativ princip för global rättvisa är principen om att varje människa som utgångspunkt har lika rätt till jordens resurser och att denna rätt kan knytas till hennes människovärde. Enligt en utformning av människovärdesprincipen har varje människa ett egenvärde och varje människa är lika värdefull och därför har människor samma rättigheter till resurser som ligger till grund för att deras liv ska kunna bli värdiga (Collste, 2004). Men vår värld ser i dagsläget inte ut så. Människor har inte möjlighet att idag kunna åberopa sin likvärdiga rätt till jordens resurser och ett värdigt liv. Varje dag ser sig människor tvungna att ta sig genom farliga områden där de kan bli skjutna, smugglas på farliga vägar och under dåliga förhållanden och åka i små läckande båtar över havet allt för att komma i säkerhet eller öka sina möjligheter till ett värdigt liv. Och även om de trots dessa svårigheter lyckas nå sitt destinationsmål så är det ändå inte säkert att de släpps in i landet de kommit till och tillåts få en trygg tillvaro där deras mänskliga rättigheter kan tillgodoses utan trots att de lyckats ta sig till ett land där det finns möjligheter till ett värdigt liv fortfarande vara hotade (UNHCR, 2006).

2.1.2 Den mänskliga rättigheten att åtnjuta frihet i andra länder

Flyktingars rättigheter är förankrade i de mänskliga rättigheterna. I de mänskliga rättigheterna är det till exempel fastställt att ”var och en har rätt att lämna varje land, även sitt eget” och att ”var och en har rätt att i andra länder söka och åtnjuta asyl från förföljelse” (De mänskliga rättigheterna). Av dessa punkter framgår det tydligt att varje människa har rätt att lämna sitt land och att få asyl i andra länder. Däremot finns det i de mänskliga rättigheterna inte fastställt några tvång för stater att ge asyl, vilket medför att det uppstår svårigheter när dessa rättigheter ska åberopas. Rättigheten att lämna sitt land blir tom om det inte finns något annat land som måste ta emot en. Det blir till en paradox i rättigheterna när rätten till emigration men inte till immigration erkänns (Khosravi, 2006). På detta sätt finns det som Söderberg (2005) uttrycker det en spänning mellan individens rätt att få asyl och statens rätt att ge eller inte ge asyl. De mänskliga rättigheterna kan därför bli ”offrade på altaret för statens intressen” (Benhabib, 2004).

I de mänskliga rättigheterna som går ut på att varje människa just i egenskap av att vara människa har vissa rättigheter finns också fastställt att var och en i egenskap av samhällsmedlem, har rätt till social trygghet, arbete, utbildning och en levnadsstandard som är tillräcklig för den egna och familjens hälsa och välbefinnande. Men personer som inte får dessa tillgodosedda i sitt hemland har inte samma möjligheter att korsa landsgränser för att få dessa rättigheter tillgodosedda i ett annat land (Abiri, 2000). Vilken rätt till skydd av sina mänskliga rättigheter har då den vars rättigheter kränks i det egna hemlandet?

2.2 Flyktingpolitik

2.2.1. Synen på flyktingar

Flyktingpolitiken har två avsikter, den ena att skydda människor på flykt och den andra att skydda staten mot flyktingströmmen (Vestin, 2007). Vilken syn man har på migration och flyktingar påverkar hur man bedriver sin flyktingpolitik, ser man flyktingströmmen som skyddsbehövande riktar man sin energi på att ta emot dem men ser man dem som hot blir det att stänga dem ute (Abiri, 2003).

I Europa var inte asylsökande sett som något problem på 50- 60- och 70- talet utan det var först på 80-talet som attityderna började ändras och detta började uppfattas som problem (Geddes, 2000). Abiri skriver att asylsökande under 90-talet inte längre sågs som individer som behövde skydd utan som något som kunde utgöra säkerhetshot gentemot staten (Abiri, 2000). När man började koppla samman flyktingar med säkerhet på 90-talet så var det nästan aldrig flyktingens säkerhet man talade om utan statens, trots att flyktingar flyr just för att sätta sig själva i säkerhet (Abiri, 2003). Efter attentaten den elfte september så har man blivit ännu mer misstänksam mot asylsökande och de har associerats med terrorister och kriminella (UNHCR, 2006). Idag är migration till största delen förstått som ett hot (Abiri, 2003) och skillnaden mellan organiserad brottslighet och flykting verkar till och med tendera att upphöra (Flyghed, 2003).

2.2.2. Eu:s flyktingpolitik

Från början av 80- talet har antalet flyktingar från utomeuropeiska länder ökat tillsammans med andra former av invandring. Med anledning av denna ökade invandring samt en minskning i ekonomisk tillväxt har många länder svarat med en mer restriktiv flyktingpolicy

(Andersson, 2005). Man har inom EU vidtagit ett antal åtgärder för att kunna kontrollera och upprätthålla en reglerad invandring och värja sig mot migrationsströmmar och asylsökande, vilket gjort det svårare att komma in i Europa (Floor, 2005). De första restriktiva åtgärderna handlade mest om att hindra flyktingströmmarna från att ta sig till Europa. Detta ledde till en minskning i antalet asylsökande men en ökning i antalet personer som anlände illegalt. Detta ledde i sin tur till att EU:s nästa steg i försöken att kontrollera invandringen fokuserades på sätt att stoppa den illegala invandringen och bli av med de som trots problematiken med att ta sig till EU ändå hade lyckats (Vestin, 2006).

Åtgärder som skapades i Europa för att få kontroll över invandringen och asylsökarna har bland annat varit att skapa listor över säkra länder dit man kunde skicka tillbaka människor som sökte asyl, skapa gemensamma policys genom Dublin- och Schengenkonventionen (Miyamoto, 1996) och att införa visumtvång för nästan alla länder varifrån många människor ger sig på flykt (Vestin, 2007). Visumtvånget innebär att man måste ha inresetillstånd i förväg för att kunna komma in i landet. Detta blir på så vis en åtgärd som hindrar flyktingar att resa till EU på legal väg då dessa vanligtvis inte får visum, eftersom visum är till för kortare besök (Vestin, 2007).

Dublkonventionen ska garantera att var och en får sin asylansökan prövad och inte skickas mellan länderna utan att någon tar ansvar (SOU 2004:110). Men den innehåller också regler som reglerar asylsökandes möjligheter att själva välja vilket land de vill söka asyl i och som bekräftar att de endast har rätt att söka asyl i ett EU-land. Dublkonventionen bygger på ”första asyllandsprincipen”, det vill säga att personen ska söka asyl i det första säkra land han eller hon kommer till (SOU 2004:110).

Schengenavtalet som Sverige gjorde sitt fullständiga inträdande i 2001, innebär i princip att kontrollen vid inre gräns det vill säga gränser till andra stater inom Schengen upphör men vid yttre gräns mot länder utanför gemenskapen skärps. Grundtanken med Schengen är att den fria rörligheten inom unionen ska ökas och att kampen mot illegal invandring och internationell kriminalitet ska bli hårdare (SOU 2004:110). Inträdandet i Schengen har också medfört att det numera är ett uttalat krav i Sverige på uppmärksamhet från polisens sida vad det gäller personer som det finns anledning att anta inte har rätt att vistas i landet. Därmed har även den inre utlänningskontrollen, som innebär poliskontroller av om personer har pass och giltiga handlingar för att uppehålla sig i Sverige, ökat (Hydén och Lundberg, 2004).

Ytterligare åtgärder som har införts är transportansvar som innebär att transportbolag är skyldiga att förbjuda utländska personer utan giltiga resedokument att åka med och att de om de ändå låtit dem åka med har ansvaret att transportera tillbaka dem (SOU 2004:110).

För att en utvisning ska kunna verkställas behövs det ofta ett avtal med landet dit personen ska skickas att ta emot personen. Med utgångspunkt i detta innefattar EU:s åtgärder för att kontrollera invandringen även att skapa återtagandeavtal med andra länder. Dessa innebär då att länderna kommer överens om att landet personen är medborgare i eller det land personen har rest in via går med på att återta personer som befinner sig illegalt i EU (Vestin, 2007).

Ett annat sätt att försöka kontrollera immigrationen är att införa sanktioner mot asylsökande som inte samarbetar (Vestin, 2007). Exempel på att kontrollen ökar ytterligare är också planerna på att låta passen innehålla fingeravtryck för att stoppa illegal invandring (Flyghet, 2003) och digitalt avläsningsbar ansiktsbild (Vestin, 2007). Det är alla dessa åtgärder som gör att man idag kan tala om fästningen Europa (Vestin, 2007).

2.2.3. Konsekvenser av EU:s förda flyktingpolitik

Sedan 1987 har sju miljoner personer sökt asyl i EU- länder och 1,5 miljoner personer fått uppehållstillstånd (Vestin, 2007). Eftersom de flesta flyktingar får avslag på sin ansökan kan man enligt Vestin snarare tala om EU:s förda politik som utvisningspolitik än flyktingpolitik

(Vestin, 2007). Antalet asylsökande i EU var år 2006 30 % av antalet år 1992 som var det år då flest sökte asyl (Vestin, 2007). UNHCR uppger enligt Vestin (2007) att detta kan bero på bättre förhållande i länderna människor flyr ifrån men också på den mer restriktiva flyktingpolitiken i EU. Trots att antalet asylsökande har sjunkit så beräknas inte detta vara fallet med antalet illegala invandrare utan tvärt om pekar både Van der Leun (2006) och Vestin (2007) på att det snarare beräknas vistas fler och fler illegala invandrare inom EU trots de åtgärder man vidtagit för att minska invandringen. Ju mer man försöker kontrollera gränserna ju mer illegal invandring tenderar det att bli (UNHCR, 2006). Vestin (2007) menar också att de åtgärder man utför för att kontrollera invandringen och människors möjlighet att ta sig till EU bidrar till att skapa illegala invandrare, och att fler genom dessa åtgärder blir hänvisade till att smugglas in på farliga illegala vägar.

De åtgärder som idag ägnas störst intresse inom flyktingpolitiken handlar framför allt om att kontrollera flyktingars migration samtidigt som detta också innebär att djupa mänskliga behov förnekas (Nordström, 2004). Statens säkerhet tycks på detta sätt ha blivit överordnad mänskliga rättigheter när det gäller migrationsrörelser (Abiri, 2003). Man kan fråga sig hur människor som behöver skydd överhuvudtaget ska kunna nå EU för att begära det skydd som de enligt de mänskliga rättigheterna ska vara berättigade till om alla dessa åtgärder som har genomförts för att hindra dem fungerade. På detta sätt kan man säga att dessa åtgärder är emot tanken med FN:s konvention om mänskliga rättigheter och dess normer för att skydda flyktingar (Miyamoto, 1996). Visumtvånget hindrar flyktingar att på laglig väg åka till Europa och transportbolagen hindras i sin tur från att ta med personer utan rätt papper (Vestin, 2007). Konceptet med säkra länder är också en sådan sak som kan hindra människor att få skydd då många industrialiserade länder använder detta koncept till att ställa grupper av människor ifrån vissa länder utanför möjligheten att få asyl utan att ta tillräcklig hänsyn till individuella situationer (Miyamoto, 1996).

När mängden utlänningskontroller ökar och förstärks finns också risken att människors rättigheter kränks då det bidrar till att minska människors rörelsefrihet. Här blir då polisens rätt att kontrollera starkare än rörelsefriheten (Hydén och Lundberg, 2004). En ökad prioritering av inre utlänningskontroller kan också föra fram bilden av att personer med utländsk bakgrund är suspekta (Hydén och Lundberg, 2004). Även att migrationsströmmen till största delen ses som ett hot kan leda till att allmänheten får uppfattningen att asylsökare är lika med fuskare och terrorister (Vestin, 2007). En betydande konsekvens av hotbilderna som framträtt sedan 90-talet förknippade med migranter är formlen av "vi och dom". Dom andra blir till främmande och det främmande och okända uppfattas som hotfullt. Därför utsätts dom andra i större utsträckning för diskriminering, marginalisering och exkludering (Flyghed, 2003). Den negativa synen på asylsökare förstärks ytterligare genom tanken på att de "riktiga" flyktingarna får stanna. De som ska avvisas skulle alltså inte vara flyktingar även om de flytt från sitt land (Nordström, 2004).

2.2.4. Andra alternativ

Miyamoto (1996) skriver att de som för politiken måste bli påmind om att deras politik får stor inverkan på flyktingars möjlighet till skydd och att flyktingproblematiken inte bara kan bli hanterad genom restriktioner och gränskontroller utan att utmaningen snarare ligger i att jobba med den sociala, politiska och ekonomiska problematiken som skapar flyktingstömmarna. Om man inte gör detta kommer bara problematiken till följd av krig, etnisk rensning och fattigdom att bli värre (Miyamoto, 1996). Även Vestin (2007) tar upp att det skulle vara viktigt att lägga fokus på de faktorer som skapar migration, som fattigdom och konflikter. Hon skriver även att en växande del av EU:s flyktingpolitik också består i att försöka minska migrationstrycket genom samarbetsprojekt som ska syfta till att förbättra

livsvillkoren i ursprungsländerna, men att detta skulle behöva göras ännu mer. Om samarbetsprojekten verkligen fungerade och ledde till förbättringar i länderna varifrån människor flyr så skulle inte EU behöva lägga mer energi på att starkt bevaka sina gränser för då skulle inte samma behov av flykt finnas och invandringen skulle på så vis avta av sig självt (Vestin, 2007). En annan sak hon tar upp är att om bilden av invandrare som kriminella hade avtagit och integrationsprojekt vad det gäller invandrare i EU hade lyckats så hade länderna i EU inte behövt vara så oroliga för följderna av invandring utan det kunde istället ha lett till något positivt (Vestin, 2007).

2.3 Asylprocess/vem beviljas asyl?

2.3.1. Grunder för att beviljande av asyl

För människor som söker asyl i Sverige finns det tre olika möjligheter att få uppehållstillstånd, på grund av flyktingskäl, andra skyddsbehov, eller synnerligen ömmande omständigheter.

Sverige har skrivit på FN:s flyktingkonvention, den så kallade Genèvekonventionen från 1951. Detta innebär att Sverige förbundit sig att ge de människor, som enligt konventionen är flyktingar, asyl.

I FN:s flyktingkonvention från 1951 definieras en flykting som en utlänning som:

- befinner sig utanför det land där han/hon är medborgare på grund av att han eller hon känner välgrundad fruktan för förföljelse på grund av sin ras, nationalitet, tillhörighet av en viss samhällsgrupp, kön sexuell läggning, religiös eller politisk åsikt och inte kan eller inte vill på grund av fruktan begagna sig av detta lands skydd.

Enligt svensk lag kan även andra än de som klassas som flyktingar enligt FN:s konvention få uppehållstillstånd. De kallas i Sverige för skyddsbehövande och det är personer som lämnat sitt hemland på grund av att de:

- känner välgrundad fruktan för att straffas med döden eller att utsättas för kroppsstraff, tortyr eller annan omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning.
- behöver skydd på grund av yttre eller inre väpnad konflikt eller på grund av andra svåra motsättningar i hemlandet känner välgrundad fruktan att utsättas för allvarliga övergrepp.
- inte kan återvända till sitt hemland på grund av miljökatastrof.

Om uppehållstillstånd inte kan ges på annan grund, får tillstånd beviljas en utlänning om det vid en samlad bedömning av utlänningens situation föreligger sådana synnerligen ömmande omständigheter att han eller hon bör tillåtas stanna i Sverige. Dessa omständigheter ska framförallt vara knutna till individens hälsa, anpassningen i Sverige och situationen i hemlandet (Migrationsverkets hemsida).

2.3.2 Asylutredningen

När beslutsfattarna på migrationsverket ska utreda om uppehållstillstånd ska beviljas för en person så får den asylsökande inledningsvis berätta vem han är och hur han kommit till Sverige. Migrationsverket tar här ställning till om det är i Sverige asylsökanden ska behandlas eller om personen har passerat genom ett annat land som är skyldig att pröva ansökan. Om det visar sig att det är i Sverige så får den asylsökande lägga fram sina asylskäl. Han får också juridiskt hjälp av ett offentligt biträde om det behövs. Om det direkt står klart att han inte är i behov av skydd kan han avvisas direkt. Om det inte blir direkt avvisning så får den asylsökande tillsammans med det offentliga biträdet visa fakta och uppgifter som styrker hans skäl till asyl. Därefter ska beslut med hänsyn tagen till utlänningslagen göras

(Migrationsverkets hemsida). När man ska besluta om ett skäl för asyl föreligger ska bland annat hänsyn tas till landets situation, personlig ställning och förhållande, riskbedömning och om personen kan skyddas i en annan stat där medborgarskap kan hävdas (SOU 2006:6).

2.3.3 Svårigheter i samband med asylutredningen

Det finns olika svårigheter i samband med asylutredningar. Vad är till exempel välgrundad fruktan? Fruktan är en i allra högsta grad subjektiv upplevelse som finns hos den asylsökande men det blir beslutsfattarens uppgift att fastställa om den är välgrundad. På detta sätt finns det både ett subjektivt och ett objektivt element i detta begrepp. Det subjektiva utgörs av den fruktan personen känner och det objektiva av att det måste finnas skäl för fruktan, det vill säga den måste vara välgrundad (SOU 2006:6). För att en fruktan ska anses som välgrundad måste det i personens individuella förhållanden och förhållandena i hans hemland finnas anledning att anta att han kommer att utsättas för förföljelse vid ett återvändande. På så vis görs bedömningen om någons rädsla är välgrundad av en framåtsyftande riskbedömning (SOU 2006:6). Nordström (2004) skriver att det i stort sett är omöjligt att bedöma någon annans verklighet, och att beslutsfattaren måste utgå ifrån sin egen verklighet och uppfattning om den andres verklighet, vilket innebär en reducering av dess innebörd (Nordström, 2004). Vestin tar också upp att flyktingars individuella skäl ibland väger lätt mot bedömningen att hemlandet är säkert. (Vestin, 2006).

En allmän princip inom asylrätt är att den asylsökande har en övergripande informationsbörda vad det gäller fakta som kan vara relevant i myndighetens bedömning om skydd. Det är den asylsökande som ska visa grund för sin ansökan genom att visa tillgängliga dokument och sanningsenligt och trovärdigt berätta varför han eller hon är i behov av skydd (SOU 2006:6). Detta kan innebära problem då det är många asylsökande som känner en misstro gentemot myndigheter och för den skull inte vågar berätta om sin situation eller befinner sig i en så psykiskt påfrestande situation att de inte orkar berätta. Andra orsaker att inte berätta kan bero på skuld och skam eller koncentrationssvårigheter (Eriksson, Henriksson, 1997).

Eriksson och Henriksson (1997) skriver att det har skett en ökad misstro gentemot asylsökande från och med 90-talet och att detta har lett till en förändring i besluten om asyl på så vis att det tidigare var bedömningar av en persons asylskäl men nu ofta också är en bedömning av en persons trovärdighet (Eriksson, Henriksson, 1997). När en person inte söker asyl direkt vid ankomsten eller inte delger all information om exempelvis tortyr eller andra skäl på ett tidigt stadium kan trovärdigheten ifrågasättas och utgöra skäl för avslag. Andra situationer när trovärdigheten kan ifrågasättas är om personen inte har identitetshandlingar (Eriksson, Henriksson, 1997). Det kan också uppstå problem för en person att bevisa att den till exempel blivit utsatt för tortyr. Det finns ingen som kan veta om någon annan talar sanning och frågor om många detaljer som ska fastställa trovärdigheten i det kan vara omöjliga för personen att minnas (Nordström, 2004)

2.3.4 Avslag

När en asylsökande får ett negativt beslut från Migrationsverket har han/hon två möjligheter, antingen att nöja sig med detta och resa hem eller att överklaga till migrationsdomstolen. Om domstolsprövningen leder till att beslutet står fast måste personen lämna Sverige (Migrationsverkets hemsida). Den handläggare som ansvarar för ärendet har i uppgift att stödja utläningen så att han väljer att lämna Sverige inom den tid som föreskrivs. Mot bakgrund av de uppgifter som framkommit vid samtal med utläningen bedömer handläggaren om utläningen kan antas resa ut ur landet självmant eller om ärendet ska

lämnas över till polis (SOU:2007: 34). Om personen inte självmant vill resa hem och inte samarbetar till detta så blir det polisens sak att se till att han/hon lämnar Sverige (Migrationsverkets hemsida).

Ibland kan verkställningen av avvísningar och utvisningar dra ut på tiden till exempel då personen som ska avvisas inte har identitetshandlingar som kan bevisa vilket land han är medborgare i (SOU 2003:25). Att idehandlingar ofta behövs för att av- och utvisningen ska kunna verkställas leder ibland till att personer undanhåller sina dokument för att försvåra avvísningsbeslut, men det kan också vara så att det finns personer som inte lyckas få tag i giltiga dokument även om de skulle ha velat (SOU 2003:25).

Utredningen i SOU 2003:25 visar att de genomsnittliga handläggningstiderna för återvändandearörenden hos migrationsverket har ökat kraftigt under senare år, liksom antalet utläningar med verkställbara avvísningsbeslut- och utvisningsbeslut (SOU 2003:25). Även antalet ärenden som överlämnas till polisen har ökat kraftigt under senare tid, främst på grund av att utläningar håller sig undan. 1999 överlämnades 1500 ärenden till polisen och år 2002 var denna siffra 5100. Polisen får idag överlämnat drygt hälften av migrationsverkets avvísnings och utvisningsbeslut (SOU 2004:110).

Skillnaden mellan termerna avvisning och utvisning är att avvisning används när det är ett avlägsnandebeslut meddelas inom tre månader efter en persons första ansökan om uppehållstillstånd inkommit. Vid avlägsnandebeslut efter dessa tre månader kallas det utvisning (Regeringskansliets hemsida).

2.4 Vem är "illegal" invandrare och hur skapas detta fenomen?

2.4.1 Illegalitetens skapande och påföljder

Illegala immigranter är producerade. Det kan inte finnas några illegala invandrare utan invandrarpolycys. De som är illegala skiftar med policyn för immigration (Samers, 2003). Kriminalitet kan bara uppstå när det finns ett förbud (Vestin, 2006). På detta sätt är illegala invandrare en produkt av den svenska asylpolitiken. Antalet illegala immigranter har också ökat sedan slutet av 90-talet förmodligen till följd av en mer restriktiv policy (Khosravi, 2006). Termen illegal invandrare tyder på att personen har begått ett brott genom att korsa en landsgräns. Idag är det inte möjligt att korsa gränsen in till EU lagligt utan pass och visum och att korsa gränsen blir på det sättet inte en mänsklig rättighet i legal mening även om det ska vara en mänsklig rättighet för individen om den befinner sig under hot om förföljelse i det land han kommer ifrån (Abiri, 2000).

I och med skapandet av nationalstater med olika territorium som har kontrollen att bestämma vilka som ska tillhöra och inte så har det skapats möjligheter att stänga vissa personer ute. Med lagar mot att korsa dessa uppgjorda gränser och befinna sig på "fel" sida gränsen har det även skapats en illegalisering av människor endast på den grund att de råkar befinna sig på ett visst territorium. På detta sätt blir en irreguljär invandrare olaglig enbart på grund av sin odokumenterade förekomst på ett visst territorium, han eller hon blir olaglig i sin kropp, olaglig i sin existens (Khosravi, 2006).

Medan en svensk medborgare har vissa rättigheter att resa in och ut ur Sverige så upprättar lagen olika hinder för utländska medborgare (SOU 2004:110). I Sverige är det ett brott mot utlänningslagen att befinna sig i Sverige utan tillstånd och man kan dömas till böter om man befinner sig olovligt i Sverige utan att ha sökt uppehållstillstånd (SOU 2004:110). En utlänningslag kan också dömas till böter eller fängelse i ett år om han/hon uppsåtligt på ett otillåtet sätt passerat en yttre gräns enligt Schengenkonventionen (UtiL 2005:716). Regeringen har även angivit att en person som inte fullgör sin skyldighet att lämna landet efter beslut om avvisning eller utvisning vistas här olovligt (SOU 2004:110).

Khosravi skriver att i stort sett allt i vardagen illegaliseras för irreguljära invandrare. De kan inte lagligt ha ett arbete, ett boende eller ens röra sig fritt (Khosravi, 2006). På detta sätt menar hon att illegaliteten tar sig uttryck i alla situationer då man behöver dokumentation eller personnummer och inte bara i kontakt med polis eller myndigheter (Khosravi, 2006).

2.4.2 Vilka och hur många är de illegala immigranterna?

Några säkra uppgifter om hur många människor som befinner sig illegalt i Sverige finns av förklarliga skäl inte då denna grupp är en grupp som inte syns i statistiken eller i register och därmed inte kan bli räknade. Det finns olika grupper av människor som befinner sig olovligt i Sverige. En stor grupp är de personer som kommit för att söka asyl men fått avslag på sin ansökan men trots detta valt att stanna kvar, de man brukar tala om som ”gömda flyktingar”. Men det finns även de som kommer hit och struntar i att söka asyl eftersom de redan innan vet att svaret är nej och därför väljer att gå under jorden direkt (Vestin, 2006). En annan grupp är de som söker sig till Sverige på grund av ekonomiska skäl för att hitta arbete på den svarta arbetsmarkanden utan arbetstillstånd. En del som har sökt uppehållstillstånd med skäl av familjanknytning men fått sin ansökan avslagen stannar kvar ändå, liksom studenter och turister som helt lagligt åkt till Sverige men som stannar kvar efter att deras visum har gått ut och på så vis befinner sig olagligt i landet (Hjern, SoS-rapport, 2006).

När man ska uppskatta hur många gömda flyktingar som befinner sig i Sverige kan man titta på hur många som har fått avslag på sin asylsökansökan men där avvisningen inte kunnat verkställas då personen avvikit. Rikspolisstyrelsen rapporterade att det var 15 000 personer som var efterlysta efter avvikning från avvisningsbeslut i juni 2005 (Hjern, SoS-rapport, 2006). Man kan dock inte veta hur många av dessa som har lämnat landet på egen hand utan att polisen fått veta det. Grupper som befinner sig illegalt i Sverige och inte syns i denna statistik är även de personer som kommer till Sverige och aldrig söker asyl och de som kommer till Sverige på laglig väg men som stannar kvar då deras visum gått ut.

Hjern uppskattar i SoS-rapport (2006) att det sammanfattningsvis förmodligen har befunnit sig 50 000 – 70 000 människor utan uppehållstillstånd i Sverige under perioden 2001 till 2004 och att 30 000 – 40 000 av dessa har varit asylsökande och resten inte (Hjern, SoS-rapport, 2006).

Att ta med i beräkningen av antalet gömda flyktingar i Sverige idag är också att det den 15 november 2005 till den 31 mars 2006 infördes en tillfällig lag där personer utan uppehållstillstånd fick en ny möjlighet att ansöka om uppehållstillstånd. Tanken med lagen var att i första hand ge barnfamiljer som vistats länge i Sverige och personer från länder det inte går att utföra avvisningar med tvång, uppehållstillstånd. Totalt sett prövades 30 552 ärenden enligt lagen. Sammanlagt var det 59 % av personerna som ansökte som har beviljats uppehållstillstånd. Drygt 1 500 av dem som fått avslag har avvikit (Migrationsverkets hemsida).

2.5 Rättigheter i samhället

2.5.1 Lagar och konventioner om människors rättigheter i samhället

I de mänskliga rättigheterna, som är varje människas rättigheter just på grund av att hon är människa, är det fastställt att var och en i egenskap av samhällsmedlem, har rätt till social trygghet, arbete, utbildning och en levnadsstandard som är tillräcklig för den egna och familjens hälsa och välbefinnande (De mänskliga rättigheterna). I FN:s barnkonvention bekräfts bland annat barns rätt till utbildning, sjukvård, lek, vila och social trygghet. Det framgår också

att de rättigheter som nämns i konventionen ska tillförsäkras alla barn utan någon åtskillnad av något slag och att återgärder ska vidtas för att säkerställa att inte barnet utsätts för diskriminering eller bestraffning till följd av föräldrars eller vårdnadshavares ställning, verksamhet, uttryck eller tro. Barnkonventionen ska gälla alla barn under 18 år och FN:s barnrättskommitté har uttalat att detta gäller alla barn inom landets gränser det vill säga även de som befinner sig där illegalt (SOU:2007: 34).

I regeringsformen står det att den offentliga makten ska utövas med respekt för alla människors lika värde och för den enskilda människans frihet och värdighet. Det allmänna ska trygga rätten till hälsa, arbete, bostad och utbildning och verka för social omsorg och trygghet. Det ska också verka för att alla människor ska kunna uppnå delaktighet och jämlikhet i samhället och motverka diskriminering av människor på grund av kön, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, språklig eller religiös tillhörighet, funktionshinder, sexuell läggning, ålder eller annan omständighet som gäller den enskilde som person (Regeringsformen). Dessa rättigheter är dock förbehållna de som är svenska medborgare, även om en del saker även gjorts gällande för utländska medborgare. Detta innebär att det svenska medborgarskapet i sig blir en tillåten diskriminering (SOU 2004:110). Man kan ställa sig frågan om gränserna inom vilka vi råkar bli födda och de dokument vi besitter på något sätt är mer relevant att bli särbehandlad utifrån än andra faktorer som exempelvis kön och hudfärg. Att rättigheterna blir knutna till medborgarskap medför att de individer som saknar detta faller utanför och att det skapas en exkludering av icke-medborgare (Geddes, 2000). I de mänskliga rättigheterna fastställs människors rättighet till en nationalitet men inte staters skyldigheter att ge immigranter medborgarskap. På detta sätt blir rätten till rättigheter i sig inte en rättighet, och dessa människor blir på detta sätt berövad rättigheten att ha rättigheter (Khosravi, 2006). Trots att de mänskliga rättigheterna ska vara en icke förhandlingsbar rättighet för varje människa just i egenskap av att hon är människa gäller alltså dessa inte för alla.

I det svenska samhället har personnumret en nyckelfunktion och gör att de som lever utan uppehållstillstånd undantas från många former av service i samhället. Detta medför att ett nätverk av olika ideella organisationer ha behövts byggas upp för att på olika sätt stödja personer som hamnar utanför tillgången till de offentliga tjänsterna. En viktig förutsättning för denna hjälp är att det i Sverige inte är olagligt att hjälpa människor som avvikit från avvisnings- eller utvisningsbeslut så länge man inte gör det för egen ekonomisk vinning (Hjern, SoS-rapport, 2006).

2.5.2 Rätten till arbete

Den som inte har arbetstillstånd har inte rätt att arbeta i Sverige och den som är gömd har inte rätt att få arbetstillstånd. Alltså har människor som befinner sig i Sverige utan de rätta dokumenten inte rätt att arbeta i Sverige (Vestin, 2006). De som arbetar utan arbetstillstånd är inte täckta av arbetslagstiftningen och är därför helt utlämnade till arbetsgivaren till exempel både i fråga om lön, arbetstider och ersättningar vid arbetsskada (Hjern, SoS-rapport, 2006). Trots att det inte är tillåtet att arbeta utan arbetstillstånd har den person som har arbetat och har ett muntligt eller skriftligt arbetsavtal rätt att få sin lön (Vestin, 2006). Det kan dock vara väldigt svårt för en person som befinner sig olagligt i landet att kräva denna rätt då personen kan bli hotad av arbetsgivaren att denne ska säga till polisen att personen är här illegalt om han kräver sina pengar. Då det även är olagligt att arbeta svart är det svårt att anmäla till någon att man inte fått sin lön då man även anger sig själv som skyldig till att ha arbetat svart (Vestin, 2006).

2.5.3 Rätten till skolgång

I skollagen stadgas att alla barn och ungdomar oberoende av kön, geografisk hemvist samt sociala och ekonomiska förhållanden ska ha lika tillgång till utbildning. Denna lag gäller dock endast för de barn som är bosatta i Sverige, vilket inte utlänningar som saknar uppehållstillstånd trots att de är skyldiga att ha ett sådant anses vara. Därmed omfattas inte barn som håller sig undan beslut om avvisning eller utvisning av skollagen och de har därmed inte skolplikt eller rätt till utbildning enligt denna lag (SOU:2007: 34). Inte heller genom Förordning 2001:976 om utbildning, förskoleverksamhet och skolbarnomsorg för asylsökande barn m.fl. får barn som håller sig undan ett avvisning- eller utvisningsbeslut rätt till utbildning. Kommuner har på detta vis ingen skyldighet att erbjuda skolgång för barn som undanhåller sig verkställighet men det finns heller inga förbud mot att göra det utan både grundskoleförordningen och gymnasieförordningen ger kommuner rätt att ta emot elever som inte omfattas av skolplikt. Det finns därmed möjlighet för barn som hålls gömda att få gå i skolan om kommunen går med på det (SOU:2007: 34). Men så länge skolgången inte är en rättighet för dessa barn är barnens möjligheter till skolgång utelämnade till kommuners välvilja (SoS-rapport, 1999:5). Kommuner kan heller inte få någon ersättning för att de tar emot gömda barn i skolorna och detta kan leda till att vissa skolor nekar gömda barn skolgång (SOU:2007: 34).

2.5.4 Rätten till bistånd/social omsorg

Rätten till bistånd och sysselsättning omfattar inte i något fall den som håller sig undan så att ett beslut om avvisning eller utvisning inte kan verkställas (Lagen om mottagande av asylsökande 1994:137).

Socialtjänstlagen ger socialtjänsten ett ansvar för befolkningens väl och ve, men ansvaret gäller bara dem som fått uppehållstillstånd, vilket gör att den grupp av människor som befinner sig här utan de rätta papperna inte faller under deras ansvar och därför är det svårt för socialtjänsten att hjälpa gömda flyktingar. Däremot gäller lagen för barn även om de lever gömda (Angel och Hjern, 2004). Det kan dock vara svårt för socialtjänsten att få reda på om ett barn far illa om det lever gömt och därför kan det vara svårt att uppmärksamma och tillgodose deras rättigheter och behov. Det kan dock vara lättare att upptäcka detta om barnen går i skolan då dessa barn syns bättre (SOU:2007: 34).

En annan sak som minskar möjligheten för både socialtjänsten att hjälpa gömda flyktingar och för gömda flyktingar att söka sig till socialtjänsten för att få stöd och hjälp är att socialtjänstens personal är skyldiga att anmäla till polisen om de träffar en person som befinner sig utan uppehållstillstånd vilket lägger betydande hinder i vägen för hjälpen då detta kan leda till att utvisningen eller avvisningen verkställs (Angel och Hjern, 2004). Bestämmelser om denna underättskyldighet kan bidra till att gömda inte söker hjälp hos socialtjänsten (SoS-rapport 1999:5). Detta kan i sin tur leda till att personer i utsatta situationer som till exempel prostitution och kvinno- och barnmisshandel hamnar utanför möjligheten att få hjälp (Hjern, SoS-rapport, 2006).

2.5.5 Rätten till hälso- och sjukvård

Enligt hälso- och sjukvårdslagen har alla personer, även de som befinner sig illegalt i Sverige, rätt till omedelbar sjukvård. Detta är dock den enda form av sjukvård som dessa personer har rätt till och de är dessutom skyldiga att betala för den själva. Vad som räknas

som omedelbar sjukvård specificeras inte i lagen utan det ska enligt förarbetena bedömas från fall till fall (SOU:2007: 34). Barn under 18 år som befinner sig illegalt i Sverige har dock rätt till sjukvård på samma villkor som svenska barn om de tidigare varit asylsökande (SOU:2007: 34). Men de barn som aldrig sökt asyl stängs ute från denna rättighet (Waldehorn, 2007). Sjukvårdspersonalen har sekretess men utlänningslagen är överordnad sekretesslagen så de har skyldighet att uppge om en person befinner sig på en sjukvårdsinrättning om en polismyndighet eller åklagarmyndighet frågar efter just denna person. De får däremot inte själva kontakta polis och uppge att de har en patient som befinner sig illegalt i landet (SOU:2007: 34).

2.5.6 Problem med att ge illegala invandrare större rättigheter

För att man ska kunna upprätthålla en reglerad invandring krävs att beslut om av- och utvisning leder till att utlänningen lämnar landet, och en del menar att tillgång till rättigheter för de som ändå stannar kvar kan leda till att fler väljer att stanna trots att de blivit avvisade och att detta då skulle motverka möjligheterna till kontrollerad invandring (SOU:2007: 34). En annan aspekt är att rättigheter för denna grupp skulle kunna innebära att det uppstår konflikter mellan olika myndigheters intressen. Till exempel att en del myndigheter har till uppgift att se till att de avvisade och utvisade lämnar landet medan andra ska ge dem tillgång till det svenska välfärdssamhället och på så vis låta dem vara en del av detta. Denna situation skulle då kunna uppfattas som inkonsekvent och motsägande (SOU:2007: 34). Men å andra sidan står redan principen om reglerad invandring i motsättning till principen om barnets bästa (SoS-rapport, 1999:5) och möjligheten att följa de mänskliga rättigheterna. Det är också så att de som befinner sig här illegalt inte kommer att försvinna bara för att man nekar dem tillgång till de rättigheter som gäller för övriga medborgare utan de kommer istället att befinna sig i marginalen utestängda från samhället (Waldehorn, 2007).

3. TIDIGARE FORSKNING

3.1 Orsaker till beslutet att gömma sig/leva papperslös

De främsta orsaker som lyfts fram i SoS-rapport (1999:5) till varför människor väljer att gömma sig är kopplade till fruktan och desperation över det som kommer att möta dem vid återvändandet till hemlandet. Denna fruktan kan grunda sig på olika saker, det kan vara rädsla för landets myndigheter, för att fängslas och utsättas för tortyr eller för att barnen ska bli skjutna eller kidnappade när de går ut. Det kan också handla om rädsla över att bli utstötta av sin omgivning om de kommer tillbaka eller över att de saknar försörjningsmöjligheter i hemlandet. Det tas också upp att de som gömmer sig oftast inte ser någon annan valmöjlighet då de är livrädda att återvända till det de flytt ifrån och heller ofta inte har något att återvända till. Att gå under jorden framstår därför för dem som deras enda möjlighet att skydda sin familj och sina barn. Det poängteras också att ingen skulle utsätta sig själv och sina barn för en sådan situation utan mycket starka skäl och om de inte vore mycket rädda för alternativet (SoS-rapport 1999:5).

Även i utvärderingen av Rädda Barnens projekt utanpapper.nu (2007) kommer det fram att en del gömda personer trots att deras situation inte anses tillräckligt allvarlig för att de ska få asyl för dem framstår som så allvarligt att de finner det omöjligt att återvända och inte ser någon annan utväg än att gömma sig. I denna utvärdering tas det också upp att beslutet kan stå mellan att leva som papperslös i Sverige eller att leva papperslös någon annanstans då vissa saknar medborgarskap i ett land och levde som papperslös redan innan de kom till Sverige (Waldehorn, 2007).

En annan sak som tas upp och som kan inverka på beslutet att gömma sig är de långa handläggningstiderna för asylärenden, både genom att familjen då hinner rota sig och utveckla vänskapsband i Sverige och att ett uppbrott då kan kännas övermäktigt, men också genom att långa väntetider kan vara psykiskt påfrestande och att detta tillsammans med tidigare psykisk ohälsa orsakad av till exempel tidigare obearbetade trauman kan leda till ett tillstånd av psykisk utmattning som försvårar personens möjligheter att acceptera ett negativt beslut (SoS-rapport 1999:5). I SoS-rapport (1999:5) kommer det också fram att många upplevde att det negativa beslutet hade kommit som en chock och att de inte alls hade varit förberedda på att det kunde bli ett avvisningsbeslut. Det nämns också att situationen som uppstår vid avvisningsbeslut kan bli mycket panikartad då tiden till verkställighet är väldigt kort, oftast två veckor från att beslutet äger laga kraft till det ska verkställas, och att denna tid ibland inte är tillräcklig för att personen ordentligt ska kunna ta till sig beslutet och bearbeta det. Detta kan leda till att personer inte kan se olika alternativ och tänka klart utifrån sin nya situation (SoS-rapport 1999:5). I rapporten görs också en skillnad mellan aktiva och passiva gömda när det gäller beslutet. Till de aktiva räknas de som redan innan beslutet har tänkt över sin situation och beslutat sig för att gå under jorden om det skulle bli negativt och då redan upprättat nödvändiga kontakter när ett avslag kommer. Den andra gruppen består av de som inte har tänkt över sin situation innan beslutet kommer och därför står utan färdiga strategier, vilket ofta bedöms leda till att vänner och släktingar blir väldigt centrala i själva beslutsprocessen (SoS-rapport 1999:5).

3.2 Fysisk hälsa

I en studie av 102 irreguljära invandrare i Stockholm 2005 gjord av läkare utan gränser framkom att 66 % av dessa ansåg att deras fysiska hälsa hade försämrats under tiden som gömd. 82 % uppgav att de hade stött på hinder i tillgången till att få vård och 47 % uppgav att de hade avstått från att söka vård även då de varit i behov av det på grund av olika svårigheter kopplade till vården. Svårigheter som nämndes var till exempel att de inte hade råd att betala för vård eller medicin, deras avsaknad av giltiga papper, att de inte trodde att de hade rätt att söka vård och rädsla för att bli rapporterade till polisen. Det fanns även de som hade sökt vård men blivit nekad på grund av att de inte hade giltiga papper (Läkare utan gränser, 2005). I SoS-rapport (1999:5) uppkom att många drar sig för att söka vård även om det föreligger stora risker för försämring av hälsan på grund av att de inte kan betala och även i denna undersökning var rädsla för att söka sjukvård framträdande.

Andra problem relaterade till detta som tas upp är att det ibland finns en ovilja hos vårdinrättningar att ta emot illegala invandrare då det kan medföra inkomstbortfall (Ohlsson, 2006) och att dessa invandrare kan sakna information om sina rättigheter till och kunskaper om sjukvården i landet och därför inte kan nå vården. Ohlsson (2006) skriver att vårdcentraler nästan aldrig tar emot denna grupp och mödravårdcentraler bara om de betalar allt kontant (Ohlsson, 2006). Reijneveld, Verheij, Herten, Bakker (2001) skriver att dessa invandrare inte får någon introduktion till samhällets sjukvård och enligt SoS-rapport (1999:5) uppger frivilligorganisationerna som undersöktes att många gömda flyktingar har dålig kännedom om sina möjligheter till sjukvård speciellt om de inte kan språket och inte känner någon som kan hjälpa dem att söka kontakt med sjukvården (SoS-rapport, 1999).

Reijneverld, Verheij, Herten och Bakker (2001) skriver att hälsoproblem för irreguljära invandrare ofta utöver vanliga sjukdomar även är relaterade till dåliga levnads- och arbetsförhållanden och rädsla.

3.3 Psykisk hälsa

Återkommande i i stort sett all forskning och material gällande gömda flyktingar jag har kommit över är att situationen som gömd ofta innebär psykiska påfrestningar och att det finns risk att olika typer av psykisk ohälsa kan uppstå. I Läkare utan Gränser studie (2005) uppgav 65 % att de upplevde att deras psykiska hälsa hade försämrats under tiden som gömd

Många gömda flyktingar har också redan innan de kom till Sverige utsatts för traumatiska händelser som påverkar deras psykiska hälsa (SoS-rapport 1999:5). Dessa kan vara grundade i svåra upplevelser som medförde att de kände sig tvingade att lämna sitt land men den psykiska hälsan kan också påverkas av att de i och med flytten har tvingats lämna sitt hem, sina anhöriga och allt som dittills varit välkänt (Eriksson och Henriksson, 1997). När sedan familjen blir tvungen att gömma sig kan pressen öka ytterligare (Ascher, 2005). Situationen som gömd kan påminna mycket om omständigheterna kring de tidigare upplevda traumana, då detta till exempel kan vara en situation av kontrollförlust, maktlöshet och rädsla (Eriksson och Henriksson, 1997). Traumana kan även öka när personen lever i en ny situation av skräck, denna gång för att bli upptäckt och tillbakaskickad (SoS-rapport 1999:5). Bara denna ständiga risk för utvisning som finns för alla irreguljära invandrare gör att deras situation blir mer psykiskt påfrestande än andras (Khosravi, 2006). Denna ovisshet om vad som kommer att hända från den ena dagen till den andra, om man kommer att kunna få stanna eller inte, som

gör det omöjligt att i egentlig mening kunna planera något för framtiden kan ibland vara det mest påfrestande i en gömd persons tillvaro (Eriksson och Henriksson, 1997).

De vanligaste diagnoserna för barn som lever gömda som uppgavs i undersökningen för SoS-rapport (1999:5) var depressioner, orsakade av bland annat separationer och trauman, krisreaktioner, posttraumatiskt stressymptom och stressreaktioner orsakade av den sociala situationen eller av trauman. Symptomens intensitet föreföll också öka ju längre tid barnet levde gömd och en del barn uppgavs även ha visat depressioner med långvarig apati och självmordsförsök (SoS-rapport 1999:5).

Neander (i SoS-rapport, 1999:5) fann i sin studie av gömda familjer att föräldrarna ofta var oroliga och deprimerade och upplevde sig instängda och att denna instängdhet kändes plågsam. De led också ofta av mardrömmar och sömnproblem. Även i Läkare utan gränsers undersökning (2005) framkom att det förekom sömnproblem, mardrömmar och posttraumatiska stressreaktioner hos en del som levde gömda, förmodligen både förknippade med upplevelser från hemlandet och tiden i Sverige.

Spädbarn kan bli deprimerade och gå tillbaka i sin psykomotoriska utveckling om de hålls gömda och yngre skolbarn kan av sådana situationer bli oroliga och okoncentrerade (SoS-rapport, 1999:5). Barn som lever gömda löper också risk att drabbas av regression, det vill säga att gå tillbaka till ett tidigare utvecklingsstadium, eller att tvärt om tvingas bli vuxna i förtid och ta vuxnas ansvar och bli som föräldrar åt sina föräldrar då dessa ofta tidigare lär sig svenska (Waldehorn, 2007). Detta gör att barn ibland förlorar sin barndom och känner sig svikna under denna tid (SoS-rapport, 1999:5). Flera barn i Neanders undersökning (i SoS-rapport 1999:5) uppgav också att de var mycket oroliga över att deras föräldrar mår dåligt. Andra saker som också kom fram var att de upplevde saknad och ledsnad över att inte få gå i skolan och att de längtade efter kamrater och skola. De framhöll att deras vardag saknade fasta hållpunkter och att de led av sysslolöshet. En pojke beskriver det som att ”man vaknar till ingenting, man har ingenting att göra, utan är hela dagen instängd” (SoS-rapport 1999:5). Eriksson och Henriksson (1997) skriver också att få gömda flyktingar har någon sysselsättning och att många därför har svårt att få struktur på vardagen, de blir uttråkade, rastlösa och äter och sover dåligt.

Psykologen Lilian Levin (i SoS-rapport 1994:8) uppgav att de flesta gömda barn hon kom i kontakt med påtalade att just bristen på aktiviteter var det värsta med tiden som gömd. Hon införde även, relaterat till detta, ett nytt begrepp det så kallade tertiära traumat vilket skulle innebära psykologiska skador på grund av isolering från organiserade aktiviteter som dagis fritids och skola. Även barnpsykiatrikern Magnus Kihlblom (i SoS-rapport 1994:8) pratar om ett trauma kopplat till att gå miste om allt vad ett vanligt liv innebär när det gäller gömda barn.

3.4 Ekonomisk situation/försörjning

Irreguljära immigranter har enligt svensk lag varken rätt till ekonomiskt bistånd eller till att arbeta på den svenska arbetsmarknaden. Detta medför att de blir hänvisade till andra sätt att klara sitt uppehälle. Dessa sätt kan exempelvis bestå av arbete på den svarta marknaden (Khosravi, 2006) eller hjälp från släktingar, bekanta eller frivilligorganisationer (Eriksson och Henriksson, 1997).

Brist på pengar är ofta ett stort problem för irreguljära immigranter (Eriksson och Henriksson, 1997). 77 % av de 102 personer som deltog i Läkare utan Gränsers undersökning (2005) uppgav att de var beroende av omgivningens stöd för att klara sitt uppehälle. Många uttryckte även oro över att de inte hade råd med läkemedel eller att söka vård. 35 % uppgav också att de i nuläget var skuldsatta i Sverige och anledningarna till detta var bland annat

kostnaderna till smugglare för visum och pass, resan till Sverige och höga sjukhusräkningar. 63 % uppgav att varken de eller deras partner hade tillräckligt med pengar för att betala boende och att de därför behövde hjälp från vänner, släktingar och frivilligorganisationer för att klara sitt boende. En del uppgav att de hade haft tillfälliga deltidsarbeten men många uppgav också att de helt saknade arbetsinkomst (Läkare utan gränser, 2005).

I en studie av odokumenterade invandrare i Rotterdam framkom att mer än en tredjedel helt saknade arbete och att vissa blev försörjda av vänner och släktingar. Att många saknar jobb förklaras med att de kan ha svårt att få jobb på grund av sin ”illegala” status. Även de som hade jobb behövde ofta hjälp från vänner och släktingar då jobben ofta var dåligt betalda. De som inte hade några vänner eller släktingar som kunde stötta dem var ofta tvingade att tillta någon form av självhjälp som exempelvis olika former av kriminell aktivitet eller att vända sig till välgörenhetsorganisationer (Burgers, 1998). Även Leerkes, Engbersen, Van San, (2007) tar upp att det tenderar vara näst intill omöjligt att tjäna hög inkomst utan legalt uppehållstillstånd och att irreguljära invandrare blir hänvisade till lågstatusbrancher med låg inkomst (Leerkes, Engbersen, Van San, 2007).

Arbetsituationen på svarta markanden för irreguljära invandrare karakteriseras ofta av längre pass till lägre lön, kortvariga arbetstillfällen och uppsägning utan förvarning (Khostavi, 2006). Det medför heller inga rättigheter till sjukförsäkring, semester eller pension (Vestin, 2006). Svårigheter de personer som hade jobbat svart under sin tid som gömd uppgav i intervjuerna i SoS-rapport (1999:5) var att de hade fått jobba för nästan ingen lön alls. De hade inte fått betalt för all tid de hade jobbat och de kunde inte göra något åt det eftersom de levde gömda

3.5 Boendesituation

Personer som vistas olovligt i Sverige kan inte teckna ett förstahandskontrakt på en lägenhet, utan de blir hänvisade till boende inom den olagliga bostadsmarknaden eller att få boende av släktingar eller vänner, detta leder också ofta till att de många gånger måste flytta och även många gånger till hemlöshet (Hjern, SoS-rapport 2006).

Att hitta en bostad kan vara ett av de största problemen för personer som gömmer sig. Det är också vanligt att de behöver flytta runt mellan olika ställen för att undgå att bli upptäckta eller för att de personer de bor hos inte längre orkar gömma dem (Eriksson och Henriksson, 1997). Vid studien av irreguljära invandrare i Stockholm 2005 kom det fram att många bor trångt och att de ofta flyttar runt från bostad till bostad (Läkare utan gränser, 2005). Samma mönster kom fram i SoS-rapport (1999:5) där de intervjuade uppgav att de hade bott i olika sommarstugor, tomma lägenheter eller hos släktingar och de flesta hade flyttat runt mellan olika ställen. Några barn uttryckte även att det var svårt att bo så tätt som de gjorde och syftade då på att de bodde sex personer i en enrumslägenhet (SoS-rapport 1999).

I studien av irreguljära invandras boendesituation i Rotterdam (1998) kom det fram att majoriteten av de intervjuade bodde med andra personer, det var bara en tiondel som hade ett hushåll med eget boende. De flesta bodde i rum hos vänner eller släktingar. Hälften av de intervjuade betalade inget för sitt boende men de som inte kunde betala gjorde sitt bästa för att ge något annat i utbyte till exempel hushållssysslor. I de flesta fall var hyresvärdarna och de boende från samma land med samma etniska bakgrund men de som inte hade ett nätverk i landet att falla tillbaka på blev tvungna att antingen vända sig till välgörenhetsorganisationer för hemlösa eller svarta marknaden där det ofta var väldigt höga priser och där hyresvärdarna ibland försökte tjäna extra på att de boende var rädda för att bli upptäckta. Det uppkom ingen koppling mellan att ha relativ bra inkomst och att ha ett bra boende, utan även de irreguljära invandrarna som hade inkomst blev beroende av släktingar på grund av svårigheter att få eget

boende (Burgers, 1998). Leerkes, Engbersen och Van San (2007) fann i sina studier att irreguljära invandrare ofta bor i de områden där legala invandrare från samma land bor och att detta har sina förklaringar i dels att de landsmännen hjälper de gömda att hitta boende men också att det finns en trygghet och en känsla av att det skulle vara mindre misstänkt att bo i områden där andra pratar samma språk som en själv.

3.6 Social situation

Gömda flyktingar blir ofta isolerade då de ibland flyttar väldigt ofta och även håller sig inomhus för att inte väcka uppmärksamhet (Angel och Hjern, 2004). Av rädsla att bli upptäckt försöker de ofta vara tysta, undvika att gå ut och ta kontakt med omgivningen och världen blir på så vis mycket liten (Eriksson och Henriksson, 1997).

Föräldrars rädsla över att bli upptäckta leder ofta till att både de och barnen lever isolerade. Det finns gömda barn som kan leva relativt öppet i samhället men även de som aldrig träffar andra barn eller ens har möjlighet att gå ut. Dessa barn får därmed inget socialt sammanhang, ingen kontakt med jämnåriga barn eller andra vuxna utöver sina föräldrar (SOU:2007: 34). Flyktinggruppernas och asylkommittéernas riksråd, uppger (i SoS-rapport 1999:5) att längtan efter gemenskap med andra barn är en av de känslor som gömda barn oftast uttrycker. När ett barn berövas sitt sociala sammanhang förlorar det även sina möjligheter att finna stöd i relationer och kontakter i omgivningen vilket kan medföra en stor belastning (SoS-rapport 1999:5). I SoS-rapport (1999:5) framkommer det också att en del som lever gömda inte har någon de känner att de kan prata med om sin situation. Det kan vara svårt att inom familjen stötta varandra tillräckligt då alla ofta är oroliga och att anförtro sig åt någon utanför familjen kan upplevas riskabelt.

Det förekommer även att familjer delar upp sig och lever åtskilt för att minimera risken att hittas av polisen. De intervjuade barnen som varit med om detta uppger att detta var enormt påfrestande speciellt att inte veta hur de andra familjemedlemmarna mår (SoS-rapport, 1999:5). Det kan ibland också vara svårt att hålla ihop familjen när man lever under sådan stress som situationen som gömd ofta innebär (Eriksson och Henriksson, 1997). En annan form av splittring av familjen kan inträffa om en förälder blir tagen i förvar eller skickas ensam tillbaka till hemlandet, och i samband med sådana separationer far barn ofta illa (Waldehorn, 2007).

Kotshari har konstaterat att de gömda flyktingarna ofta söker sig till samma platser som sina gamla landsmän och att det sociala nätverket är oerhört viktigt för att klara sig. Att släktingar i Sverige blir oerhört betydelsefullt under tiden som gömd framkommer även i SoS-rapport (1999:5). Men det finns även de intervjuade personer som uppger att kontakten med släktingar har blivit mer sporadisk under tiden som gömd eftersom de inte vill tränga sig på (SoS-rapport, 1999).

3.7 Skolgång

Det finns inga säkra uppgifter om hur många av barnen som håller sig gömda som går i skolan. Företrädare för frivilligorganisationer och rektorer som tillfrågats i undersökningen för SoS-rapport (1999:5) har dock uppgett att det är relativt vanligt att barn tillåts gå kvar i skolan om de gått där före avvisningsbeslutet, men de uppger också att det är mindre vanligt att barnen börjar i skolan eller byter skola efter avvisningsbeslut. Det är också mindre vanligt att gömda familjer deltar i förskoleverksamhet (SOU:2007: 34). Det som i första hand tycks hindra gömda barn från att gå i skolan är rädslan för att bli upptäckt (SoS-rapport 1999:5).

Några tonåringar uppger i intervjuer att de fortsatt gå i skolan efter att de gömt sig men några har också slutat på grund av rädsla för polisen. Det fanns även de fall där polisen hade ringt till skolan och frågat om barnen fanns där. En pojke i studien berättade att han inte kunnat fortsätta på gymnasiet på grund av att han inte hade de fyra sista siffrorna i personnumret (SoS-rapport, 1999). Utredningen kommer också fram till att de barn som går i skolan ofta har en bättre levnadssituation än de barn som inte har möjlighet till detta då skolgången kan vara ett väldigt viktigt inslag i en annars kanske isolerad värld (SoS-rapport, 1999:5).

3.8 Identitet/självkänsla

Almqvist säger (i SoS-rapport 1999:5) att tillvaron som gömd kan medföra effekter på identitet och självkänsla. Han tar upp att personer kan reagera starkt på att ha förlorat sitt gamla nätverk och sin yrkesroll och möjligheten att göra sig förstådd på sitt eget språk. När personer i och med sin situation som gömd många gånger dessutom blir utelämnade och beroende av de som gömmer dem kan detta få långtgående effekter på hur de ser på sig själva. Även Eriksson och Henriksson (1997) tar upp att många gömda upplever situationen att inte kunna styra över sitt liv och vara beroende av andra för sin försörjning som mycket svår och förnedrande och i samband med detta ofta tappar självrespekten (Eriksson och Henriksson, 1997).

Känslan av maktlöshet och att inte kunna göra något åt sin situation är något som återkommer i intervjuerna som gjordes för SoS-rapport (1999:5), liksom känslan av att vara annorlunda än andra.

Tillståndet att inte ha uppehållstillstånd kan beskrivas som att inte ha någon status alls (Löwen, 2006) och de som gömmer sig kan ofta uppleva en identitetsförlust då de genom avvisningsbeslutet går från att som asylsökande ha varit en person till att inte längre existera i samhället (Eriksson och Henriksson, 1997). Känslan av att vara "ingen" kommer även fram i intervjuerna i SoS-rapport (1999:5) där det också framkommer att många varken känner sig som svenskar eller tillhörande sitt hemland utan som någonstans mitt emellan.

3.9 Exkludering

Nationell identitet skapas i sociala processer och att denna föreställda gemenskap skapar en gränsdragning mellan dem som tillhör och dem som inte gör det, där den irreguljära invandraren inte räknas till den tillhörande gruppen (Hydén och Lundberg, 2004). Det görs skillnad på dem som är ansedda som en del av samhället "vi" och dem som inte är det "dem" (Abiri 2000)

Irreguljära immigranter är föremål för en "inneslutande uteslutning" där de exkluderas från vissa delar i samhället men inkluderas i andra. De exkluderas från rättigheter i samhället men inkluderas samtidigt som svart arbetskraft på arbetsmarknaden. De är föremål i debatter och politiska procedurer men exkluderas genom att själva inte ha någon röst i dessa. Illegaliseringen av dessa personer leder också till att de exkluderas från att kunna åberopa lagen men samtidigt blir objekt för utövning av lagen. Irreguljära immigranter får på detta sätt inga möjligheter att kunna skydda sig mot våld och orätta handlingar som uppstår mot dem i samhället. De hamnar därför i en tillvaro av utanförskap och icke-existens där de vanliga reglerna och normerna upphör att gälla (Khosravi, 2006). De irreguljära immigranterna exkluderas också från att kunna påverka sin egen situation då dessa befinner sig utanför det politiska systemet och därmed inte kan påverka flyktingpolitiken (Samers, 2003). De som är

exkluderade tillåts inte vara med och bestämmer reglerna för vem som ska exkluderas respektive inkluderas (Benhabib, 2004).

3.10 *Hjälp under tiden som gömd*

Återkommande i intervjuerna i SoS-rapport (1999:5) är att personerna varit beroende av släktingar under sin tid som gömd. Det var även ofta genom släktingar de hade fått kontakt med andra personer som har bistått dem under denna tid. Hjälp de har fått har främst varit ekonomisk hjälp till exempelvis advokatkostnader, hyra och mat, hjälp till skolgång och psykologkontakter. Samtliga av de intervjuade familjerna hade fått någon hjälp från utomstående personer under tiden som gömd. (SoS-rapport 1999:5). Leerkes, Engbersen och Van San, (2007) kommer i sin studie i Nederländerna fram till att de immigranter från samma land som redan bor i landet ofta hjälper de illegala invandrarna med exempelvis att hitta boende. Waldehorn (2007) skriver att många gömda personer inte skulle klara sig utan att ha kontakt med utomstående stödpersoner som kan hjälpa dem ekonomiskt men också som kan finnas där för att lyssna på dem.

4. TEORETISKA PERSPEKTIV

4.1 Socialkonstruktivism

Socialkonstruktivismen menar att hur vi upplever världen vi lever i och människorna i den är en produkt av sociala processer (Cromby och Nightingale, 1999). Det finns inte en riktig och objektiv bild av verkligheten utan vår bild påverkas av de sociala aspekter som bland annat utgörs av vår historia, kultur, politik och ekonomi. Människor förstår saker genom att anpassa sig till den värld vi har skapat och genom att acceptera den som en verklighet (Payne, 2002). Kunskap om verkligheten är på så vis uteslutande bestämt av sociala faktorer vilka är präglade av makt och olika intressen som bestämmer vad vi kommer att uppfatta som kunskap och verklighet i vårt samhälle (Wenneberg, 2001).

Socialkonstruktivismen menar att allt i vårt samhälle är socialt konstruerat både våra handlingar, lagar, regler, institutioner, identiteter och upplevelser. Den grundläggande principen är att inte acceptera företeelsers naturlighet och tanken att de alltid varit så utan att tänka att de kan vara annorlunda och att allt är skapat av människan. Att våra beteenderegler och kroppsspråk är konstruerade kan ses genom att de är olika i olika kulturer. Institutioner, lagar och regler har byggts upp genom sociala handlingar och inte vuxit fram genom någon naturlig utveckling utan de har sett olika ut i olika tider och i olika samhällen och är på så vis socialt konstruerade. Även skillnader mellan roller och identiteter som exempelvis nationell identitet, kön, etnicitet och så vidare är socialt konstruerat då dessa indelningar kunde ha gjorts efter helt andra egenskaper. Socialkonstruktivismen menar att vi med vårt språk och våra bestämmelser skapar skillnader mellan saker i den fysiska verkligheten och att det är först i och med denna kategorisering och bestämning av fenomen som den fysiska verkligheten får en konkret form för oss. På detta sätt går det socialkonstruktivistiska kritiska perspektivet ut på att avslöja att det som på ytan ter sig som naturligt faktiskt inte är det utan att dessa gränser är illusioner och att det under ytan istället ligger mänsklig påverkan och sociala intressen bakom dem. (Wenneberg, 2001)

Socialkonstruktivism används ofta när man som undersökare vill läsa upp eller bryta ner de traditionella föreställningarna. Det medför en möjlighet att betrakta fenomen på ett nytt sätt. Men om man håller sig helt till teorin och klassar allt som sociala konstruktioner så finns det inte längre några fasta hållpunkter och man vet inte var det ska sluta eftersom det nya man upptäcker lika gärna också kan vara illusioner och sociala konstruktioner och på det sättet är socialkonstruktivismen i sig självt socialt konstruerad (Wenneberg, 2001).

4.2 Identitet

Identitet är ett mångfaldigt begrepp och det finns olika teorier inom detta fält som har lagt fokus på olika delar, somliga fokuserar på individens behov av att hitta en identitet i tillvaron och andra på samspelet mellan sociokulturella strukturer och individens självuppfattning (Nader, 2000). Identitet utgörs av vår förståelse av vår plats i världen (Kinnvall, 2003), både av hur personen uppfattar sig själv och hur han uppfattas av andra (Stier, 2003). Identitet kan finnas på olika nivåer och vara knutet till olika faktorer. Identiteten finns till exempel på en psykologisk nivå som innefattar självbild och självkänsla, på gruppnivå som handlar om hemmahörande och vetskapen att man tillhör en grupp och på en samhällsnivå som är samspelet mellan individens upplevda identitet och samhällets struktur. Man kan också till

exempel tala om yrkesidentitet eller nationell identitet där identiteten är starkt kopplad till ett yrke eller medborgarskapet i ett land. (Stier, 2003)

Man kan även göra en skillnad mellan objektiv och subjektiv identitet. Den objektiva identiteten är den identitet som individen blir tillskriven av andra, här blir individen definierad både utifrån vad den andre uppfattar att personen själv har för egenskaper men också utifrån den andres bild av den sociala grupp i vilken individen tillskrivs medlemskap. Omgivningen definierar och förhåller sig alltså till personer både utifrån den bild de skapar av den enskilde individen och den bild de skapat av den sociala gruppen och då bestäms individens identitet främst utifrån dess medlemskap i denna grupp. Den subjektiva identiteten är individens egen självbild och uppfattning om sina egenskaper och dess egen tillskrivning av tillhörighet i en social grupp, och dess bild av denna grupp (Nader, 2000).

Både Cooleys teori om spegeljag och Meads symboliska interaktionsteori utgår enligt Stier (2003) ifrån att individers självuppfattning och jag skapas i relationen mellan individen och den sociala kontexten. Att individens självbild tar form utifrån det bemötande individen får av omgivningen, hur han upplever att andra ser på honom. Även självkänslan som beror på hur individen värderar sig själv hänger starkt ihop med hur han upplever att han blir bemött och definierad av andra. Denna får näring när individen känner sig omtyckt och uppskattad men falnar när personen utsätts för ogillade och avståndstagande. I dessa fall kan självkänslan utvecklas till självförakt och självhat. Enligt Cooley (i Stier, 2003) kan ”de andra” även utgöras av samhället som genom sina lagar och regler bestämmer vad som är avvikande och på så vis kan tillskriva individer negativa identiteter.

Identitet kan också inverka på en individs möjligheter att få tillgång till resurser eftersom den identitet en person blir tillskriven från samhället i vissa fall reglerar individens rättigheter att befinna sig i vissa sammanhang och även dess möjligheter att göra anspråk på vissa privilegier (Nader, 2000).

Känslan av kontinuitet och att vi känner igen oss själva är viktig för identiteten. Denna kan brytas av kriser eller traumatiska upplevelser och då leda till att identiteten blir splittrad och att man inte längre känner igen sig själv, att man blir avkopplad från sitt sammanhang och kan uppleva att man inte längre är den man var (Stier, 2003). Detta är något som till exempel kan inträffa för immigranter eller personer som tvingas i exil då dessa lämnar en fast punkt i tillvaron, lämnar sitt hem, sitt yrke och sin sociala roll och i den nya tillvaron måste omdefiniera allt och kanske ett upprepat antal gånger blir tvungen att omdefiniera denna omdefinition (Nader, 2000).

4.3 Stigmatisering/avvikande identitet

Identitet blir egentligen bara meningsfullt i relation till något annat. Genom språket kan vi tillskriva människor identiteter. Flykting är till exempel en tillskriven identitet som konstrueras som kontrast till svensk (Stier, 2003). Varje samhälle avgör på vilka grunder människor delas in i kategorier samt vilka egenskaper som uppfattas som vanliga och naturliga för medlemmarna inom varje sådan kategori. När en person har egenskaper som uppfattas som mindre önskvärda och gör honom olik de andra i kategorin så medför det att han i de andras medvetande reduceras från att vara en fullständig människa till att bli en avvikare och en utstött person, denna stämpling innebär ett stigma (Goffman, 2005). Stigma är på detta sätt en social konstruktion och konstrueras både på personlig, interpersonell och på samhällelignivå, där fördomar är centralt i processen (Dovidio, Major och Crocker, 2000).

Fenomenet stigma är länkat till olika sociala identiteter och innehåller två fundamentala komponenter, dels en skillnad baserad på något karaktärsmissigt drag eller märke och dels en konsekvent nedvärdering av personen (Dovidio, Major och Crocker, 2000). Stigman kan

socialt konstrueras på olika grunder till exempel av kroppsliga missbildningar, olika saker i den personliga karaktären eller beroende på exempelvis ras eller religion (Goffman, 2005). Gemensamt för alla typer av stigma är dock att det innebär ett hot om avhumanisering (Dovidio, Major och Crocker, 2000). Utifrån föreställningen att den som är behäftad med ett visst stigma inte är fullt mänsklig så vidtas det ofta diskriminerande åtgärder som på olika sätt reducerar individens livsmöjligheter (Goffman, 2005). Den stigmatiserade blir inte bara tillskriven en avvikaridentitet utan även ibland en icke-identitet där personen behandlas som om den vore en icke-människa och inte finns (Stier, 2003). Det mest negativa med stigmatisering är ofta dess sociala och psykosociala konsekvenser. Stigma kan leda till sociala undvikanden och detta hotar den psykiska hälsan. Den kan även indirekt hota den fysiska hälsan då det till exempel kan begränsa tillgång till sjukvård, utbildning, arbete, och boende (Miller och Major, 2000). Stigma leder också ofta till dålig självkänsla (Dovidio, Major och Crocker, 2000).

Olika egenskaper som socialt blir tillskrivna som stigma syns olika tydligt och märks i olika sammanhang detta leder till att en del personer kan undvika att berätta om egenskaper som kan bli betraktade som stigma i vissa situationer men att det i andra situationer framkommer. Även i de fall där en individ skulle kunna hålla sin ”avvikande egenskap” hemlig så kan det vara så att han märker att intima relationer i samhället kräver ömsesidiga bekännelser. En vanlig strategi för personer med egenskaper som i samhället kan bli ansedda som stigma är att dela upp världen i två grupper där han har en liten grupp med nära relationer för vilka han berättar om dessa egenskaper och en stor grupp som de inte berättar för. Det förekommer också att människor utnyttjar situationen att någon har en egenskap som kan anses som ”avvikande” genom att utöva utpressning och tillfråskansa sig fördelar under hot om att röja förhållanden rörande denna egenskap (Goffman, 2005).

Stigmatprocessen har en social funktion (Goffman, 2005) där tillskrivningen av avvikelsetidentitet och stigma kan fungera som ett sätt att upprätthålla en ordning och en gräns mellan människor då den möjliggör en gränsdragning mellan ”vi” och ”dem” och denna gränsdragning kan även leda till samhörighetskänslor hos dem som befinner sig inom gruppen för de tillhörande (Stier, 2003).

4.4 Marginalisering – exkludering

4.4.1 Marginalisering

Svedberg definierar marginalitet som ”ett oönskat tillstånd av utsatthet, som har viss varaktighet och baseras på ett partiellt deltagande eller ger en otillräcklig tillgång till vissa grundläggande resurser, genom vilka den enskilde får ett begränsat inflytande över sina villkor” (s.42 Svedberg, 1997).

En marginell ställning förutsätter en viss form av tillhörighet, fast att denna tillhörighet är bräcklig. Det kan ses som ett mellanläge mellan att vara innesluten och att vara utestängd. Trots att den marginella ställningen är ett uttryck för en viss varaktighet och inte kortsiktigt övergående bör det ses som ett relativt snarare än ett absolut begrepp då marginella positioner inte är permanenta (Svedberg, 1997).

Svedberg skriver att marginalitet kan ses som ett uttryck för sociala processer och strukturella villkor och att marginalitet kan förekomma inom olika sfärer. Han nämner bland annat marginalitet när det gäller arbete, ekonomi, social status och politik. Utgångspunkten är att det alltid finns risker att vissa grupper hamnar i utkanten eller ställs helt utanför. När man ska prata om förekomsten av marginalitet bör man beakta graden av valfrihet, rättigheter till

deltagande och att ha tillgång till resurser samt inflytande över de egna villkoren (Svedberg, 1997).

Marginalitet blir ett problem när det är ett oönskat och påtvingat tillstånd för dem som drabbas (Svedberg, 1997). Marginalitet leder till att vissa grupper i samhället inte i lika stor utsträckning får tillgång till samhällets resurser och att de också ofta får svårt att tillgodogöra sig de resurser som finns (Svedberg, 1995). Det kan också för den enskilda individen leda till svårigheter att bli självförsörjande, att delta i sociala aktiviteter och att göra sin röst hörd (Svedberg, 1997). Även känslor av att bli bestulen på sitt mänskliga värde, bli åsidosatt, att få sin handlingsfrihet inskränkt och en upplevd maktlöshet kan uppstå till följd av marginalisering (Härenstam och Wiklund, 1999).

4.4.2 Exkludering

Exkludering betyder utestängning och kan avse en situation där man är utestängd från ett flertal arenor och inte får tillgång till grundläggande resurser eller kan ta tillvara sina sociala rättigheter. Det kan även ses som en social process där man utestängs från integrationsmöjligheter (Svedberg, 1997) och kan uppstå på grund av annorlundaskap, brist på delaktighet och brist på erkännande av samhället (Madsen, 2007).

Exkluderingen har sin grund i att någon definierar vad som krävs för att vara inkluderad och att ha medlemskap och därmed låter de som inte har denna karaktär eller saknar det som krävs bli utestängda. Denna exkludering handlar inte bara om en distansering i praktisk betydelse utan kan också medföra ett tillintetgörande av den andra som person där individen blir reducerad till ett icke-jag och tillskrivs en negativ identitet (Mekonnen, 1998). Exkluderingen kan ta sig uttryck inom olika sfärer och på olika sätt. Det kan exempelvis förekomma både inom ekonomiska, sociala, politiska och kulturella sfärer. Ekonomisk exkluderingen märks i levnadsstandarden och tar sig uttryck i fattigdom. Exkludering på det sociala planet kan ske genom isolering vilket får restriktiva sociala kontakter som följd. Även institutionell exkludering kan förekomma vilket innebär en direkt exkludering i tillgången till välfärdsinstitutioner och offentlig service som exempelvis skolgång. Exkludering kan även för personen leda till en självexkludering som medför en känsla av att inte vara till någon nytta för någon (Littlewood, Herkommer och Koch, 2007).

Exkludering kan ses som en dynamisk process där positioner kan ändras över tid och där individer i vissa situationer periodvis är inkluderade respektive exkluderade. (Littlewood, Herkommer och Koch, 2007)

Det är de sociala välfärdssystemen som ska utgöra ett skyddsnät för de personer som hamnar utanför (Svedberg, 1997) och man säger ofta att de nordiska staterna mer eller mindre har löst problemet med materiell exkludering genom de universella och sociala rättigheterna och genom välfärdssystemet, men exkluderingen av personer med stigmatiserade identiteter är inte löst (Madsen, 2007).

4.5 Behov/livskvalitet/Välfärd

Det är viktigt att kunna studera hur samhällen möjliggör tillfredställelsen av behov. Allardt (1978) definierar välfärd som det tillstånd där människan har möjlighet att få sina behov tillfredställda och i och med detta får begreppet ”centrala behov” en avgörande betydelse för välfärdsbegreppet. Allardt har funnit att många behovsteorier utgår ifrån en tredelning som innehåller fysiska, psykiska och andliga behov. Han skriver också att behoven kan klassificeras efter vad som tillfredställer dem där tillfredställelse kan bygga på materiella tillgångar, relationer till människor eller relationer till natur och samhälle. Människan har

exempelvis materiella behov av kläder, mat och pengar, behov av att vara inbäddad i ett socialt sammanhang med sociala relationer och kärlek samt behov av att medverka i och ha en ställning i samhällslivet. I detta ingår även behov av att åtnjuta respekt och uppskattning från andra, känna makt och inflytande och ha en känsla av att vara någon. Utifrån dessa kategorier har Allardt satt upp tre dimensioner som är viktiga att få tillgodosedda för att någon ska uppnå välfärd: Att ha, att älska och att vara.

Att ha kategorin innehåller de fysiska behoven som tillfredställs genom materiella resurser som bostad, inkomst, sysselsättning, hälsa och utbildning.

Att älska kategorin syftar på tillfredsställelsen av emotionella behov. Människan har behov av sociala relationer och att tillhöra ett nätverk, bristen på gemenskap kan ha direkta påföljder för individen. Det grundläggande för tillfredsställelsen av dessa behov är att ha lokal gemenskap, familjerelationer och vänskapsförbindelser.

Att vara kategorin syftar på behovet av inflytande anseende och betydelse i samhället. Det handlar på så vis om relationen mellan individen och samhället. En viktig del i denna kategori är också individens behov av att själv kunna påverka och utforma sitt liv och sitt handlande. Viktiga komponenter för att uppfylla dessa behov blir således att man har anseende, en känsla av att vara betydelsefull och politiska resurser.

Allardt anser att välfärd kan delas upp i levnadsnivå och livskvalitet där levnadsnivån innebär graden av tillfredsställelse av de materiella behoven. I denna kategori låter han även tillfredsställelse av meningsfull fritid och politiska resurser ingå. De övriga behov som finns som har med relationer till människor och behov som människor har som samhällsvarer som gör som exempelvis behov av trygghet, kärlek, makt och inflytande utgör livskvaliteten.

Både levnadsnivån och livskvaliteten består av en välfärdsdimension och en lyckodimension, där välfärdsdimensionen är mer objektiv och utgörs av de faktiska förhållandena av behovstillfredsställelse, där behoven är sådana saker som människan anses behöva för att leva ett gott liv. Lyckodimensionen utgörs av personens subjektiva upplevelser av tillstånden. Allardt skriver att lyckan påverkas negativt av upplevelser av brist på jämlikhet, orättvisa och starka samhällsmotsättningar medan positiva saker för lyckan är upplevd behovstillfredsställelse.

Vid en välfärdsdiskussion är det också viktigt att värdena knyts till samhällets sociala struktur och jämlikhet. Därför är det viktigt att knyta an välfärdsdimensionerna både till mänskliga behov och egenskaper i samhället (Allardt, 1978).

Även Kajandi (1981) gör en liknande indelning av komponenter och uppfyllelse av behov i tre delar när hon diskuterar vad livskvaliteten består av. En yttre del som innefattar boende, ekonomi och arbete. En mellandel där innehållet är mellanmänskliga relationer, både bestående av vänskapsrelationer, familjerelationer och kärleksrelationer. Och en inre psykologisk del där viktiga komponenter är en positiv självbild, trygghet, att vara fri från oro och ångest, att inte vara avstängd eller isolerad från den yttre världen, uppleva frihet och kontroll över sitt handlande, frånvaro av tvång och att ha något meningsfullt att engagera sig i (Kajandi, 1981).

4.6 KASAM

Antonowsky (i Lindström, 1998) menar att det är mer centralt att ställa sig frågan om vad som orsakar hälsa än vad som orsakar sjukdom. Han inför i denna diskussion två centrala begrepp som han anser viktiga för hälsa, AMR, vilket innebär allmänna motståndresurser och KASAM som är en känsla av sammanhang (Lindström, 1998). De allmänna motståndresurserna är materiella, biologiska och psykosociala faktorer som exempelvis, pengar, kunskap, socialt stöd och intelligens. Dessa faktorer kan utgöra resurser för människan som gör att hon har större möjligheter att klara av stressituationer eftersom dessa faktorer kan hjälpa individen att se något meningsfullt i det som händer och bidra till att ge henne en känsla av sammanhang, KASAM (Nilsson, 2002). Känslan av sammanhang består av tre delaspekter som alla är viktiga för människans förmåga att hantera stressituationer (Lundberg, 1998). Dessa är begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet. Begripligheten hör ihop med föreställningen ”jag vet” och innebär att det som händer är begripligt, att man klart kan se det som händer och att det inte är oförklarbart och slumpmässigt. Hanterbarheten ”jag kan” innebär hur personen klarar att hantera situationen, vilka resurser som finns till hands och att man inte känner sig orättvist behandlad eller som ett offer. Meningsfullheten ”jag vill” är själva motivationskomponenten där det är viktigt att individen ser någon mening i det som händer och på så vis är motiverad till att fortsätta. (Nilsson, 2002)

Antonowsky (i Lundberg, 1998) anser alltså att en människa vars tillvaro ter sig begriplig och som tycker sig kunna hantera de svårigheter som dyker upp och även finner mening i att göra det i högre grad kommer att kunna förbli frisk.

4.7 Hur de olika teorierna hänger ihop

Jag anser att dessa olika teorier både hänger ihop och kompletterar varandra på ett bra sätt. De hänger dels ihop och skapar en helhet men samtidigt belyser olika delar, vilket jag tänker väl går ihop med tankarna om den hermeneutiska cirkeln. Jag tänker att socialkonstruktivismen är som en övergripande teori som går in i alla de andra teorierna på så vis att socialkonstruktivismen visar på tanken att allt är socialt konstruerat. Jag tycker att detta synsätt ger nytt ljus åt hela konstruktionen ”illegal invandrare” och den situation de befinner sig i och anser därför att denna är relevant att ha med när det gäller mitt syfte att skapa större förståelse för gömda flyktingars situation.

Allardts teori om behov välfärd och livskvalitet belyser våra behov på olika nivåer både materiella, sociala och psykiska och hur dessa kan tillgodoses och även att man kan titta på detta på både objektiva och subjektiva sätt. För att komplettera och fördjupa de olika delarna tänker jag att det kan vara bra att även utgå ifrån fler teorier. När det gäller hur gruppen gömda flyktingars situation i förhållande till samhället och andra grupper i samhället kan komma till uttryck, inom så väl materiella som sociala sfärer, tänker jag att marginalisering och exkludering är begrepp som kan hjälpa till att belysa detta. Den sociala sfären och den upplevda identiteten tänker jag även är relevant att jämföra med stigma och identitetsteorier om hur identitet skapas i samvaro med andra men även om vilka konsekvenser det kan innebära att bli bemött på vissa sätt. KASAM bidrar med ett hälsoperspektiv som jag tänker kan vara värdefullt för att bland annat kunna analysera och diskutera den psykiska hälsan.

5. METOD

5.1 Förförståelse

En grundtanke inom hermeneutiken är att vi alltid förstår något mot bakgrund av vissa förutsättningar. Vi möter aldrig världen förutsättningslöst utan de tidigare erfarenheterna vi har med oss i livet, vår förförståelse, bestämmer vad som är förståeligt respektive oförståeligt. Det är vår förförståelse som säger oss vart vi ska rikta vår uppmärksamhet (Gilje och Grimen, 1992). All data som samlas in är på olika sätt beroende av forskarens tidigare erfarenheter och teoretiska referensramar och det blir därför viktigt att tydliggör dessa (Larsson, 2005 a). Larsson (2005 a) skriver att om en undersökning är en del i en utbildning så kan problemanalysen påverkas av de traditioner som gäller på det aktuella utbildningssystemet. Jag ser i anslutning till detta det som relevant att berätta att denna uppsats utförs som en del i socionomprogrammet på institutionen för socialt arbete, och att min förförståelse säkert är präglad av de teorier om socialt arbete som har varit centrala under denna utbildning.

Mina egna direkta erfarenheter av gömda flyktingar är mycket små. Jag hade innan studiens början aldrig varit i kontakt med någon flykting som lever gömd inte heller med personer som gömmer eller på andra sätt hjälper gömda flyktingar. Däremot läste jag innan jag bestämde mig för syftet och frågeställningen med uppsatsen mycket litteratur relaterat till detta ämne och försökte på detta sätt sätta mig in hur denna situation kan vara, vilket säkert har påverkat min uppläggning av studien såväl som hur jag uppfattar och tolkar empirin.

Jag tycker också att det är relevant att uppge att jag är svensk och att mitt sätt att förstå och ta till mig det jag ser och hör säkert är präglad av det västerländska svenska samhällssystem jag lever i medan personerna jag kommer att hämta min empiri ifrån härstammar från andra delar av världen.

Mina tankar och föreställningar så här innan jag utför min inhämtning av empiri är att situationen som gömd av många kan upplevas som väldigt svår på olika sätt.

Weber anser enligt Gilje och Grimen (1992) att forskning inte kan vara helt värdeneutral eftersom sociala fenomen först blir intressanta för forskare om de anser att dessa fenomen har ett värde. Det vill säga man bara väljer att forska om något man tycker är viktigt och forskarens värdeuppfattning på så vis alltid blir en central komponent i forskarens val av forskningsprojekt. Min studie är värderelaterad på så vis att mitt val av detta ämne starkt är präglad av min åsikt att detta är ett viktigt och intressant ämne att undersöka och lyfta upp.

5.2 Val av metod

5.2.1 Kvalitativ metod

Det är viktigt att valet av metod i en studie sker med tanke på vad som bäst lämpar sig utifrån studiens problemställning och syfte (Larsson, 2005 a). Larsson, (2005 b) skriver att kvalitativ forskning ofta syftar till att beskriva och förstå en annan persons upplevelser i ett visst avseende och att undersökaren försöker nå kunskap om individens subjektiva upplevelser utifrån hennes egna ord, uttryck och meningsbeskrivningar. En målsättning för den kvalitativa forskaren är att försöka förstå hur den undersökte ser på och upplever sin livsvärld och att ”uppleva det den andre upplever” och se världen med den andres ögon. Den kvalitativa forskningen har inte sin utgångspunkt i att generalisera och kvantifiera utan att exemplifiera och göra en nära och djupgående beskrivning eller analys av det som studerats

(Larsson, 2005 b). Utifrån det här anser jag att en kvalitativ forskningsmetod skulle vara att föredra i min studie eftersom upplevelsen är centralt i denna. Jag har inga ambitioner att utifrån min studie generalisera resultatet till att gälla för alla gömda flyktingar utan det är en exemplifierande studie.

5.2.2. Varför intervjuer

I min studie har jag tänkt använda mig av kvalitativa intervjuer. Kvale skriver att kvalitativa intervjuer är särskilt lämpligt om man vill studera människors egen syn på sina liv och beskriva och skapa förståelse av deras egna upplevelser, självuppfattning och relation till sin livsvärld. Syftet är att beskriva och förstå de centrala teman som den intervjuade upplever och förhåller sig till (Kvale, 1997). I min studie är jag intresserad av hur gömda flyktingar upplever sin situation och hur de upplever att den situation de befinner sig i påverkar deras liv, därför anser jag att kvalitativa intervjuer är en lämplig metod att använda mig av för att kunna beskriva och skapa en större förståelse för deras upplevelser. Det viktiga i min studie är inte att nå en stor mängd gömda flyktingar och kartlägga och uttala mig om hur gruppen i stort upplever sin situation, utan jag vill få en djupare förståelse av hur man som gömd flykting kan uppleva och se på sin situation och därför anser jag att det är att föredra att koncentrera mig på ett mindre antal personer för att kunna få mer tid och möjlighet att komma djupare i min förståelse.

5.2.3. Intervjuernas utseende och upplägg

Jag har valt att konstruera mina intervjuer utifrån det Kvale (1997) benämner som halvstrukturerade intervjuer, detta innebär att det varken är ett helt öppet samtal eller ett samtal strikt strukturerat efter ett frågeformulär. Larsson (2005 b) skriver att man kan göra en intervjuguide med ett antal olika teman och formulera öppna underfrågor till varje tema och Jacobsson (2007) skriver att det kan vara bra att ha en intervjuguide för att försäkra sig om att man kommer in på de teman man hade tänkt under intervjun, men att man även ska vara väldigt öppen så att man inte styr för mycket. Jag har i min intervjuguide utgått från ett antal teman som jag har tänkt kan vara relevanta och formulerat underfrågor till dessa. Jag har endast tänkt använda min intervjuguide om personen inte själv kommit in på de teman jag har valt och jag har heller inte ansett det spelat någon roll i vilken ordning de olika temana berörs. Jag har också under intervjun tänkt vara öppen för nya teman om jag märker att det är andra saker än de jag tänkt på som kan vara väsentliga i intervjupersonernas upplevelse och beskrivning av sin situation. Lilja (2005) skriver att en intervjuperson bör få tala relativt fritt om hur han upplever ”problemet” och att det finns risk att forskaren styr personens beskrivningar om han har för detaljerade frågor. Och att det på så vis snarare blir forskarens föreställningar och inte intervjupersonens upplevelser som kommer fram. För att minska riskerna med detta kan man utgå ifrån trattprincipen som innebär att man börjar med allmänna frågor och sedan övergår till mer detaljerade (Lilja, 2005). För att inte styra mina intervjupersoner med mina teman har jag valt att inleda mina intervjuer med en mer öppen och allmän fråga om hur de upplever sin situation som gömd och hur de anser att denna situation påverkar och inverkar på dem och deras liv. Jag tänker att detta kan vara bra att göra eftersom det kanske kommer fram helt andra saker än de jag har formulerat i mina teman.

Mina teman har jag valt utifrån min egen föreställning om vad som kan vara relevant när det gäller vilka områden i en persons liv som kan upplevas påverkas genom situationen att leva utan rätt papper. Dessa föreställningar som jag har haft och som har legat till grund för mitt formande av frågor och teman har jag skapat utifrån min litteraturgenomgång av ämnet vilken jag till stor del gjorde innan jag explicit formade mina frågor.

5.3 Utförande

5.3.1 Litteraturgenomgång

Det första jag gjorde i min studie var att börja bekanta mig med litteratur på området och de lagar, regler och policys som jag ansåg relevanta för att förstå vilka rättigheter gömda flyktingar har i det svenska samhället. Min sökning efter relevant litteratur gjordes i Gunda, google scholar och databaserna arblin, popline, psycINFO, social services abstract och academic search elite med sökord som gömda flyktingar, illegala invandrare, irreguljära invandrare, avvisade asylsökande, papperslösa, dokumentlösa, illegal immigrants, irregular immigrants, undocumented immigrants, rejected asylum seekers och flyktingpolitik. Eftersom det var svårt att få tag på litteratur inom området tog jag mig även hjälp av referenslistorna i de böcker jag hittade för att hitta ytterligare relevant litteratur.

Om litteraturgenomgången görs tidigt kan det medföra att forskaren binds vid tidigare perspektiv och får en förförståelse som präglar hennes forskning (Larsson, 2005 b). Men å andra sidan krävs det kunskap om fenomenet för att kunna ställa relevanta frågor och det kan därför vara lämpligt att innan inhämtandet av empirin utveckla en teoretisk förståelse för det som ska undersökas (Kvale, 1997). Jag ansåg att det i mitt fall var att föredra att läsa in mig på ämnet i förväg då jag bedömde att en större kunskap och medvetenhet om området skulle ge mig större möjligheter att ta upp relevanta frågor och teman och att förstå det som uppkommer i intervjusituationen. Jag är dock medveten om att detta tillvägagångssätt kan ha lett till att jag blivit styrd i min tanke vilket kan ha lett till att jag lagt större vikt vid vissa delar och missat andra delar.

5.3.2 Urval/kontakt med intervjupersoner

För att komma i kontakt med målgruppen kontaktade jag två organisationer som är inriktade på gömda flyktingar och skrev att jag skulle skriva en C-uppsats om gömda flyktingar och undrade om de trodde att det skulle vara möjligt för mig att komma i kontakt med personer ur denna målgrupp som skulle kunna vilja ställa upp på en intervju. Den ena organisationen svarade och var väldigt positiv till detta och jag fick komma och hälsa på i deras verksamhet.

Lilja (2005) skriver att det i en kvalitativ studie inte är nödvändigt att slumpmässigt välja representanter utan att det snarare gäller att komma i kontakt med representanter som är villiga att berätta om sin situation och hur de ser på problemet. Eftersom jag tänkte att denna målgrupp kunde vara väldigt svår att komma i kontakt med så ansåg jag att det viktigaste i min studie var att hitta representanter som ville ställa upp och som kände att de orkade berätta om sin situation. Jag tänkte också först att personerna helst skulle vara gömda vid intervjutillfället och ha erfarenhet av att vara gömda en längre tid.

Kvale (1997) skriver att antalet intervjupersoner som behövs beror på undersökningens syfte och att om antalet är för litet så går det inte att göra statistiska generaliseringar och om antalet är för stort så går det inte att göra någon mer ingående tolkning av intervjuerna (Kvale, 1997). Jag tänkte att det för mig med tanke på mitt syfte med studien var att föredra att koncentrera mig på ett mindre antal intervjuer så att jag skulle kunna ha möjlighet att komma djupare i min förståelse. Jag tänkte utifrån den relativt korta tidsram jag har på mig att ett möjligt antal skulle vara ungefär sex intervjuer.

Jag ansåg att ett bra sätt att hitta representanter var att gå genom min kontakt på organisationen eftersom jag tänkte att det är svårt att komma i kontakt med gruppen själv och att detta vore bäst etiskt sätt. Jag tänkte att min kontaktperson hade en större insikt om vilka som kunde vara lämpliga att fråga. Jag ville inte att någon skulle känna sig påhoppad eller rädd genom att jag frågade dem. Urvalet skedd följaktligen utifrån det Billinger (2005)

benämner som snöbollsmetoden. Detta innebär att man ber en lämplig person att fråga några i sitt nätverk som i sin tur kan fråga andra de känner. Här bad jag då först min kontakt på organisationen att hjälpa mig förmedla kontakter. Jag fick genom henne bland annat kontakt med en kvinna som inte själv var gömd men som hjälpte till på organisationen och kände till personer som hade erfarenhet av den situationen som hon presenterade mig för. Dessa personer tog i sin tur kontakt med bekanta i samma situation. Jag blev också med hjälp av min kontaktperson när jag vistades på organisationen direkt presenterad för några av mina intervjupersoner.

Min första tanke var att jag skulle fråga personer ur målgruppen om de ville vara med på en intervju och sedan bestämma en tid för denna intervju och det var så jag började med att gå till väga. Jag bokade in intervjuer under några veckor framåt. Jag tänkte att detta var bra utifrån att personen då skulle ha mer tid att fundera på vad det innebar att vara med i en intervju och överväga om detta var något han/hon ville. Men detta sätt visade sig inte vara så produktivt då det var svårt för många att planera i förväg och då vi heller inte hade möjlighet att kontakta varandra under tiden. Detta resulterade i att jag vid vissa tillfällen kom till organisationen och väntade på mina intervjupersoner men att det senare visade sig att de fått förhinder. Så det var endast två av mina intervjuer som blev med personer jag bestämt en tid med innan. I de andra fallen så fick jag använda en ny strategi som inbegrep att under kvällen organisationen har verksamhet försöka med hjälp av min kontakt på organisationen komma i kontakt med någon som ville ställa upp på en intervju samma kväll.

Mina urvalskriterier har följaktligen främst handlat om att hitta någon som är gömd eller har varit gömd en längre tid och fortfarande inte fått uppehållstillstånd, som vill ställa upp på en intervju. Alla mina intervjupersoner har också sökt asyl och fått avslag.

Med mitt urval har jag bara nått personer som kommer till organisationen och som på något sätt har kontakt med organisationen eller känner personer som brukar komma dit. Vilket eventuellt skulle kunna skilja dem från personer som inte har haft någon kontakt med en frivilligorganisation. Jag har också bara intervjuat personer som har sökt asyl men fått nej vilket innebär att jag har bortsett från personer som befinner sig i Sverige illegalt som aldrig sökt asyl. Urvalet har också präglats av vem mina kontaktpersoner har valt att presentera mig för och vilka som har kommit dit just de dagar jag har varit där samt vilka som har velat ställa upp. Jag inser att jag med detta sätt att välja ut mina informanter har lagt stor del av bestämmandet av vilka personer som ska intervjuas på mina kontaktpersoner i organisationen men jag har som tidigare nämnts ansett att detta var ett bra val utifrån ett etiskt tankesätt.

5.3.3 Utförande av intervjuerna

Mina 6 intervjuer gjordes samtliga under hösten 2007 i de lokaler där organisationen jag varit i kontakt med har sin verksamhet. Kvale (1997) skriver att intervjun påverkas av var den utförs och att det inte finns några plaster som är neutrala utan alla platser påverkar intervjun på ett eller annat sätt, denna påverkan kallar han kontexteffekt. Jag ansåg att denna plats för intervjuerna var ett lämpligt val dels utifrån praktiska skäl som att den kändes lättillgänglig både för mig och för mina intervjupersoner då det var där jag kommit i kontakt med dem och dels utifrån att den kändes som att det var en plats där vi båda kunde känna oss ”hemma” och trygga. En plats vi båda hade varit på förut och var bekanta med. Intervjuerna utfördes på kvällen under den tiden som organisationen har sin verksamhet igång, detta var ett val av praktiska, etiska och möjlighetsmässiga skäl som också är kopplade till det ovan skriva om valet av platsen för intervjun. Negativt med denna tid för utförandet av intervjuerna var dock att jag i och med det bara hade möjlighet att göra intervjuer en gång i veckan. Detta medförde att jag vid två tillfällen gjorde två intervjuer direkt efter varandra vilket kan ha inverkat på min egen uppmärksamhet, men även på intervjupersonerna då de fick vänta på sina intervjuer

under det att jag gjorde den andra intervjun. Negativt var också att det i vissa intervjuer kändes lite stressigt då klockan var sent på kvällen och då en del av mina intervjupersoner även hade annat de skulle hinna med att göra på organisationen.

Larsson (2005 b) skriver att det under intervjun är viktigt att använda bandspelare eftersom detta möjliggör att datainsamlingen blir mer noggrann och korrekt då allt kommer med och inte bara det intervjuaren antecknar vid det specifika intervjutillfället. Jag använde bandspelare vid samtliga av mina intervjuer efter att jag noga frågat om det kändes okej för intervjupersonen och efter att ha förklarat att det bara var jag som skulle lyssna på inspelningen. Att jag spelade in intervjuerna medförde att jag kände att jag inte behövde anteckna så mycket under intervjuerna vilket gav mig större möjligheter att lägga min uppmärksamhet och kraft helt på samtalet och kontakten med intervjupersonen.

Intervjuerna varade mellan 30 och 60 minuter. Fem av intervjuerna var utförda som individuella intervjuer och dessa fem utfördes även med tolk. Den sjätte intervjun utfördes helt på svenska med en man och hustru tillsammans. Under hela denna intervju var även deras son närvarande och lekte i rummet.

Fyra av intervjuerna utfördes i avskilda rum. Två av intervjuerna fick på grund av brist på plats dessa dagar utföras i ett rum utan dörr, respektive ett rum som inte var helt avskilt utan där människor passerade genom. Jag tänker att denna situation inte var att föredra då det var störande moment i intervjuerna och jag tänker också att det kan ha påverkat både intervjupersonerna och mig att människor utanför rummet kunde höra vad som sades. Jag tycker också att det skulle ha varit mer etiskt att ha intervjun i ett avskilt rum med tanke på anonymitet och att intervjuerna behandlar känsliga ämnen som upplevelser och livet i en utsatt situation, men dessa dagar gick detta inte att ordna då alla avskilda rum med dörr var upptagna. Jag försökte dock ur etisk synpunkt när jag fick se vilket rum jag skulle utföra intervjuerna i att verkligen fråga om det fortfarande kändes okej för personerna att delta i intervjun.

Kvale (1997) skriver att man måste vara medveten om att den intervjuade och intervjuaren påverkar varandra och att det påverkar intervjun (Kvale 1997). Intervjupersonen påverkas av hur undersökaren talar, hur hon är klädd och vilken kroppshållning och förhållningssätt hon har (Jacobsen, 2007). Jag försökte med tanke på detta att klä mig väldigt vardagligt och neutralt, sitta avslappnat, tala lugnt försöka att hela tiden ha kontakt och läsa av intervjupersonen och låta personen tala färdigt innan jag avbröt med nya frågor.

Ett centralt mål i en intervjusituation är att skapa en atmosfär av förståelse (Jacobsen, 2007) och intervjuarens främsta uppgift är att göra det möjligt för intervjupersonen att berätta om sina upplevelser (Larsson, 2005 b). Jag ville under mina intervjuer förmedla en atmosfär av öppenhet, trygghet och förståelse där det skulle finnas möjlighet för intervjupersonen att berätta om hur han/hon upplever sin situation men även möjlighet för intervjupersonen att säga att han/hon inte ville prata om vissa saker. Jag kan inte veta vilket intryck jag gjorde på intervjupersonerna eller hur de uppfattade situationen men jag försökte tänka på mitt eget kroppsspråk, ansiktsuttryck och hur jag formulerade mina frågor utifrån detta.

Jag försökte också vara observant på intervjupersonernas kroppshållning och ansiktsuttryck i förhållande till mina frågor och det de berättade. Jag ansåg att det var viktigt att försöka läsa av deras beteende utifrån att både få en större inblick i om de verkade ha förstått vad jag menade med frågan och hur frågan och det vi pratade om påverkade dem. Jag tyckte att det av etiska skäl kändes väldigt viktigt att verkligen försöka läsa av intervjupersonen för att få en uppfattning om det var läge att följa upp vissa trådar eller inte. Jag gjorde ibland avvägningen att inte fråga mer utförligt om vissa saker till följd av detta, även om det kunde ha varit intressant att fördjupa sig i ur forskningssynpunkt. Det hände också under intervjusituationerna att jag med tanke på det jag observerade hos intervjupersonerna frågade om de ville ta en paus eller avbryta intervjun. Jag sa också under intervjuerna att om det var

någon fråga de inte vill svara på eller något ämne de inte ville prata om så var det bara att säga till så skulle vi hoppa över det, att det helt och hållet var de som bestämde vad de kände att de ville berätta och svara på.

Larsson (2005, b) skriver att det är väldigt viktigt att ställa uppföljande frågor och pröva att man verkligen har förstått personen korrekt och detta försökte jag sträva efter under intervjuerna i den mån jag kunde. I de intervjuer jag använt mig av tolk så kände jag även att jag fick lägga uppmärksamhet både på tolken och intervjupersonen för att se om båda två verkade ha uppfattat min fråga korrekt. I de fall när intervjupersonen pratade på ett annat språk hade jag heller inte möjlighet att ta till mig variationer i språk eller tonfall i den bemärkelsen som jag hade kunnat göra om det varit på ett språk jag förstod och i dessa situationer blev jag då i viss mån hänvisad till tolkens tolkning av det sagda.

5.3.4 Utskrift av intervjuerna/hantering av empirin

Det är viktigt att beskriva i uppsatsen hur man gått till väga när man skrivit ut sina intervjuer eftersom man i denna process hela tiden måste ta ställning till vissa val (Kvale, 1997). Det finns ingen sann och objektiv metod att omvandla ett muntligt material till ett skriftligt utan den metod man väljer bör vara den som passar bäst till ens forskning (Kvale, 1997). Jag har ganska omgående efter varje intervju lyssnat igenom min inspelning och skrivit ut intervjuerna. Jag tänker att det finns fördelar med att göra detta så snart som möjligt efter intervjuerna eftersom jag då har större möjlighet att komma ihåg mer av situationen.

Kvale (1997) skriver att en publicering av osammanhängande intervjuutskrifter kan leda till en oetisk stigmatisering av vissa grupper och jag har utifrån detta valt att inte i alla situationer skriva ordagrant hur intervjupersonen (tolken) har uttryckt sig utan jag har skrivit det på mer ”grammatiskt korrekt” svenska. Jag har i detta val gjort avvägandet att fördelarna med att skriva det mer korrekt är större än att skriva exakt som det är sagt. Jag är i intervjuerna inte intresserad av hur intervjupersonerna rent faktiskt uttrycker sig utan hur de upplever sin situation och därför anser jag inte att det inverkar så mycket på min studie att jag har valt att korrigera vissa språkliga faktorer. Jag tänker också i anslutning till detta att i de fall jag har använt mig av tolk så är det inte heller mina intervjupersoners egna ord som jag korrigerar utan tolkens översättning av deras ord och på så vis tycker jag inte heller att det inverkar på deras beskrivningar av sina upplevelser att jag korrigerar språket. Vad som dock måste tas i beaktande är att jag i och med mina korrigeringar kan välja ord och ordföljder som någon annan inte skulle ha valt och att detta skulle kunna inverka på hur man uppfattar det som har sagts. Men jag har försökt varje gång jag har ändrat något att verkligen tänka över vad som har sagts och om det blir samma betydelse om jag istället skriver det med rätt ordföljd.

5.3.5 Analys

Tanken om den hermeneutiska cirkeln innebär att allt består av rörelser mellan helhet och delar, det finns relationer mellan det vi tolkar och den kontext det befinner sig i och även mellan vår egen förförståelse och det vi tolkar. Ett fenomen har bara betydelse i det sammanhang den befinner sig i och därför är det viktigt att ge en korrekt bild av det sammanhanget. Detta leder till synsättet att hur en del tolkas är beroende av hur helheten tolkas som i sin tur är beroende av hur delen tolkas (Gilje och Grimen, 1992). Jacobsen (2007) skriver att man efter att ha samlat in data bör försöka dela upp den i olika element och efter det försöka betrakta de olika delarna i en helhet (Jacobsen, 2007). I min analys har jag först läst igenom mina utskrifter av intervjuerna och bildat mig en uppfattning om vad som är centralt i dessa och sedan försökt bryta ner det till olika relevanta teman för att få en djupare förståelse för varje del men även för att med hjälp av varje del lättare kunna förstå och få en

bild av helheten. Jag har jämfört intervjuerna med varandra, försökt se vad som är återkommande i de olika intervjuerna men också hur de skiljer sig åt.

För att tolka resultatet behöver man en teori, denna hjälper till att placera in fenomenet i ett större sammanhang och att förstå vilka konsekvenser fenomenet kan få (Jacobsen, 2007).

Jag har i min studie utgått från en induktiv strategi vilket innebär att man först samlar in empiri och sedan utifrån den väljer relevanta begrepp och teorier att analysera och förstå den utifrån (Larsson, Lilja och Mannheimer, 2005). Larsson, (2005, a) skriver att den induktiva strategin skapar en förutsättning för att personerna man studerar mer fritt med egna ord och begrepp ska kunna beskriva sina upplevelser. Jag ville inte innan mina intervjuer bestämma vilka teorier jag skulle använda mig av i analysen då jag ansåg att jag inte visste vilka teorier jag skulle komma att behöva för att skapa djupare förståelse för deras upplevelser och deras situation. Jag ville heller inte styra mina intervjuer med en speciell teori utifrån det Jacobsen (2007) skriver om att det är de data man får fram som ska styra teorierna och inte teorierna som ska styra vilken data man får fram.

Jacobsen (2007) tar upp att man kan jämföra sin egen undersökning med andra undersökningar för att uppnå ytterligare förståelse. Jag har löpande under min analys försökt jämföra och koppla det jag sett i mitt insamlade material med det jag har sett i tidigare forskning.

5.4 Validitet, reliabilitet, generaliserbarhet

5.4.1 Generaliserbarhet

Generaliserbarhet handlar om huruvida ett resultat från det avgränsade område man har undersökt är giltigt också för andra sammanhang. Det vill säga om den grupp man undersökt representerar några andra än sig själva (Jacobsen, 2007). I min studie gör jag inga anspråk att utifrån mitt kvalitativa upplägg generalisera det som kommer fram till att gälla för alla gömda flyktingar utan syftet är att exemplifiera och få en djupare förståelse av hur man som gömd flykting kan uppleva sin situation.

5.4.2 Validitet

Validitet innebär att man mäter det man avser att mäta (Jacobsen, 2007). I kvalitativ forskning är undersökaren själv ett instrument vilket innebär att validiteten blir beroende på undersökarens skicklighet. Intervjuaren behöver kunna strukturera intervjun, ställa tydliga öppna frågor som möjliggör innehållsrika svar. För att validitet ska bli hög behöver frågorna vara utformade så att de verkligen fångar in det de har för avsikt att fånga in (Larsson, 2005, b). Jag tänker utifrån detta att validiteten i min undersökning har mycket att göra med min egen skicklighet och förhållningssätt under undersökningens gång. Jag har svårt att uttala mig om min skicklighet i fråga om intervjuteknik och att analysera och tolka resultat men jag kan bekräfta att jag i min undersökning har försökt och haft för avsikt att skapa ett öppet klimat under mina intervjuer, försökt lyssna aktivt, ställa öppna frågor som möjliggör för informanten att lägga fram sin egen upplevelse av olika delar i sin situation. Jag försökte också innan mina intervjuer noga tänkte igenom vad jag skulle ställa för frågor för att få fram det jag ville få belyst.

Ett sätt att öka validiteten är att visa de som ingått i undersökningen vad man fått fram och fråga om de känner igen sig i de resultat man presenterar eller jämföra egna slutsatser med andra forskares (Jacobsson, 2007). Utifrån detta inser jag att det kanske skulle ha kunnat öka validiteten i min studie om jag hade skrivit ut intervjuerna, visat informanterna och frågat om

jag uppfattat dem rätt, men av praktiska och tidsmässiga skäl så har jag inte gjort detta utan bara nöjt mig med att fråga under intervjuernas gång om jag har förstått dem rätt. Däremot kommer jag att i min analys även jämföra mina resultat med vad andra forskare i tidigare forskning kommit fram till.

5.4.3 Reliabilitet

Reliabiliteten innebär trovärdigheten i ens undersökning. Detta kan påverkas av sättet man har mätt och att det till exempel har förekommit störande moment eller variationer i tid. Eftersom man i kvalitativ forskning inte gör någon mätning utan främst vill beskriva ett fenomenets kvaliteter kan det därför bli svårt att tala om reliabilitet i kvalitativ forskning. Den kvalitativa forskningens reliabilitet hänger därför mer samman med resultatets inre logik. Man kan till exempel öka reliabiliteten genom att ställa flera olika frågor som fokuserar på samma tema för att se om svaren är konsekventa (Larsson, 2005, b). Jacobsen (2007) skriver att man bör ställa sig frågan om det är faktorer i omgivningen som har åstadkommit de resultat man har fått. Han skriver också att intervjupersonerna påverkas av intervjuaren och intervjuarens påverkas av intervjupersonerna. Jag kan i anslutning till detta fundera på hur mina intervjuer har påverkat reliabiliteten i min undersökning. Jag tänker att det faktum att några intervjuer gjordes med öppen dörr kan ha inverkat på personernas svar då de kanske upplevde det svårt att berätta om sina upplevelser när någon som passerade förbi kunde höra, men jag upplevde inte att själva klimatet vid dessa intervjuer upplevdes annorlunda eller mer restriktiv än vid de andra intervjuerna.

Andra hot mot reliabiliteten är om forskaren varit slarvig vid nedtecknandet av data eller vid analysen (Jacobsen, 2007). Jag har för att öka mina möjligheter att få en noga utskrift av intervjuerna valt att spela in dessa och sedan noga skriva ut dem kort efter det att intervjuerna gjordes så att jag fortfarande ska ha intervjun färskt i minnet. Larsson (2005, b) poängterar att ett sätt att öka reliabilitet när det gäller detta är att skriva ut intervjuerna vid olika tillfällen eller att låta olika personer skriva ut dem och se om det blir samma så att det inte handlar om forskarens slarv eller subjektiva tankar men jag får erkänna att jag av tidsmässiga skäl endast har skrivit ner mina intervjuer en gång men försökt att denna gång göra det väldigt noga.

5.5 Etiska överväganden

Det humanistiska samhällsvetenskapliga forskningsrådet HSFR har presenterat fyra huvudsakliga forskningsetiska principer när det gäller forskning inom human- och samhällsvetenskap. Dessa benämns som informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet (Vetenskapsrådet). Jag har i min studie försökt att tillgodose dessa krav. Jag har när det gäller information förklarat för mina intervjupersoner att intervjumaterialet ska användas till min C-uppsats och även syftet med denna uppsats. Jag har informerat om att deltagande är frivilligt. Jacobsen (2007) skriver att ett frivilligt deltagande innebär ett fritt val utan press från andra och han nämner även i anslutning till detta att det kan vara svårt att hitta situationer där man inte utsätts för någon som helst press då de flesta människor påverkar varandra och att pressen att delta ibland kan vara dold och svår att upptäcka (Jacobsen, 2007). Jag har utifrån detta försökt att verkligen vara ödmjuk och trycka på att deltagandet i en intervju i min studie är något som de verkligen inte behöver ställa upp på utan att det bara är aktuellt om personen verkligen själv vill vara med. Jag tyckte att det kändes väldigt viktigt att verkligen trycka på detta då jag blev presenterad för eventuella intervjupersoner av min kontaktperson på organisationen och jag tänkte att personerna som kom till organisationen kanske kände att de ville ställa upp för att min kontaktperson frågade

dem. Jacobsen (2007) tar också upp att information inte är tillräcklig utan att det också i detta ligger ett krav på förståelse där det även krävs att personen har förstått informationen (Jacobsen, 2007). Det är svårt för mig att veta vad en annan människa har förstått eller inte, men för att försöka tillgodose detta krav har jag försökt avläsa om det ser ut som människan har förstått, fråga om hon/han har förstått och även precis innan intervjuerna igen informerat om vad det ska användas till och att det är anonymt.

Konfidentialiteskravet har jag tänkt uppnå genom att avpersonalisera allt materiel och förvara det oåtkomligt för andra människor. Jag ska heller inte röja personers identitet eller känslig information om dessa till någon utan behandla alla personuppgifter med sekretess. Vad det gäller nyttjande kravet så ska materialet inte användas för kommersiellt bruk utan bara i forskningssyfte.

Larsson (2005) skriver att man som forskare har ett etiskt ansvar att inte ta fram kunskap som kan skada intervjupersonen och att man därför måste vara uppmärksam på om personen inte vill berätta om något (Larsson, 2005, b). Kvale (1997) skriver att intervjusituationen kan vara förförisk och få intervjupersonen att berätta saker den inte hade tänkt och sedan ångra sig. Forskaren måste därför vara uppmärksam på hur långt som är lämpligt att gå i vissa frågor. Jag har i anslutning till detta försökt vara noga med att läsa av mina intervjupersoner och i vissa situationer på grund av deras kroppsspråk avstått från att gå djupare in i vissa delar. Jag har till följd av detta i vissa situationer också frågat om de vill avbryta eller ta en paus.

För intervjupersonen kan forskning leda till både psykologiska risker så som sämre självbild när vissa saker kommer upp till ytan och sociala risker som stigmatisering och trakassering om vissa saker publiceras i en rapport (Larsson, 2005). Jag tänker att en risk med min studie är att den rör ett väldigt känsligt ämne och en för många utsatt situation. Därför är av yttersta vikt att jag verkligen tänker på mitt förhållningssätt och hur jag formulerar mig så att inte mina intervjupersoner ska känna sig påhoppade, kränkta eller satta i en "offerroll", både när jag ber dem berätta om sin situation och sina upplevelser men också när jag formulerar det i min uppsats. Jag var också noga med att efter intervjuerna fråga hur intervjupersonen kände sig efter intervjusituationen och om det fortfarande kändes bra. Jag försökte också av etiska skäl lägga upp mina intervjuer så att de skulle sluta med något positivt så att inte personen skulle gå därifrån och känna sig nedtyngd även om en stor del av intervjun handlade om deras upplevelser av en svår situation.

Jacobsen (2007) tar upp att det är etiskt viktigt att presentera sin data på ett så fullständigt sätt som möjligt och placera in dem i sitt sammanhang och att man så tydligt som möjligt ska beskriva de val man gjort i forskningen (Jacobsen, 2007). Jag har i min rapport försökt presentera datan i det sammanhang den förekommer och inte lösryckt ur sin kontext. Det är också på grund av detta jag valt att ha en lite större bakgrundsdel om migration, asyländets gång och regler för gömda flyktingar i samhället. Jag har tänkt att det för att möjliggöra en större förståelse av materialet i min undersökning är viktigt att förstå det i förhållande till sin kontext.

Kvale skriver att syftet med en intervjuundersökning inte bara bör gälla det vetenskapliga värdet utan också att försöka förbättra de undersökta personernas situation (Kvale, 2007). Jag kan inte veta vad min uppsats kommer att leda till men mitt syfte med att skriva denna uppsats är att bidra till att denna målgrupps situation lyfts upp och större förståelse för denna skapas och i och med detta indirekt bidra till att den förbättras.

5.6 Kritisk metoddiskussion

Jacobsen (2007) skriver att det kan vara en undersöknings upplägg som skapar resultaten och att den intervjuade personen inte blir opåverkad av att bli intervjuad utan att han kan handla utifrån hur han tror att han förväntas handla (Jacobsen, 2007). Jag tänker att min metod att utföra intervjuer säkert påverkar de svar jag får av personerna som intervjuas. De kan påverkas av att jag som intervjuare är närvarande, av hur de tror att jag vill att de ska svara, av att de inte känner att de vågar berätta om saker för mig eller av hur de uppfattar att jag tar emot det de säger. Men jag har gjort avvägningen i min undersökning att det ändå var att föredra att göra intervjuer framför till exempel en mer neutral enkätundersökning där min personliga påverkan kanske inte hade blivit lika stor. Men det är ändå relevant att ställa sig frågan om det hade blivit andra svar om jag som forskare till exempel varit man, haft en annan ålder och härstammat från samma land som mina representanter, dock kan man inte komma med några svar på denna fråga utan bara ha tanken med sig när man betraktar resultatet. En intressant aspekt är också att jag som intervjuare härstammar från det land som inte välkomnar dem, vilket kanske kan inverka på deras bemötande och förtroende för mig.

Det är också väldigt viktigt att det uppstår en tillitsfull relation i intervjusituationen, vilket kanske inte är så lätt när intervjuaren bara befinner sig i intervjupersonens liv ett kort ögonblick. Man kan fråga sig om det överhuvudtaget är möjligt att komma en person tillräckligt nära genom bara en intervju och att man för att få en djupare förståelse kanske skulle ha behövt göra flera intervjuer med samma person (Jacobsen, 2007).

Jag tänker utifrån det här att det i och med mitt ämne som kan uppfattas som känsligt och svårt att prata om för någon kanske skulle ha varit bra att göra fler intervjuer för att få en större möjlighet för intervjupersonerna att känna sig trygga och berätta om sina upplevelser, men av tidsmässiga skäl har jag valt att nöja mig med en intervju per person.

Jag kan även kritisera formerna för mina intervjuer. Till exempel som ovan nämnt att två intervjuer tog plats i ett rum utan dörr där andra personer kunde passera förbi och höra samtalet. Detta tänker jag varken var bra utifrån ett etiskt eller metodologiskt perspektiv då det kan ha påverkat både intervjupersonernas och mitt sätt att förhålla oss under själva intervjun men också då detta inte är bra med tanke på anonymiteten. Denna yttre form runt intervjun var dock en orsak av platsbrist och jag såg inga andra sätt att lösa det på vid detta tillfälle och av tidsbrist kände jag inte heller att det var klokt att vänta ytterligare en vecka med att genomföra intervjuerna. Jag hade även en intervju med ett par och jag tänker att det även i denna situation kan ha varit så att de har påverkats av varandra i sina svar. Under denna intervju var även deras lille son närvarande i rummet och jag inser att även det kan ha inverkat på intervjun.

Jag tänker även att de intervjuer som utförts med tolk kan ha påverkats på olika sätt. Tanken med en tolk är att den endast ska ha en översättarfunktion och inte ta några egna initiativ (Nyberg, 2000). Men jag tänker att det trots detta kan ha påverkat intervjuerna att det varit en tredje person närvarande då det är svårt att bortse ifrån en tredje person i rummet både för intervjupersonen och för mig. Det är heller inte alltid möjligt för tolken att överföra budskap ordagrant. På det sättet kan tolkningen ses som en social interaktion där tolken blir en kulturförmedlare som måste anpassa språket så att det får liknande betydelse i de olika kulturerna och förståelsen blir på det sättet beroende av hur tolken utför sitt uppdrag att överföra ett budskap med alla dess nyanser (Nyberg, 2000). Jag tänker att både intervjupersonens och min förståelse och uppfattning på detta sätt har varit väldigt präglade av tolkens förmåga att översätta det vi menat med våra ord. Jag tänker också att en intervju med tolk kan medföra att vissa detaljer går förlorade då Nyberg (2000) skriver att tolken ofta

behöver göra en sammanfattning över det som har sagts då det är omöjligt att minnas exakt allt som har sagts under ett långt uttalande (Nyberg, 2000). Men jag anser också att det var en väldig fördel i min studie att jag fick tillgång till tolk då jag i och med detta inte behövde begränsa min studie till personer som kan svenska eller engelska.

Jacobsen (2007) skriver att kvalitativa undersökningar möjliggör många nyansrikedomar men att man som forskare efter en intervju ibland har så mycket material att det kan vara svårt att överblicka. Eftersom man genom sina teorier och erfarenheter är tränad i att lägga märke till vissa saker och bortse från andra så finns det en risk att man omedvetet sällar bort information (Jacobsen, 2007). Jag tänker att jag i min analys och tolkningar av mitt inhämtade material säkerligen har gjort val som en annan forskare kanske inte skulle ha gjort när det gäller vilken information jag anser är viktig. Gilje och Grimen (1992) skriver också att tolkningar i hög grad är beroende på personliga omdömen och erfarenheter och därför aldrig är värdeneutrala. På detta sätt kan jag aldrig riktigt veta om mina tolkningar är de "riktiga".

Förståelsen av någons upplevelser och situation begränsas också i och med att mycket av vår upplevelsevärld är omedveten och att intervjupersonernas därför endast kan ge uttryck för en begränsad del av det som försiggår i deras inre värld (Larsson, 2005 b). Jag tänker här att min undersökning begränsas till de upplevelser intervjupersonerna är medvetna om och vill berätta om. De kan inte berätta om allt som finns inom dem utan bara om det de är medvetna om att de tänker och känner i vissa situationer. Ett annat problem när det gäller upplevelser är att det kan vara svårt att förmedla sina upplevelser och känslor till någon via ord då det inte alltid är lätt att hitta ord som kan beskriva det som känns. Min uppsats begränsas därför till det som kommer fram via ord.

En annan sak som jag kan kritisera i min undersökning är mitt urval av intervjupersoner som jag ovan har beskrivit så var min första tanke att kriterierna för mitt urval skulle vara att personen var gömd vid intervjutillfället och hade levt gömd under minst ett års tid men detta var något jag inte lyckades tillgodose. Min studie består av människor som både lever gömda vid undersökningstillfället och personer som har levt gömda men vid intervjutillfället åter är asylsökande. Jacobsen (2007) skriver att det kan vara negativt att fråga människor om hur de upplevde något vid en viss tid i det förflutna då det ibland kan vara svårt att minnas rätt och att vi ofta kommer ihåg saker ur det förflutna i förändrat ljus vilket leder till att man inte mäter det som var gällande vid det faktiska tillfället utan det som personen minns (Jacobsen, 2007). Jag tänker utifrån detta att det kan vara svårt för de personer som levt gömda förut att ge en avgränsad bild av hur de kände under tiden som gömd utan att vara påverkad av det de upplevt efteråt. Det jag också har märkt under min empiriinsamling är att det många gånger kan vara svårt att tala om vad som gällde precis under tiden som gömd då de människor jag har intervjuat under sin tid i Sverige har haft en växlande status mellan att vara asylsökande och att vara gömd. Dessa olika tillstånd kan lätt flyta ihop när man talar om hur de upplever sin situation. Deras situation och upplevelser består ju av allt de varit med om i Sverige under sina försök att få ett uppehållstillstånd och även så klart det de har med sig i bagaget från det land de kommit ifrån.

6. RESULTAT/ANALYS

I min presentation av resultat och analys kommer jag först att göra en kort presentation av mina intervjupersoner. Där berättar jag om saker angående dem som jag tänker kan vara av värde att veta för att lättare kunna ta till sig det de berättar och förstå sammanhanget i vilka deras upplevelser uppstått.

Mitt resultat och analys har jag delat upp i olika teman som jag väljer att presentera var och en för sig för att kunna analysera dessa mer i detalj. Oftast har jag delat upp analysen av temana i två delar som jag döpt till resultat/analys respektive fördjupad analys. I resultat/analys lyfter jag upp det som kommit fram i mina intervjuer och knyter detta till tidigare forskning, och därefter under rubriken fördjupad analys analyserar jag det som kommit fram med hjälp av teori för att få en större förståelse för vad detta kan betyda. Att jag inte har valt att göra detta helt integrerat beror på att jag vill presentera mycket citat eftersom jag vill att mina intervjupersoners egna ord ska lyftas fram, att de ska få tala genom min uppsats. Jag tycker att dessa upplevelser och berättelser blir avbrutna och uppstyckade om jag löpande i texten blandat med citaten har mycket teoretiska diskussioner. Men jag anser också att det är av fördel att analysera varje del med teori i anslutning till deras citat och därför har jag valt att göra detta direkt efter varje del och inte i en sammanlagd analys av allt på slutet.

Jag inser också att de olika delarna går in i varandra och inte kan ses som helt skilda från varandra. Därför har jag också efter alla delar analyserat och kommenterat hur dessa hänger ihop med varandra och bildar en helhet.

6.1 *Presentation av intervjupersoner*

Rashid är en man i yngre medelåldern från ett land i mellanöstern. Han lämnade sitt land för 8,5 år sedan och har under denna tid pendlat mellan att vara asylsökande och gömd. Han sökte först asyl i ett annat nordiskt land men fick nej och kom då till Sverige och sökte asyl. Han fick nej även här och levde då gömd i två år tills den tillfälliga lagen om nya prövningar av avvisningsbeslut kom i slutet av 2005. I nuläget är han asylsökande och har ännu inte fått ett slutgiltigt beslut på denna ansökan. Rashid lämnade sitt hemland på grund av politiska skäl. Han deltog i demonstrationer mot regimen i landet och blev i samband med detta misshandlad, förbjuden att gå på universitet och dömd till fängelsestraff. Han kunde inte leva fritt i sitt hemland och lämnade därför detta.

Saeed är en man i yngre medelåldern från ett land i mellanöstern. Han lämnade sitt land för 9,5 år sedan och kom till Sverige. Han har under denna tid pendlat mellan att vara asylsökande och gömd. Han sökte först asyl i ett annat europeiskt land men blev tillbakaskickad till Sverige genom Dublinkonventionen. Då sökte han asyl i Sverige och fick avslag. Han gömde sig och åkte sedan till ett annat nordiskt land och sökte asyl men fick avslag även där och gömde sig igen. Han kom tillbaka till Sverige och sökte asyl på nytt men fick avslag och gömde sig åter. Hans ärende öppnades igen i samband med den tillfälliga lagen och i nuläget är han asylsökande och har inte fått besked. Saeed lämnade sitt hemland på grund av att han var politiskt olikstämmande och hade problem med regimen och dess anhängare då han deltagit i demonstrationer.

Andrei och Elena är ett par i yngre medelåldern från ett land i Östeuropa. De kom till Sverige för fyra år sedan och sökte asyl men fick avslag. De har varit gömda i två perioder och är i nuläget gömda. De lämnade sitt hemland för att det var en svår politisk situation i landet där många som inte tyckte om regimen sattes i fängelse. Andrei hade ett jobb där han skulle utföra vissa handlingar mot personer som han inte ville göra eftersom han inte ville behandla dem illa och på grund av att han motsatte sig detta fick han problem och skulle bli satt i fängelse. Andrei och Elena har en son som har fötts under deras tid i Sverige.

Mina är en kvinna i medelåldern från ett land i Mellanöstern. Hon kom till Sverige för fem år sedan och sökte asyl. Hon fick avslag och är i nuläget gömd. Mina kom till Sverige tillsammans med sin dotter för att livet och säkerheten i hennes hemland inte kändes bra. Hennes son var politiskt aktiv och på grund av detta förlorade hon honom och hon hade även tidigare förlorat sin man. Efter detta blev hennes liv väldigt svårt och hon kände att hon inte kunde acceptera det, hon kunde inte fortsätta leva och jobba där utan var tvungen att komma bort därifrån.

Danica är en kvinna i medelåldern från ett land på Balkan. Hon kom till Sverige för tre år sedan tillsammans med sin man och sina två barn. Hon sökte asyl och fick avslag. Hon prövade sitt ärende igen i den tillfälliga lagen 2005 men fick avslag även där och har nu levt gömd i ett år. Danica kom till Sverige på grund av krig i hemlandet och att hon inte hade trygghet där. Hon kom för att hon ville leva i fred.

Arman är en man i medelåldern från ett land i Mellanöstern. Han hade problem i landet och kom till Sverige för tre år sedan för att besöka en släkting men under tiden han var här fick han ett samtal från sitt hemland vid vilket han blev avrådd från att åka tillbaka. De uppgav att han skulle bli dödad om han gjorde det. Han sökte då asyl i Sverige, fick avslag på sin ansökan och har levt gömd i två år. Hans fru och son är kvar i hemlandet.

6.2 Orsak till att gömma sig

Rädsla - att återvända en omöjlighet

Framträdande i nästan alla mina intervjuer är att orsakerna till att gömma sig handlar om situationen i hemlandet och en rädsla för vad som ska hända om de återvänder dit. Att återvända beskrivs också av de flesta som en omöjlighet. Mina beskriver det som jättefarligt för henne och hennes dotter att komma tillbaka till sitt hemland och Rashid säger:

Jag har aldrig tänkt tanken att åka tillbaka, jag har ingen möjlighet till det, jag har haft för mycket konflikter med regimens anhängare. Jag vet och hela min kropp vet det. Jag förstörs bara av att tänka tanken att de ska skicka tillbaka mig. Det är en skräckhistoria för mig. Det är skillnad på polisen här och polisen i mitt hemland. Om polisen i mitt hemland griper en så pratar de inte med en i lugn och ro utan de misshandlar en rejält. (Rashid)

Att de främsta orsakerna till människors val att gömma sig är kopplade till fruktan och desperation över vad som möter dem vid ett återvändande är även något som framkommer i SoS-rapport (1999:5). I denna rapport poängteras också att de som gömmer sig ofta inte ser någon annan valmöjlighet och att ingen skulle utsätta sig för den situation det innebär att leva gömd om man inte var mycket rädd för alternativet. Detta är något jag kan koppla ihop med det Rashid och Saeed beskriver om att de inte alls ville fly och leva gömda i ett annat land

utan helst vill leva i sitt eget land men att de på grund av situationen i sitt hemland upplever att de inte har något val.

Kunde jag åka tillbaka till mitt hemland skulle jag göra det, varför skulle jag utsätta mig för alla dessa bekymmer i Sverige, gömma här och gömma där om jag kunde bo i mitt hemland. Men jag kan inte åka tillbaka, jag var politiskt aktiv. Det går inte. (Saeed)

Vi kommer hit på grund av politiska skäl. Om vi inte hade haft problem skulle vi ha stannat i vårt käraste hemland. Då skulle vi inte ha slösat vår bästa tid när vi är unga i ett annat land där vi känner oss otrygga, där vi inte har några rättigheter. Vi har ingen rätt till sjukvård, och andra saker är det likadant med. Var och en tycker om sitt käraste hemland och vill bo där man är född, men ibland händer det saker till exempel på grund av politiska skäl så att man inte kan bo kvar. Vi blir tvungna att fly där ifrån. Det är det som är orsak till att vi kommer till andra länder. Ni har frihet i Sverige, ni kan prata om kungen, ni kan prata om stadsministern men det kan vi inte göra i mitt hemland. Om vi gör det i mitt hemland hamnar man i fängelse och får tortyr. Det är sådana saker som gör att vi inte kan vara fria. (Rashid)

Arman beskriver att han gömde sig för att han var rädd att bli gripen och tillbakaskickad till sitt hemland där han kan bli avrättad. Han säger att han i situationen när han gömde sig aldrig tänkte att han kunde åka tillbaka men att han nu har tänkt på detta trots att han tror att han blir avrättad om han återvänder, men bara om han först får träffa sin familj. Han säger:

Jag accepterar att resa tillbaka om jag först får minst ett tillfälligt uppehållstillstånd så att min familj kan resa hit så att jag får träffa dem i sex månader eller så. Efter det så är det okej för mig, då kan jag resa tillbaka för då vet jag att även om jag blir avrättad så har jag ändå fått träffat min familj. (Arman)

Att många som fått avslag på sin asylsökning finner situationen i sitt hemland så allvarlig att de ser det som en omöjlighet att återvända trots att deras situation inte anses tillräckligt allvarlig för att uppfylla kriterierna för att få asyl framgår av rädda barnens rapport (2007). Detta är alltså något även jag ser exempel på bland mina intervjupersoner. Alla mina intervjupersoner har sökt asyl och fått nej minst en gång och har därmed blivit ansedda att inte uppfylla kraven som krävs för att få asyl och skydd. För att få asyl är ett krav bland annat att man ska ha välgrundad fruktan. En känsla av fruktan är något subjektivt och fem av mina intervjupersoner uppger just att de på grund av rädsla för vad som kan inträffa vid ett återvändande ser det som en omöjlighet att åka tillbaka. För en del handlar det till och med om en rädsla för sitt eget liv. Ingen kan säga att denna fruktan inte finns, däremot görs bedömningar om denna anses tillräckligt välgrundad för att få asyl. Personens rädsla ställs på detta sätt emot någon annans bedömning av situationen. Rashid berättar att han vid ett tillfälle frågade de som beslutat att han var tvungen att åka tillbaka om de kunde garantera att hans liv inte var i fara om han återvände. Han fick svaret att de inte kunde ge honom någon garanti och han ställer sig därmed frågan: *Hur kan jag då flytta tillbaka om de inte ger mig någon garanti?* Ingen kan i egentlig mening garantera vad som kommer och inte kommer hända någon annan men tydligen ändå uttala sig om att någons rädsla inte är så välgrundad att personen bedöms behöva skydd.

Barnen har anpassat sig

Att långa handläggningstider på ärenden kan inverka på personers beslut att gömma sig då de hinner rota sig i Sverige är något som tas upp i SoS-rapport (1999:5). Detta är även

någonting som är framträdande i orsakerna till Danicas beslut att gömma sig då hon beskriver att hennes beslut att leva gömd mycket handlar om att hennes barn har anpassat sig till Sverige och inte vill åka tillbaka. Hon uppger att hon själv har tänkt tanken på att åka tillbaka för att slippa plågan som livet som gömd innebär om de inte har något annat val. Men hon beskriver också tanken på ett återvändande som mycket svårt med tanke på barnen. Hon säger att hon har försökt prata med dem men att de vägrar åka tillbaka.

Går inte att komma tillbaka - bättre medicinska möjligheter – svenskers hjälp

Att tanken på sina barn är centralt i beslutsprocessen är något som också framkommer i Andreis berättelse. Han beskriver att deras beslut att gömma sig har berott på olika saker, dels på att det inte går att komma tillbaka med tanke på vad som kommer att hända, dels en tanke om att det är bättre för hans familj i Sverige och dels att de fått hjälp av människor här i Sverige. Han säger att de först och främst gömde sig för det inte går att komma tillbaka. Att det inte går beskriver han utifrån det som kommer att inträffa vid återvändandet och hans omtanke om sin familj och sina barn. Han säger

Jag vet att om jag kommer tillbaka så förs jag till fängelse direkt från flygplanet och om jag ska sitta i fängelse vad ska min fru göra då? Och mina barn? (Andrei)

Han poängterar också att hans hemland inte har så bra ekonomi som Sverige och att det därför inte finns samma medicinska möjligheter där. Detta bör även förstås utifrån bakgrunden att deras son behöver läkarvård. Han anser att det bästa sociala systemet för barn och unga människor finns i Sverige och att han därför tror att det ändå är bättre här än att åka tillbaka till sitt hemland. Men han säger att deras val att gömma sig också har berott på att de fått hjälp av svenska människor.

Vi har fått hjälp av svenska människor och utan den hjälpen hade jag nog inte valt detta, då hade jag inte haft en chans att stanna här. Utan den hjälpen kan jag inte göra någonting här. (Andrei)

6.3 Öppen fråga om situationen som gömd

Under min öppna fråga om hur de upplever situationen som gömd och hur de upplever att den inverkar på deras livssituation så kom det fram olika och mångomfattande svar. Dessa handlade om svårigheter vad det gällde materiella faktorer som boende och ekonomi men också om psykiska faktorer som att de mår dåligt, känner oro, rädsla, stress och otrygghet. Andra saker som togs upp var att de inte har några rättigheter eller möjlighet i samhället, känslan av att inte finnas, ensamhet och isolering.

Jag ser att svaren som kom upp väl belyser de teman jag har delat upp min analys i och väljer därför att presentera och diskutera dem mer under dessa. Utifrån att de hör ihop med mina teman kan jag också tänka mig att dessa teman kan vara relevanta och centrala att diskutera när det gäller deras upplevelser av sin situation. Detta eftersom det är de första sakerna de berättar när jag frågar dem om deras upplevelser av sin situation.

6.4. Boendesituation

6.4.1 Resultat/analys

Flyttar många gånger

Centralt vad det gäller boendesituationen är att alla utom Danica beskriver att de fått flytta flera gånger. Bo en månad på ett ställe och en månad på ett annat. Bo hos kompisar eller hos svenskar som velat hjälpa dem. Mina och Arman uppger även att de i vissa perioder under denna tid har varit hemlösa och bott i skogen. Att det är vanligt förekommande att gömda flyktingar behöver flytta flera gånger och ofta har svårt att hitta boende är något som även tas upp i tidigare forskning. Eriksson och Henriksson (1997) tar upp att orsaker till varför denna grupp måste flytta runt kan vara att polisen inte ska hitta dem men också för att de som gömmer dem inte längre orkar gömma dem. Mina intervjupersoner uppger lite olika anledningar till varför de har varit tvungna att flytta många gånger. Rädsla och oro över att bli hittade är något som Rashid och Saeed beskriver som framträdande skäl.

Det var natt för natt, en kväll hos någon, en annan kväll hos någon annan. Jag var rädd att vara på samma ställe hela tiden. (Rashid)

Jag flydde från det ena stället till det andra. Jag var hos den ena kompisen, hos den andra kompisen, hos den jag känner och hos den andra som jag känner. Jag var tvungen att flytta hela tiden. Roterar så att de inte skulle kunna identifiera oss. (Saeed)

Andrei säger att de har bott på olika ställen. Ibland har de bott hos svenska människor som vill hjälpa dem och ibland har de fått låna någon liten stuga. De har bott på ett ställe någon månad och sedan flyttat igen och att de totalt har flyttat 15 gånger. När han pratar om orsakerna till varför de har flyttat så många gånger beskriver han det mer på ett strukturellt plan som främst handlar om att han på grund av sin situation har svårighet att ordna boende då han inte kan vända sig till de vanliga bostadsbolagen som andra människor kan, utan blir hänvisad till att bo hos och få hjälp av människor som vill hjälpa honom. Han säger:

Vi har hela tiden varit beroende av hjälp från svenskar, själva kan vi inte göra någonting. Det är svårt att hitta boende. Jag kan inte gå till bostadsbolaget och fråga efter en lägenhet som svenskar kan. (Andrei)

Mina beskriver att hon den första tiden i Sverige hankade sig fram genom att bo hos olika släktingar en vecka i taget och att hon sedan har hyrt olika lägenheter. Hon uppger att hon sammanlagt under sina fem år i Sverige har bytt lägenhet 22 gånger och emellan dessa byten även har levt hemlös på grund av att hon inte har hittat någon stans att bo. Hon berättar hur hon vid dessa tillfällen har lagt sina saker hos någon släkting och letat efter någonstans där det finns tak. Hon beskriver att hennes utflyttningar ibland har berott på att den hon har hyrt lägenhet av har bestämt sig för att hyra ut den till någon annan. På detta sätt kan hennes situation med många flyttningar beskrivas vara delvis ihopkopplad med en osäker ställning utan hyreskontrakt där inga rättigheter finns att åberopa som på den vanliga bostadsmarkanden.

Arman beskriver orsaken till sina flyttningar utifrån att han inte ville vara till besvär för dem han bodde hos. Han beskriver att han under sin första tid som gömd bodde i skogen för han visste inte vart han skulle ta vägen men att sedan träffade en kompis som såg hans situation och gav honom en plats. Men han tänkte att han inte kunde bo med dem eftersom han upplever att han på grund av problem med näsan låter irriterande när han sover så att han inte kan bo med andra när det är liten plats. Han har därför bott ett tag hos en kompis och ett tag hos en annan och så vidare.

Situationen är svår

Alla mina intervjupersoner beskriver att de upplevde boendesituationen på ett eller annat sätt som svår. Arman och Saeed beskriver känslan att vara till besvär för dem de bodde hos. Saeed beskriver sin upplevelse så här:

Det var mycket svårt. Jag kände att jag störde alla dessa människor som jag bodde hos. När man inte är hemma hos sig själv så känner man sig obekvämt och otrygg. Jag var i oro och ångest och hade besvär hela tiden. (Saeed)

I Danicas beskrivning av sina upplevelser är trångboddheten och svårigheterna den medför central. Trångboddhet är också något som är återkommande beskrivet i tidigare forskning vad gäller gömda flyktingars boendesituation. Både läkare utan gränser (2005) och SoS-rapport (1999:5) nämner detta. Danica berättar att de fått hjälp med en lägenhet av en frivilligorganisation. Hon berättar vidare så här:

Det är jättebra att vi har någon plats att gömma oss på men situationen påverkar oss alla psykiskt. Det är ju bara ett rum och vi är fyra personer och det blir ganska rörigt. Man blir nervös och alla är depressiva. Barnen framförallt lever inte i en sund miljö eftersom det bara är ett rum. De har svårt att göra läxor och det enda som är roligt för dem är tv som vi har hemma. (Danica)

Även Andrei beskriver att han upplever sin boendesituation som svår men menar att han försöker se det positivt för att klara det.

Det var jättesvårt men jag tror inte på att se saker negativt. Jag måste försöka vara stark. Om man säger att det är tråkigt att vi måste flytta hela tiden så går det inte utan man måste vara stark. (Andrei)

6.4.2 Fördjupad analys

Behovstillfredsställelse

Allardt (1978) utformar tre olika kategorier där han ringar in människans behov. I kategorin ”att ha” inkorporerar han de fysiska behoven som han anser tillgodoses med materiella resurser där han bland annat nämner bostad. Graden av tillfredsställelse av dessa materiella behov kallar han levnadsnivå, vilket han i sin tur delar upp i en välfärdsdimension som är den objektiva faktiska situationen och en lyckodimension som är individens subjektiva upplevelse av situationen. Jag kan utifrån mina intervjupersoners berättelser se att de har en osäker och ostabil situation vad det gäller boendet. De flyttar ofta, bor ofta trångt, har inget eget boende och är beroende av andras välvilja för att få boende. Mina och Arman har även levt hemlösa

och under denna tid och på så vis inte fått sina behov uppfyllda. Även deras subjektiva upplevelser av situationen pekar på att de upplever det som svårt. Utifrån detta kan jag påstå att deras behovsuppfyllelse när det gäller boende och i och med detta deras levnadsnivå påverkas negativt av deras situation som gömda.

Exkludering från bostadsmarknaden

Utifrån mina intervjupersoners berättelser och utifrån de lagar som finns i samhället kan jag se att "situationen som gömd" inverkar på mina intervjupersoners boendesituation på olika sätt och även att de upplever att den gör det. Socialkonstruktivismen menar att allt i vårt samhälle är konstruerat och skapat av människan, både identiteter, lagar och regler (Wenneberg, 2001). Varje samhälle avgör på vilka grunder man ska dela in individer i kategorier (Goffman, 2005). Dessa tillskrivna kategorier kan sedan inverka på individers möjligheter att få tillgång till resurser eftersom samhället kan sätta upp olika regler och rättigheter för personer som blivit tillskrivna olika identitet (Nader, 2002).

Exkludering har sin grund i att någon definierar vad som krävs för att vara inkluderad och därmed låter de som inte uppfyller detta vara utestängda (Mekkonen, 1998). Jag kan i anslutning till detta se att mina informanter på grund av sin socialt tillskrivna identitet som "illegala" och på grund av de socialt konstruerade reglerna och normerna i samhället blir exkluderade från den allmänna legala bostadsmarknaden. I SoS - rapport (2006) skriver Hjern att personer som befinner sig olovligt i Sverige inte kan teckna ett förstahandskontrakt på en lägenhet utan blir hänvisade till boende på den olagliga bostadsmarknaden eller boende hos släkt och vänner. Upplevelser av detta är även något som Andrei beskriver tydligt i sin intervju när han säger att han inte kan gå till vanliga bostadsbolag som alla andra utan blir beroende av hjälp från andra människor.

Marginell boendeposition

Svedberg (1997) skriver att marginalitet till skillnad från att vara exkluderad innebär att man har ett visst deltagande, fast att detta deltagande är bräckligt, man är varken helt innesluten eller helt utestängd. När det gäller de gömda flyktingarnas boendesituation kan jag se att de inte är helt exkluderade från boendemöjligheter trots att de är exkluderade från den legala bostadsmarknaden då de ändå bor och i vissa fall även hyr lägenhet svart i samhället. Jag kan utifrån detta se deras position när det gäller boende som en marginell position genom att de befinner sig i utkanten och i en bräcklig osäker del av bostadsmarknaden. Denna marginella position gestaltar sig för mina intervjupersoner genom att de är hänvisade till informella hyresmarknader eller ett boende bestående av runtflyttningar till olika kompisar eller personer som vill hjälpa men också i två fall till periodvis direkt hemlöshet.

Svedberg (1997) skriver att när man ska prata om marginalitet så ska man ta hänsyn till graden av valfrihet, rättigheter till deltagande och tillgång till resurser och inflytande över sina resurser. Utifrån det jag ser i mina intervjuer så handlar deras marginella ställning inte om något de själva valt utan om strukturella faktorer baserade på de sociala konstruktioner som finns i samhället. Denna marginella position leder till ett begränsat inflytande över villkoren för denna grupp då de blir hänvisade till andra sätt att ordna sitt boende som ofta blir ihopkopplat med beroende av andras personers välvilja eller att delta i den svarta arbetsmarknaden där inte samma möjligheter att återopa rättigheter finns. Saeed, Rashid och Arman har flyttat runt hos olika kompisar och har på så vis varit beroende av dem och hänvisade till att bo där de kunnat få hjälp. Andrei och Elena beskriver en liknande situation där de varit beroende av svenskars hjälp och på så vis inte helt själva kunnat styra över sin situation.

Inte heller flyttningarna uppges som något de i egentlig mening har valt. Utan denna framstår snarare som en konsekvens orsakad av deras exkludering på den legala bostadsmarknaden, deras beroende av andra människor men också i vissa fall av rädsla och oro för att bli hittade. Denna oro och rädsla kan i sin tur också sägas vara en produkt av den illegalitet som de blivit tillskrivna av samhället. Detta eftersom de inte hade haft denna rädsla om de inte varit eftersökta av polisen och då inte hade behövt känna sig tvungna att på grund av det ständigt flytta, vilket Rashid och Saeed uppges vara orsaker till deras flyttningar.

Att bli hänvisad till den svarta bostadsmarknaden kan också få konsekvenser genom att där inte finns samma rättigheter att åberopa som på den legala. I tidigare forskning tas det upp att hyresvärdar på en sådan marknad kan ta ut överpris och särskilt utnyttja att personer utan rätt paper befinner sig i en speciell utsatt situation (Burgers, 1998). Jag kan även se exempel på att en osäker boendesituation kan bli en följd av att bo utan legalt hyreskontrakt i det Mina beskriver om att hon har fått flytta och levt hemlös till följd av att hyresvärdens bestämt sig för att hyra ut till någon annan och att hon även på detta sätt haft begränsat inflytande över sina villkor.

Exkluderad från skyddssystemet

Svedberg (1997) skriver att det sociala skyddssystemet ska utgöra ett skyddsnät för de personer som hamnar i marginaliserade och exkluderade positioner i samhället. Madsen (2007) tar upp att det ofta sägs att de nordiska staterna har löst problemet med materiell exkludering genom de universella och sociala rättigheterna och genom det välfärdssystem som finns. Genom mina intervjuer ser jag att problemet när det gäller materiell marginalisering för gömda flyktingar inte är löst då de beskriver sina boendesituationer som svåra och att två personer även beskriver att de varit hemlösa. Littlewood, Herkommer och Koch (2007) skriver att en typ av exkludering som kan förekomma är institutionell exkludering, vilket innebär att vara direkt utestängd från tillgången till välfärdsinstitutioner och offentlig service. I regeringsformen står det att det allmänna ska trygga rätten till hälsa, arbete, boende och utbildning och verka för social trygghet (Regeringsformen). Men dessa rättigheter är dock förbehållna för svenska medborgare vilket innebär att gömda flyktingar hamnar utanför (SOU 2004:110). Socialtjänstlagen ger socialtjänsten ansvar över befolkningens väl och ve men detta ansvar gäller bara för dem som fått uppehållstillstånd, om det inte handlar om barn, därför hamnar de personer som inte har de rätta papperna utanför deras ansvar och det blir svårt för dem att få hjälp från dessa institutioner (Angel och Hjern, 2004). På detta sätt blir denna grupp exkluderad från själva det sociala system som ska motverka exkludering.

Hur samhället möjliggör behovstillfredsställelse

Allardt, (1978) skriver att det är viktigt att studera hur samhället möjliggör tillfredsställelsen av behov. För gömda flyktingar så ser jag att samhället sätter stopp för deras möjligheter att delta på den vanliga bostadsmarknaden och även att få tillgång till de välfärdsinstitutioner som ska hjälpa dem som inte kan hävda sig på denna marknad. De blir på grund av detta hänvisade till alternativa sätt som den svarta bostadsmarknaden eller hjälp av informella aktörer som privatpersoner och frivilliga organisationer för att kunna få stöd när det gäller boende. Detta är också något jag ser är centralt i mina intervjupersoners berättelser när de uppges hur de försöker lösa sitt boende. Många berättar just att de bor hos släkt och vänner eller har fått hjälp av en frivilligorganisation eller svenska privatpersoner. Jag kan i och med detta se att sådana här informella nätverk på detta sätt blir viktiga resurser för att möjliggöra någon form av behovstillfredsställelse när det gäller boende.

6.5 Ekonomisk situation/Försörjning

6.5.1 Resultat/analys

Svår ekonomisk situation

Alla mina intervjupersoner beskriver sin ekonomiska situation som mer eller mindre svår. De pratar om att det är mycket som kostar och att de pengar de kommer över är mycket små i jämförelse. Att brist på pengar har varit ett problem under tiden som gömd är något som även framkommer i tidigare forskning både i Eriksson och Henrikssons (1997) och läkare utan gränsers studie (2005). Många av mina intervjupersoner beskriver även hur de kämpar för och ibland har svårt att få ihop pengar till väldigt basala saker som mat, kläder och hyra, att det främst handlar om att överleva. Saeed säger att han hade mycket ekonomiska problem, Danica att de knappt klarar sig och Mina att mycket lite pengar måste räcka till hyra och allt de behöver. Rashid och Arman beskriver sina situationer så här:

Man blir utan pengar. Det är svårt, man ska betala hyra och månadskort, man måste tjäna pengar för att överleva. Det vi hade var det minsta. Vi åt bara en gång om dagen, aldrig tre gånger om dagen det hade vi inte pengar till. Vi var fyra personer i en lägenhet och vi åt en gång om dagen. Det var en liten lägenhet, en etta. Alla var gömda. Det var mycket svårt. Vi hade inte tillräckligt mycket med pengar. (Rashid)

Det var jättejobbigt att klara sig under den här tiden. Jag brukade samla lite burkar och mat, allt som var möjligt för mig för att få mat under veckan. Jag fick lite hjälp från kompisar. Kunde inte köpa någonting eftersom jag inte fick någon lön. (Arman)

I läkare utan gränsers studie (2005) uttryckte många oro över att de inte hade råd med läkemedel eller att söka vård. Detta är även något som Mina och Rashid tar upp oroar i pengamening. Mina berättar att hon har fått diabetes och har fått betala mycket för mediciner och Rashid säger:

Det är problem i samband med läkare. Jag har höga kostnader för tandläkare och det är bara mina tänder. Tänk på alla andra delar av min kropp. (Rashid)

Andrei berättar att de har så de klarar sig men också att han upplever att de inte har lika mycket som andra. Han säger att de ungefär har 2 500 kronor att köpa mat och dylikt till familjen per månad. Han beskriver också att pengar är ett stort hinder när det gäller vad de kan göra för fritidsaktiviteter. Att de ofta skulle kunna göra liknande aktiviteter som svenskar om de bara hade tillräckligt med pengar.

Försörjning - svartjobb, hjälp från andra, samla burkar

I tidigare forskning framgår tydligt samma sätt att klara sin försörjning som mina intervjupersoner uppvisar. Som att arbeta på den svarta marknaden (Khosravi, 2006) och hjälp från släktingar, bekanta eller frivilligorganisationer (Eriksson och Henriksson, 1997). För att klara ekonomin har alla utom Danica någon gång under sin tid som gömd haft något form av jobb på svarta arbetsmarknaden. Alla uppger också att de på något sätt fått hjälp av släkt, vänner eller frivilligorganisationer.

Rashid och Saeed säger att de haft massor av olika jobb under tiden som gömd som till exempel att hjälpa till vid flyttningar, bära saker och städa. Rashid menar att det för honom

varit en nödvändighet att jobba eftersom man inte kan vara utan pengar i Sverige och han inte har någon släkt här som kan hjälpa honom och att de inte kan skicka pengar från hemlandet då de inte har så mycket pengar där. Saeed säger:

Jag har jobbat en del själv haft massor olika sorters jobb. Jag var tvungen för att kunna överleva, för att kunna försörja mig. Jag jobbade ett tag, var arbetslös ett tag och väntade på jobb ett tag. Min bror skickade också pengar till mig så att jag inte skulle känna mig orolig. (Saeed)

Mina berättar att hon har mycket erfarenhet från olika yrkesområden men att hon här inte har möjlighet att arbeta med detta på grund av att hon inte har tillstånd.

Jag har mycket erfarenhet av arbeten men här får jag inte jobba. I mitt hemland hade jag ganska många olika yrken, jag var frisör och lärare och har jobbat med keramik men eftersom jag inte har tillstånd så kan jag inte göra något sådant här. Svartjobb har jag haft förut i en restaurang men jag fick inflammation i händerna så jag kan inte göra det nu. Mina släktingar i hemlandet brukar hjälpa mig ibland med ekonomin, men deras pengar är lite värda i kronor så trots den hjälpen är det svårt. (Mina)

Arman beskriver att han jobbade i två månader, fick lite hjälp från kompisar och utöver det försökte skrapa ihop till mat genom att samla burkar. Även Danica säger att de försöker samla burkar för att få ihop pengar och att deras försörjning utöver det består av hjälp från kyrkan med mat, kläder och lite pengar. Andrei berättar också att hjälp från svenska kyrkan och svenska människor varit mycket betydelsefullt och primärt för honom och hans familj. Han säger att utan hjälp med pengar att köpa mat och kläder till sin familj hade de inte kunnat stanna här. Speciellt inte under den första perioden de var gömda då han inte kunde förstå svenska och inte kunde söka jobb själv. Nu uppger han att han har ett jobb och kan tjäna lite pengar själv.

Burgers studie i Rotterdam (1998) som visade att även de illegala invandrare som hade jobb ofta behövde hjälp från vänner och släktingar då jobben ofta var dåligt betalda är något jag kan koppla till det jag ser i mina intervjuer då många beskriver att de både har jobbat och fått hjälp men ändå upplever att de har svårt att få ihop sin ekonomiska situation.

Svår arbetssituation

I tidigare forskning tas det upp att arbetssituationen på svarta marknaden för illegala invandrare på olika sätt kan innebära en svår arbetssituation. Khosravi (2006) tar till exempel upp att det kan karaktäriseras av längre pass, lägre lön och kortvariga arbetstillfällen med uppsägning utan förvarning. Detta är något som också visar sig i mina intervjuer. Arman beskriver att han jobbade i två månader men att arbetsgivaren sedan inte ville ha honom längre och Saeed och Rashid har haft många olika arbeten under sin tid som gömda. Saeed och Mina berättar att lönen var låg och inte rättvis och Rashid beskriver hur han under ett av sina jobb fått jobba 72 timmer i sträck utan paus.

72 timmar kan jag säga dig. 72 timmar i rad utan paus har jag burit mattor. Jag hade ingen kraft i mina händer. Jag bar alla mattorna på mitt huvud och du vet att jag är skadad i huvudet. 72 timmar i rad. På det tredje dygnet svimmade jag. (Rashid)

Det bör dock tas upp att denna situation för Rashid och Saeed inte i direkt bemärkelse kan sägas vara beroende av att de var gömda utan på de arbetsvillkor som fanns på den

arbetsmarknad de hade möjlighet att delta på. Detta eftersom de uppger att deras arbetsgivare inte vetat om att de var gömda. Det kan dock ses som en konsekvens av deras situation som gömda på så vis att de genom att inte kunna få något arbetstillstånd blir hänvisad till den arbetsmarknad och de arbeten där dessa villkor råder. Kanske även deras situation som gömda och att de inte kan språket gör att de får än svårare att ställa krav även på den svarta arbetsmarknaden och får ta de jobb de får. Även rädsla för att bli avslöjad av andra människor till följd av att man är gömd som de uppger är anledningarna till varför de inte berättat för arbetsgivaren kanske kan inverka på deras kontaktnät och därmed möjlighet att hitta möjliga jobb. De beskriver denna rädsla på följande sätt:

Jag vågade inte säga att jag var gömd. Jag var rädd för dem. Jag var rädd att bli avslöjad. Jag kunde inte lita på dem. Jag har bara jobbat för dem. Jag har träffat många men inte kunnat öppna mig och säga att jag är gömd. (Saeed)

Jag vågade inte berätta. Jag var rädd för att berätta för dem. När man gömmer sig är man väldigt rädd för allting och alla människor. (Rashid)

Andrei beskriver liksom Saeed och Rashid att han inte har vågat berätta för arbetsgivaren att han är gömd. Han uppger att han tycker att det jobb han har nu är bra men också att han tror att det just beror på att arbetsgivaren inte vet om hans situation.

Jag tror inte att det går att berätta för alla vem jag är. Det finns bra och dåliga människor, som kan göra det dåligt för mig. Alla vet inte om mig. Mitt jobb är bra men jag tror också att om alla visste så skulle det kanske vara svårt. Om människor vet vem jag är så kanske det skulle vara en annan situation, Just nu vet ingen om min situation och jag tror att det är därför det är bra just nu. (Andrei)

Mina beskriver på följande sätt uttryckligen att hennes arbetssituation blir sämre när arbetsgivaren vet om hennes situation:

När arbetsgivaren vet att jag befinner mig i detta tillstånd blir de strängare och låter mig inte göra som jag vill, som de andra arbetarna. När de vet så står de emot mig och låter mig inte säga ett ord, inte säga emot eller att det är fel. Jag räknas inte. När arbetsgivaren vet att man inte har tillstånd så får man en svår situation och sämre villkor. (Mina)

6.5.2 Fördjupad analys

Behovstillfredsställelse

Allardt (1978) skriver att vi har grundläggande materiella behov av exempelvis kläder och mat och att det är viktigt att få dessa uppfyllda för att kunna uppnå välfärd och en god levnadsnivå. Det mina informanter pratar om när det gäller den ekonomiska situationen är just svårigheter med att tillgodogöra sina basala materiella behov. De pratar om hur de ska tjäna pengar till mat. Rashid uppger att han bara åt en gång om dagen, Arman att han försökte och upplevde det ibland svårt att få ihop mat för att klara sig i veckorna. Även deras subjektiva upplevelser av situationen som Allardt (1978) kallar lyckodimensionen är något som beskrivs negativt då alla mina intervjupersoner uppger att de upplever situationen som svår.

Allardt (1978) skriver också att lyckodimensionen påverkas negativt av upplevelser av ojämlikhet och orättvisa och jag kan se att upplevelser av ojämlikhet är närvarande i mina

intervjuer. Mina nämner att hon fick en annan behandling än de andra efter att det kom fram att hon inte hade tillstånd och Andrei beskriver att han upplever att han och hans fru inte har lika mycket som andra.

Upplevelsen av svårigheter och brister på det ekonomiska planet skulle också kunna få en negativ inverkan på hälsan utifrån det Antonowsky (i Nilsson, 2002) skriver om att pengar är en motståndresurs som främjar högt KASAM som i sin tur medför att individer i högre utsträckning klarar stressituationer och främjar hälsa.

Exkludering från legal självförsörjning

Vårt samhälle är främst uppbyggt på att man ska tillgodose sina materiella behov genom inkomst från ett arbete. Jag ser både utifrån det mina intervjupersoner berättar och utifrån de socialt konstruerade lagar som finns i samhället om kravet på arbetstillstånd för att delta på den legala arbetsmarknaden, att de blir exkluderade från denna arena. Jag kan på detta sätt se att svårigheterna med behovsuppfyllelse kan vara påverkad av deras ”situation som gömd” då denna inverkar på deras möjligheter till deltagande på försörjningsarenor. De är dock inte helt exkluderade från möjligheten att arbeta då de beskriver att de deltar på den svarta arbetsmarknaden. Men de blir på detta sätt hänvisade till att bryta mot lagen för att delta i arbetslivet. Denna position kan jag kalla en marginell position på arbetsmarknaden utifrån det Svedberg (1997) skriver om att marginalitet kan ses som ett mellanläge mellan att vara innesluten och utestängd.

Att arbeta utan tillstånd medför ofta sämre ställning och sämre villkor då man inte är täckt av de rättigheter som enligt arbetslagstiftningen gäller för arbetare på den lagliga arbetsmarknaden. De får inte tillgång till de vanliga rättigheterna och regler som råder för arbetstider, lön, semester och arbetskläder utan blir i dessa fall utelämnade åt arbetsgivarens bestämmelser (SoS-rapport, 2006). Att arbetssituationen på den svarta arbetsmarknaden kan vara svår är också något mina intervjupersoner bekräftar då de berättar om låga löner och långa arbetspass. Det framgår även av det Mina berättar om att arbetsgivarna blir strängare och inte låter henne säga ett ord när de vet att hon inte har tillstånd, att arbetssituationen kan påverkas än mer negativt på den informella arbetsmarknaden om arbetsgivaren vet om ens tillståndslösa situation.

Att marginalitet kan leda till känslor av att bli bestulen på sitt mänskliga värde och att få sin handlingsfrihet inskränkt som Härenstam och Wiklund (1999) skriver är något jag tydligt kan se. Mina beskriver till exempel att hon känner att hon behandlas som hon inte är värd något i och med att hon inte får möjlighet att visa vad hon kan och att delta på arbetsmarknaden inom de yrken hon har erfarenhet av.

När man ser till valfriheten, rättigheten att delta, tillgången till resurser och inflytande över sina villkor som Svedberg (1997) skriver är viktigt när man pratar om marginalitet så framstår inte mina informanternas marginaliserade position på arbetsmarknaden som något de själva valt. Deras deltagande på den svarta arbetsmarknaden handlar om att de behöver försörja sig och inte har möjlighet att delta i vanliga jobb. Svedberg skriver att marginalitet kan ses som ett uttryck för strukturella villkor och det är just vad det i denna situation blir. De villkor i samhället som finns för gömda flyktingar gör att de för att försörja sig blir hänvisade åt svarta marknaden. Möjlighet till inflytande över villkoren för inkludering på den legala arbetsmarknaden framstår som små för mina intervjupersoner. De exkluderas från deltagande i politiska processer och därför varken kan påverka reglerna om vem som ska beviljas uppehållstillstånd (Samers, 2003) eller lagarna om vem som ska kunna få arbetstillstånd.

Svedberg (1997) skriver att marginalitet snarare bör ses som ett relativt än absolut begrepp då det inte är permanent och Littlewood, Herkommer och Koch (2007) skriver att exkludering är en dynamisk process som ändras över tid. Jag ser också att deras exkluderade och

marginaliserade position kan ändras då den inte är något som hör ihop med dem som personer utan med den identitet de blivit tillskrivna som ”illegala” och de lagar vi har satt upp i samhället. Om de får ett uppehållstillstånd eller lagarna angående inkludering och exkludering ändras kan även deras position ändras.

Svedberg (1997) skriver också att marginalitet kan leda till svårigheter att bli självförsörjande och inte i lika stor utsträckning kunna tillgodogöra sig samhällets resurser. Detta är också något som blir väldigt tydligt när det gäller det mina intervjupersoner beskriver då de ofta blir beroende av stöd från andra i sin ekonomiska försörjning och inte har tillgång till de resurser i samhället som finns för dem som räknas som inkluderade.

Exkludering från hjälp mot exkludering

Liksom vad det gäller boendesituationen ser jag att gömda flyktingar även när det gäller ekonomi och försörjning blir exkluderade från de skyddssystem som finns för dem som inte själva kan försörja sig. I lagen om mottagande av asylsökande står det att rätten till bistånd och sysselsättning inte i något fall omfattar den som håller sig undan så att ett beslut om avvisning eller utvisning inte kan verkställas. På detta sätt ställs denna grupp utanför möjligheten att få ekonomisk hjälp i form av bistånd. Inte heller faller de under socialtjänstens ansvarsområde för människors välbefinnande (Angel och Hjern, 2004). Att de blir exkluderade från dessa institutioner medför att de inte kan återopa ekonomisk hjälp även om de lever under miniminivåer och har svårt att få ihop tillräckligt med mat. Den här gruppen är alltså exkluderad från de arenor som ska utplåna exkluderingen i samhället.

Socialkonstruktivismen menar att lagar och regler i samhället är socialt konstruerade och att det är viktigt att inte acceptera företeelser som naturliga utan tänka att de kan vara annorlunda (Wennerberg, 2001). I anslutning till detta kan jag hävda att denna exkludering uppkommer genom en socialt konstruerad lag. Det är inget naturligt i samhället utan har uppkommit genom att vi har bestämt att denna grupp ska ställas utanför.

Hur samhället möjliggör behovstillfredsställelse

Allardt (1978) skriver att det är viktigt att knyta välfärdsdimensionerna både till de mänskliga behoven och till egenskaper i samhället och att det är viktigt att studera hur samhället möjliggör tillfredsställelsen av behov. När jag ser på situationen som beskrivs i intervjuerna så kan jag se att det finns inskränkningar i deras behovstillfredsställelse och deras upplevelse av den och även att denna icke-tillfredsställelse är kopplad till samhällets struktur för vad de har för rättigheter. Denna grupp befinner sig i en exkluderad position på den lagliga arbetsmarknaden och hamnar även i en exkluderad position i förhållande till de institutioner i samhället som ska verka för att motarbeta materiell exkludering genom att tillgodose allas själliga levnadsnivå. Det framgår av mina intervjuer att det är genom den svarta arbetsmarknaden, hjälp från familj, vänner och frivilligorganisationer som det finns möjlighet att tillfredställa dessa behov. Därför framstår kontakt med ett informellt nätverk och frivilligorganisationer som väldigt viktiga resurser när det gäller den ekonomiska situationen.

6.6. Social situation

6.6.1 Resultat/analys

Umgås mest med landsmän och andra gömda

Att gömda flyktingar ofta upplever isolering och känslan av att världen blir mycket liten är något som återkommer i tidigare forskning. Genomgående i mina intervjuer är att de beskriver att de inte träffar så mycket folk och när de väl gör det så är det mest landsmän och andra gömda

Rashid, Saeed och Danica uppger att de mest umgicks med andra som var gömda men i Danicas fall var detta endast en gång i veckan och i övrigt umgicks hon mest med sin familj. Även Andrei och Elena uppger att de mest umgås inom familjen och inte går till andra familjer. Rashid säger att han umgicks jättemycket med några andra som var gömda men även att han kände sig isolerad. Saeed berättar att han försökte umgås med folk men att det mest var folk han kände innan han gömde sig och att han inte skapade mycket nya kontakter under denna tid. Arman säger att han inte umgicks med så mycket personer men när han gjorde det så var det med personer från hemlandet. Det är bara Mina som säger att hon umgås med svenskar även om hennes umgängeskrets till största del utgörs av personer från hennes hemland.

Önskan att ha fler sociala kontakter/ensamhet

Alla mina intervjupersoner beskriver att de har behov av att träffa andra människor och önskar att de hade haft fler sociala relationer. Rashid och Saeed beskriver att de gärna skulle ha haft mer kompisar och även träffat svenska kompisar. Arman säger att han inte har umgåtts så mycket med människor under denna tid eftersom han varit gömd, han beskriver sin upplevelse av situation att inte ha så mycket sociala kontakter på följande sätt:

Denna situation var inte ok alls, man behöver någon att prata med och så, även om jag inte skulle kunna få ekonomisk hjälp hade jag behövt någon att prata med. Det var jättejobbigt. (Arman)

Saeed och Arman uppger också att de lider mycket av att inte kunna träffa sin familj som är kvar i hemlandet. Saeed säger att det tagit mycket kraft av honom att inte kunna träffa sin familj på 9 år och Arman beskriver att allt känns meningslöst när han inte kan vara med sin fru och sin son och att han känner sig ensam utan dem. Han säger i samband med detta:

Den enda som ska vara ensam i världen är gud, gud ska vara ensam som är ensam annars har han skapat alla andra människor för att vara med varandra. Det är väldigt, väldigt jobbigt att vara ensam. (Arman)

Att gömda barn ofta längtar efter gemenskap med andra barn är något som tas upp i SoS-rapport (1999:5). Detta är även något som Danica och Elena poängterar utöver sina egna känslor av att vilja ha fler relationer.

Jag känner mig ensam och ledsen. Jag skulle vilja ha mer sociala relationer och barnen skulle vilja ha mer kompisar men det går inte. I början frågade barnen mycket om varför de

inte kunde ta hem kompisar och varför vi inte kunde ha dator och så som alla andra barn, men nu har de börjat förstå. (Danica)

Det är tråkigt att sitta hemma ensam. Alla människor måste träffa andra människor. Också barn måste få träffa andra barn. Måste gå på dagis. För barn är det jättesvårt tror jag. Pojken är hemma med mig hela tiden. Han vill leka med andra barn. (Elena)

Elena beskriver också att hon upplever att hon inte har någon som kan hjälpa henne när det gäller att passa sonen och att detta känns jobbigt.

Nu kan jag gråta hela tiden. Jag är jätteorolig. Jag har svårt med pojken och jag är mycket ensam hemma. Jag måste göra mycket ensam. Vi har problem med pojken, han kan inte vara själv och vi kan inte lämna honom någonstans utan jag måste hela tiden vara med honom och det är jättejobbigt. (Elena)

Alla uppger att de skulle vilja ha fler relationer och att de saknar vissa relationer. De beskriver olika saker i deras situation som gömd som inverkar på deras möjligheter att ha sociala kontakter.

Det går inte att berätta vilka vi är

För Andrei och Elena är det framträdande hindret till att ha fler sociala relationer att de känner att de för att ha kontakter måste berätta om sig själva och sin situation, vilket de upplever är omöjligt i sin situation. Andrei säger:

Vi känner inte så många och går inte till andra familjer. Utan nästan hela tiden är vi bara tillsammans i familjen. Vi vill ha fler relationer, inte bara sitta i vår lägenhet utan man behöver gå ut. Träffa andra människor. Men ibland går det inte.

Om vi träffar andra människor måste vi berätta om vilken situation vi befinner oss i. När man träffar människor vill de veta lite mer om en hela tiden, det är livet. Därför är det svårt.

Vi kan inte prata med människor vi möter på stan och säga "hej, vi stannar illegalt i Sverige". Det tror jag inte går. Jag tror inte det går att berätta för alla vilka vi är och vi är rädda att många människor vill fråga oss om oss. Därför kan vi inte komma ut och träffa så mycket människor just nu, därför är det en jättesvår situation. (Andrei)

Rädsla

Att rädsla är något som ofta utgör ett hinder för gömda flyktingar att skapa sociala kontakter är något som både tas upp i tidigare forskning och som belyses i mina intervjuer. Eriksson och Henriksson (1997) skriver till exempel att gömda flyktingar ofta på grund av rädsla för att bli upptäckta undviker att ta kontakt med omgivningen. Arman pratar om att han på grund av att han var gömd var rädd för att träffa andra människor. Danica och Rashid beskriver liknande orsaker och upplevelser så här:

Jag ville jättegärna ha mera kompisar och träffa mer människor. Träffa kompisar från Sverige. Men jag var rädd, jag vågade inte. När man gömmer sig är man väldigt rädd för alla människor. (Rashid)

Vi törs inte umgås med andra, vi kommer bara till en frivilligorganisation en gång i veckan och umgås med andra som är gömda. (Danica)

Svårt att skapa relationer

Saeed, Arman och Mina beskriver att det känns svårt att skapa relationer. Saeed menar att det är svårt att förklara för människor vem han är och att de som känner honom sedan innan förstår hans situation bättre.

Jag försökte umgås med folk. Jag brukade träffa de andra som var gömda. Jag hoppades att jag kunde ha träffat andra svenskar men jag har tyvärr inte. Jag hade bara relationer med de jag kände. De jag kände innan jag blev gömd. De som var mina närmaste. De fattade min situation bättre. De kände mig från början. Jag skapade inte mycket nya kontakter under tiden som gömd. Här är det svårt att förklara för människor vem jag är. Detta är en jättestor press på mig, ett tryck. (Saeed)

Mina beskriver både hur hon ibland själv har dragit sig för att ta kontakt eftersom hon skäms över sin situation och att hon känner att andra tror att hon betar sig på vissa sätt bara för att hon är illegal och försöker tillskansa sig fördelar.

Jag brukar skämmas över att jag inte har tillstånd, och då känns det att det är svårt att ta kontakt. Tillståndet är så viktigt i privatlivet att om man vill visa sin kärlek och känslor till någon så känns det som att de tänker att nu visar du känslor bara för att du ska få uppehållstillstånd. (Mina)

Mina beskriver också att hon upplever att relationer påverkas av att hon är gömd. Hon berättar så här:

Situationen som gömd påverkar relationerna jättemycket, det känns som att jag är ifrån de andra, jättelångtbort och att de tittar på mig på ett annat sätt. (Mina)

Arman beskriver hur han upplever att situationen som gömd inverkar på hans möjligheter att skapa kontakter så här:

Det var jättejobbigt för mig eftersom den som är gömd är som en fånge. Det finns inte så mycket skillnad mellan mig och en som sitter i fängelse. Om du vill förstå det bättre så måste du gå till ett fängelse och se dem som sitter där. Eftersom den som är gömd måste gömma sig, och man måste göra det själv, hela tiden så att polisen inte kan hitta en. Ingen ska veta om det. Ingen ska veta var man bor. När man sitter i fängelse är det poliser eller militärer som tar en och sätter en i fängelse men en gömd person måste gömma sig själv, sätta sig själv i fängelse. Och det känns jobbigare så. Jag försökte inte kontakta någon under denna tid. Jag gjorde det inte själv. (Arman)

Dåligt mående

Centralt i Minas berättelse av sina upplevelser är att hon också beskriver hur dålig psykisk hälsa kan inverka negativt på ens relationer och att detta kan vara ett hinder för sociala relationer. Detta beskriver hon på två olika sätt. Dels utifrån att dålig psykisk hälsa gör att hon känner att hon inte vill umgås med folk och dels utifrån att det i sig när någon mår dåligt kan upplevas som att man har förlorat den personen.

Jag umgås med folk och bjuds ofta på fest och så, men jag går bara när jag är på bra humör. När jag mår dåligt kan jag inte gå dit för då kan jag inte sitta där med folk som är glada. Det har också hänt att jag varit hemma fem sex dagar utan att gå ut en enda gång. Men jag försöker gå ut efter en vecka eller så, så att jag ska vara med lite grann. (Mina)

Min dotter brukar säga att hon har förlorat sina tre huvudpersoner i livet, sin pappa, sin bror och nu mig eftersom jag alltid mår så dåligt att det känns som att hon har förlorat mig också. (Mina)

Min familj får inte visum

Arman beskriver det som väldigt jobbigt att leva ifrån sin fru och sin son och att detta påverkar honom väldigt negativt. Han beskriver att hindret för dem att vara tillsammans är att han inte får något uppehållstillstånd och att hans familj därmed inte får något visum och kan komma och hälsa på. Han säger också att detta kan inverka på deras relation på så vis att hans fru kanske vill skiljas om de inte kan träffas.

Det sägs att man i Sverige tycker om människor och att det är ett mänskligt land men det stämmer inte. Jag tycker att de dödar människor här. Det här landet skiljer familjer i två delar, alla bor åtskilda. Det här landet gör så att folk skiljer sig. Regeringen ger mig inte uppehållstillstånd, ger mig inget svar. Så automatiskt blir det så att man inte träffar sin familj, sin fru på tre år och då är det helt normalt att kvinnan säger att hon inte vill leva med en längre eftersom detta inte är något liv, vi lever inte med varandra, bara på pappret. Min fru vill träffa mig men hon och min son får inget visum och kan därför inte komma hit. Nu har hon kommit till det steget att hon om situationen inte går att lösa och vi kan träffas kanske vill skiljas. (Arman)

Arman beskriver också den otroliga betydelse hans familj utgör för honom genom att säga att det vore så mycket värt för honom att få träffa dem igen att han kan tänka sig att åka tillbaka till sitt hemland även om han skulle bli avrättad där, bara han fick träffa dem först.

Maktlös på grund av statusen som gömd

Khosravi (2006) skriver att illegaliseringen av personer leder till att de exkluderas från att kunna åberopa lagen. De får på detta sätt inga möjligheter att skydda sig mot våld och orätta handlingar som uppstår mot dem i samhället. Mina beskriver i sin intervju både hur man på det sociala planet kan bli utnyttjad på grund av sin situation som gömd och hur man just på grund av denna situation som "illegal" kan känna sig maktlös. Hon berättar att hennes dotter träffade en kille som hon blev tillsammans med. Denna kille började behandla henne illa både med fysiska slag och att utnyttja situationen att de inte hade uppehållstillstånd genom att pressa dem på pengar. Hon berättar vidare så här:

Relationen mellan min dotter och hennes kille har gjort att det blev en ännu sämre situation för oss eftersom min dotter hade en mycket dålig relation till sin man. Det var en så dålig situation att det var värre för mig att min dotter hade ett så dåligt liv. Jag kunde inte bara se allt. Jag såg att min dotter var med en man som gjorde henne illa och vi kunde inte göra någonting bara för att vi inte har tillstånd här i Sverige. På grund av detta att jag inte har tillstånd så kunde vi inte säga emot honom. Jag kunde bara titta på och inte göra någonting och det gjorde ont i mig. Killen tänkte att han hade makten och då gjorde han allt illa mot oss. Eftersom han visste att vi inte hade tillstånd. (Mina)

6.6.2 Fördjupad analys

Behovstillfredsställelse

Människan har behov av att finnas i ett socialt sammanhang med sociala relationer och kärlek. För att uppnå livskvalitet är det viktigt att få dessa emotionella behov tillgodosedda och bristen på gemenskap kan få direkta negativa påföljder för individen. Grundläggande för tillfredsställelsen av dessa behov är att ha en lokal gemenskap, familjerelationer och vänskapsrelationer (Allardt, 1978). Jag kan utifrån det mina intervjupersoner berättar se att alla uppger att de har någon social relation men också att de uttrycker att de vill ha fler sociala kontakter och en del även att de behöver det. En del har sin närmaste familj här men saknar till stor del övriga sociala kontakter och andra har vänskapsrelationer men saknar familjerelationer. Danica, Elena och Andrei har familj här men uppger att de utöver dessa inte umgås med så många. Danica och Elena beskriver också att de känner sig ensamma. I SoS-rapport (1999:5) tas det upp att personer i gömda familjer kan uppleva det svårt att stötta varandra då de allihop är oroliga. Danica beskriver hur hela familjen har blivit depressiva och är nervösa vilket också skulle kunna leda till att de har svårt att stötta varandra och skulle ha behov av att träffa andra.

Vad det gäller Rashid, Saeed och Arman så ser jag att de har sina familjerelationer kvar i hemlandet och att både Saeed och Arman beskriver detta som något de lider mycket av. Arman uppger utöver detta att han inte har många kontakter och saknar någon att prata med.

Jag kan också se att de flesta verkar sakna ett större lokalt nätverk av personer runt omkring sig då de uppger att de inte har många sociala kontakter och att dessa mest består av de allra närmaste eller familjen.

Utifrån deras beskrivningar av anledningarna till att de inte har fler kontakter kan jag se att de upplever att den situation de befinner sig i som gömda inverkat på deras sociala situation.

Hinder – resurser

Marginalisering och exkludering kan förekomma inom en social sfär (Svedberg, 1997). Detta innebär isolering och restriktiva sociala kontakter (Littlewood, Herkommer och Koch, 2007). I mina intervjuer beskrivs upplevelser av ensamhet, att inte ha många kontakter och både att känna sig isolerad och känna sig tvingad att vara isolerad.

Svedberg (1997) skriver att marginalitet är ett oönskat påtvingat tillstånd och att det är viktigt när man talar om marginalitet att se till valmöjlighet, rättighet till deltagande, resurser och inflytande över sina villkor. Jag kan utifrån att alla mina intervjupersoner uppger att de önskar att de hade haft fler sociala relationer se att det är frågan om ett oönskat tillstånd. Jag kan inte se att det finns några direkta förbud för gömda flyktingar att ha sociala relationer. Däremot kan jag utifrån mina intervjupersoners berättelser se att de upplever att deras valmöjligheter när det gäller att skapa relationer inskränks på olika sätt på grund av olika faktorer. De väljer att inte ta så mycket nya kontakter men samtidigt upplever de att de på grund av sin situation är hindrade att välja annorlunda. Arman beskriver sin situation som gömd lika hindrande från att ta sociala kontakter som om han satt i fängelse. Framträdande i mina intervjuer är att rädslan utgör ett stort hinder för att skapa kontakter. De beskriver hur de vill men inte törs ta kontakt och umgås med folk. Valet framstår därför inte för dem som något de i egentlig mening har valt utan som något de mer eller mindre sett sig tvingade till, bland annat för att försöka skydda sig själva mot att bli ”avslöjade”, och därmed riskera att handgripligen bli skickade tillbaka till en tillvaro de fruktar att återvända till. Rashid beskriver att man som gömd är rädd för alla människor och Andrei och Elena ser sig hindrade från att skapa relationer just på grund av att de är rädda att människor ska undra saker om dem.

Ett annat hinder för kontaktskapande som tas upp är skamkänslor över att inte ha uppehållstillstånd. Den psykiska hälsan nämns också som något som kan upplevas som ett hinder. Dålig psykisk hälsa skulle i sig kunna vara en effekt av ”situationen som gömd”, då många uppger att denna situation påverkar deras psykiska hälsa. Ett annat hinder som upplevs för sociala kontakter, i detta fall med sin familj som är kvar i hemlandet, beskrivs av Arman. Han beskriver att hans familj inte får visum så att de kan komma och träffa honom och att han upplever att detta just beror på att han inte har uppehållstillstånd. Han upplever att regeringen sätter stopp för hans möjlighet att umgås med sin familj.

Mina intervjupersoner beskriver att de är rädda för att umgås med människor och ta kontakt men också att de faktiskt har vissa relationer. Rashid beskriver till exempel att han umgicks mycket med några andra som är gömda. Saeed att han umgicks med personer han kände sedan innan han blev gömd och Danica uppger att de en gång i veckan kommer till en frivilligorganisation som arbetar för gömda och umgås med andra i samma situation. Dessa saker indikerar på att det finns vissa relationer som kan upplevas trygga och vissa platser som kan utgöra trygga mötesplatser för socialt umgänge. Jag kan också utifrån detta tänka mig att dessa relationer och mötesplatser kan få en väldigt viktig betydelse för dessa människor då de i mångt och mycket känner sig hindrade från att söka andra relationer. Att det finns frivilligorganisationer dit man kan gå och träffa andra i samma situation, nätverk av personer från samma land och att ha relationer innan man blir gömd verkar därför framstå som viktiga resurser för mina intervjupersoner när det gäller social samvaro.

Jag kan också utifrån de mina intervjupersoner beskriver om sin situation se att deras sociala relationer till största delen består av personer från samma land och att integreringen med svenskar är liten. Svedberg (1997) skriver att exkludering kan ses som en social process där man utestängs från integrationsmöjligheter. Jag kan inte säga att de faktiskt stängs ute från möjligheten att integreras med svenskar men jag kan se att de stängs ute från faktorer som skulle kunna underlätta ett sådant integrerande som till exempel möjligheten att delta i svenskundervisning och lära sig språket. Jag tänker att en konsekvens av att de inte integreras med svenskar kan vara att de både som ”gömda” och som etnisk grupp hamnar i en segregerad position men också att det på detta sätt blir väldigt osynligt för svenskar hur gruppen gömda flyktingar har det. Rashid lyfter också i sin intervju att han upplever att svenska folket inte vet mycket om hur gömda flyktingar har det.

Stigma - avvikande egenskaper

Stier (2003) skriver att olika identitetskategorier bara blir meningsfulla i kontrast till något annat och att vi skapar dessa identiteter som sociala konstruktioner genom vårt språk och tillskrivningen av skillnad med dessa. Vad det gäller mina intervjupersoners tillskrivna identitet som ”illegala” så har detta skapats som en kontrast till legal och får bara betydelse genom att det har konstruerats en skillnad mellan dessa. Goffman (2005) skriver att samhället avgör på vilka grunder människor delas in i kategorier och vilka egenskaper som ska uppfattas som önskvärda och att de egenskaper och karaktärsdrag som anses avvika från de gällande normerna och vara oönskade kan ses som olika stigmat. Fenomenet stigma är länkat till olika sociala identiteter och baseras dels på ett karaktärsmissigt drag som socialt anses avvikande och dels en konsekvent nedvärdering av personen (Dovidio, Major och Crocker, 2000). Gömda flyktingar blir ställda utanför de rättigheter till deltagande i välfärdsinstitutioner i samhället och blir på detta sätt utpekade av samhället som ”mindre viktiga” och annorlunda då de inte innefattas i de ”universella” rättigheterna. På detta sätt markerar skillnaden i möjligheten till deltagande ett avståndstagande mellan ”vi” och ”dem”, mellan ”innesluten” och ”utestängd”. Samhället har på så vis talat om för dem att de är avvikare. Stier (2003) skriver att den stigmatiserade inte bara blir tillskriven en

avvikaridentitet utan också en icke-identitet där personen behandlas som om den vore en icke-människa och inte finns. Detta är också något som tydligt syns i den identitet som gömda flyktingar blir tillskrivna då de genom att inte inneslutas i de rättigheter som ska gälla för alla behandlas som om de är "ingen".

Goffman (2005) skriver att när en person har en egenskap som uppfattas som mindre önskvärd så reduceras han i de andras medvetande från att vara en fullständig individ till att bli en avvikare. Jag kan också utifrån det Mina berättar om att andra tittar annorlunda på henne när de vet att hon inte har tillstånd se att just denna faktor kan upplevas som en utpekande skillnad som får betydelse i andra människors syn och behandling av en.

Socialkonstruktivismen menar att det inte finns någon objektiv bild av verkligheten utan att vår bild alltid är konstruerad av sociala processer (Payne, 2002). Mina visar också genom att hon berättar att hon skäms för att hon inte har tillstånd att hon har fått lära sig att statusen som illegal är en negativ status, att det är något "fult" att inte ha tillstånd.

Det mest negativa med stigma är ofta dess psykologiska och sociala konsekvenser. Stigma kan leda till sociala undvikanden, vilket hotar den psykiska hälsan (Stier, 2003). Jag kan se att många av mina intervjupersoner drar sig för att ta kontakt och att detta kan sägas vara kopplat till deras identitet som illegala på så vis att de är rädda att denna identitet genom sociala kontakter röjs.

Goffman (2005) skriver att de olika egenskaperna som i samhället kan bli betraktade som stigma syns i olika sammanhang. När det som blir betraktat som stigma handlar om fysiska egenskaper syns dessa direkt i ett möte medan karaktärsmissiga drag först kanske märks i speciella situationer. När det gäller den sociala tillskrivna identiteten "illegal" som stigma så syns inte detta utåt utan märks först när någon berättar om det eller i situationer där man måste visa sin identitet. Goffman (2005) skriver också att även om man skulle kunna undvika att berätta om att man har egenskaper som kan bli betraktat som ett stigma i samhället så kan det vara så att individen märker att intima relationer i samhället kräver ömsesidiga bekännelser. Detta är något jag ser att Elena och Andrei känner av när de beskriver hur de undviker att träffa andra människor eftersom de upplever att sociala relationer kräver att de berättar saker om sig själva och sin situation som "illegala", vilket de är rädda att göra. Detta kan jag jämföra med det Andrei, Saeed och Rashid nämnde angående att de inte berättat för sina arbetsgivare att de var gömda, vilket kan tyda på att den svarta arbetsmarkanden av dem inte upplevs som en arena på vilken de måste berätta om sin situation för att kunna delta.

Nader (2000) skriver att den objektiva identiteten är den identitet man blir tillskriven av andra och denna är baserad både på vad den andre uppfattar att personen själv har för egenskaper men också på den andres bild av den sociala grupp i vilken individen tillskrivs medlemskap. Dovidio, Major och Crocker (2000) skriver att stigma är en social konstruktion där fördomar är centrala i skapande processen. Mina berättar om att hon upplever att tillståndet är väldigt viktigt när det gäller privatlivet eftersom människor som vet att hon inte har tillstånd tror att hon visar känslor bara för att få uppehållstillstånd. Utifrån detta kan jag se att hon upplever att andra har fördomar om att gruppen "människor utan tillstånd" visar känslor bara för att få uppehållstillstånd. Hon visar också genom detta på upplevelser av att bli tillskriven en identitet och egenskaper utifrån sitt medlemskap i denna grupp.

Goffman (2005) skriver att det förekommer att människor försöker tillförsäkra sig fördelar genom att utnyttja situationen att någon har egenskaper som i ett samhälle kan betraktas som avvikande negativa egenskaper. Detta kan ske genom utpressning mot denne under hot om att röja dens "avvikande egenskap". Detta ser jag exempel på kan förekomma för gömda flyktingar utifrån det Mina berättar om sin dotters kille som när han fick veta att de inte hade tillstånd började behandla dem illa och pressa dem på pengar.

6.7 Identitet

6.7.1 Resultat/analys

Utan identitet – jag finns inte

Saeed och Rashid beskriver att de upplever att de under sin tid som gömda inte hade någon identitet och inte fanns. Detta är upplevelser som även belyses i tidigare forskning. Eriksson och Henriksson (1997) tar upp att gömda ofta upplever känslor av identitetsförlust och att de inte längre existerar i samhället och i SoS-rapport (1999:5) är känslan av att vara ”ingen” återkommande hos intervjupersonerna. Rashid beskriver sin upplevelse så här:

Det är en mycket negativ upplevelse, negativ feedback hela tiden. Man känner inte att man finns här i samhället. Man är utan identitet, ingenting har man, vi bara andas, men utan identitet, man kan inte tänka för man har ingen framtid heller. (Rashid)

Saeed tar upp att han har upplevt känslan av att inte finnas i många olika situationer som jag kan se är kopplade till situationer där gömda har en annan ställning och rättigheter till deltagande än ”andra”, men också att han kopplar ihop det med att ingen känner honom och att det är något som känns inom honom hela tiden, även när han är ensam.

Ingen känner mig. Jag fanns inte. Trots att jag fanns så fanns jag inte. Allting var kaos för mig. Jag kunde inte finnas.

Detta har känts i alla situationer, på arbetsmarknaden, sjukvården, polisen, när jag har varit ensam hemma. När jag jämför mellan situationen här i Sverige med den hemma i mitt hemland. I mitt hemland kände alla mig. Jag kunde berätta om mina åsikter, i alla fall för de närmaste jag kände. De visste vem jag var. Vad jag hade för personlighet. (Saeed)

Vem är jag nu?

Stier (2003) skriver att känslan av kontinuitet och att man känner igen sig själv är väldigt viktig för identitetskänslan och att detta kan brytas av traumatiska upplevelser. Rashid och Danica beskriver just hur de inte längre kan känna igen sig själva:

Vi har förlorat allt vi har kärt. När jag kom var jag glad och ung, jag ville gå på universitet, jag ville jobba, bo fritt, leva fritt, men vad har hänt med mig? Nu frågar jag mig själv vem jag är efter nio år. Jag blir inte ens glad om jag får uppehållstillstånd. Vad ska jag göra nu, så sjuk som jag har blivit? (Rashid)

Hela familjen har blivit tillbakadragen. Ofta kan jag inte känna igen mig själv. Jag känner att jag inte har kontroll över mig själv. Jag glömmer saker och är borta i tankarna hela tiden. Jag tänker för mycket. Tänker på allting som vi upplevt och att de i ett så här demokratiskt land kan behandla folk på detta sätt. (Danica)

Inte en del av det svenska samhället

Både Rashid och Saeed uppger att deras känsla av samhörighet och identitet finns kopplat till sitt hemland. Det är det landet och inte Sverige de känner att de ser sig som en del av. De beskriver sina upplevelser av sin identitet i förhållande till Sverige och det svenska samhället på följande sätt:

Jag har medkänsla för svenskar men jag kan inte säga att jag känner mig som svensk, det gör jag inte. Jag känner mig som en gäst och så fort det blir ändringar i regimen i mitt hemland så skulle jag jättegärna flytta tillbaka dit. (Rashid)

Jag kan inte känna mig som svensk. Jag kan inte känna mig som en del av det svenska samhället här. Jag känner mig inte trygg i samhället. Jag känner inte att jag är någon i samhället. Jag finns inte för svenska folket. (Saeed)

Jag kan också se att mina intervjupersoner genomgående under intervjuerna gör en skillnad på sig själva och svenskar när de pratar.

Jag räknas inte – mindre värd

Tillvaron som gömd kan medföra effekter på identitet och självkänsla (SoS –rapport, 1999:5). Mina och Arman uppger att de har negativ syn på sig själva. Arman beskriver att han känner sig psykologiskt trött av denna situation och har börjat hata sig själv. Mina uttrycker sig på följande sätt:

Jag har jättedålig och negativ syn på mig själv. I mitt hemland hade jag ett yrke, men här efter första dagen jag har varit här så känns det som att de inte räknar mig. Jag kan inte ens visa vad jag kan. Jag har jättemycket erfarenhet av olika arbeten. Ibland ser jag också att andra personer som inte kan det jag kan ändå får gå före bara för att jag inte kan visa mina kunskaper, det känns som att jag inte räknas. Då får jag negativ syn på mig själv och känner att jag är mindre värd än andra. Alla mina kunskaper bara räknas inte, och jag blir mindre värd hela tiden. Även om man är stark och står emot allting så känns det ändå som att man är mindre värd än andra.

Jag hade problem med mina blodkärl och läkaren sa att jag behöver operera. Men läkaren sa också att eftersom jag inte har tillstånd så kan de inte operera mig. Och jag behöver opereras. Men det känns som att bara för att jag inte har tillstånd så räknas jag inte.

Det finns så mycket sorgligheter i mitt hjärta men ändå måste jag ge ett leende för att det ska räknas att jag finns. Jag måste vara motsatsen till mina känslor. Jag kan bara inte acceptera allting. Innan jag kom hit trodde jag att alla skulle räknas som lika värda men nu känns det inte så längre. Här är det inte rättvist.

Om jag hade uppehållstillstånd skulle jag nog i alla fall kunna känna mig som att jag var lika som de andra. Inte mindre värd. (Mina)

Att inte bli trodd

Många av mina intervjupersoner beskriver upplevelser av att inte bli trodd på, speciellt när det gäller deras asylärende och deras orsaker att ha kommit till Sverige. Saeed beskriver att de sagt till honom att han behövde ha varit politiskt aktiv för att få asyl, och han uppger att det just är därför han har lämnat sitt hemland och inte kan åka tillbaka men att ingen tror på honom. Rashid beskriver liknande känslor och poängterar också att han upplever att den svenska befolkningen i allmänhet inte vet något om deras situation.

Man kan inte säga majoriteten, men en del av svenskarna kan ingenting om gömda flyktingar och om flyktingpolitiken i Sverige och hur jobbigt vi har det. Ingen vill lämna sitt käraste hemland men man blir tvungen att lämna det på grund av att man är oliktankande och inte har rätt att bo kvar. Detta är problemet för alla oss som kommer hit. Men när vi pratar om

det så är det ingen som tror oss. Jag hade en jättegod kompis i ett annat nordiskt land när jag söte asyl där. Polisen kom och hämtade honom och skickade tillbaka honom till vårt hemland fast att han sa att han hade mycket politiska problem där. Men de lyssnade inte på honom utan skickade tillbaka honom. Han ordande pengar igen och försökte fly och kom tillbaka till det nordiska landet och blev åter hämtad av polisen och de trodde inte på honom denna gången heller när han berättade om sina svårigheter utan de skickade tillbaka honom. Denna andra gång de skickade honom tillbaka så hittade hans närmaste hans lik vid ett berg. Det var min kompis. Ni vet ingenting. Ni tror att vi ljuger. (Rashid)

Även Andrei beskriver hur migrationsverket inte har velat tro på honom när det gäller hans svårigheter i hemlandet. Utöver detta beskriver han även hur de har haft psykiska bekymmer men inte blivit trodda på.

Vi har varit på besök hos psykologen några gånger. Psykologen ville gärna hjälpa oss men inte det sociala systemet i Sverige. Jag vet inte varför men alla tror att vi säger fel hela tiden, tror att vi spelar, att vi spelar att vi är sjuka. (Andrei)

Orättvisa

Många berättar om att de upplever asylsystemet som orättvist. Danica säger att det i deras avslag på den tillfälliga lagen 2005 var uppmärksammat att barnen har anpassat sig och att de inte har någon kriminell bakgrund men att det inte hjälpte eftersom tre år i landet räknades som för kort tid för att få ett uppehållstillstånd.

Saeed beskriver att han inte pratar så mycket eftersom han har haft så mycket problem och att han upplever att detta medför att folk inte tar hänsyn till hans rättigheter.

Rashid känner sig på många sätt orätt behandlad när det gäller hans asylärende. Han berättar om att han upplever att handläggarna inte egentligen har tittat igenom hans ärende och att de bara var de som hade barn och familj som räknades och fick uppehållstillstånd i den tillfälliga lagen 2005. Han säger:

Det är så konstigt. De tittade inte genom mina papper. De hade skrivit att jag inte hade bott länge i Sverige fast att jag har bott här länge. Du har inge barn och din sjukdom är inte så viktig heller. Du måste flytta tillbaka till ditt hemland. Det var bara de som hade familjer och barn som fick uppehållstillstånd. Men vi som var ogifta och inte hade familj fick ingenting. Jag skrev ett brev till dem och frågade dem om de förstått vem jag är och hur länge jag har bott här. Har ni läst igenom mitt ärende och hur jag har kommit hit? (Rashid)

Han berättar vidare om att det helt plötsligt också visat sig att de tappat bort alla papper i hans ärende:

Plötsligt var mitt ärende borta. De hade tappat bort det och det fanns ingenting kvar om mitt ärende, inga papper, inga intyg. Inga personuppgifter om mig hade dom. Allt hade försvunnit. Det var väldigt konstigt. Jag frågade hur vågar ni skicka tillbaka mig till mitt hemland när ni har tappat bort alla mina papper? Jag sa att det finns någon som har bott i Sverige i fem år och ni har bara glömt bort det. Handläggaren gav mig inget svar. Han hade inget svar att ge mig. Jag sa till dem att ni pratar mycket om mänskliga rättigheter och att man inte ska vara omänsklig mot andra människor men ändå har ni behandlat mig illa och gjort omänskliga saker mot mig. (Rashid)

6.7.2 Fördjupad analys

Behovstillfredsställelse

Allardt (1987) poängterar att vi har behov av inflytande, känsla av att vara någon och att ha betydelse i samhället. Detta låter han utgöra sin kategori ”att vara” som han anser utgör en del som måste vara uppfyllt för att man ska ha livskvalitet. Jag kan se att mina intervjupersoner beskriver hur de upplever att inte vara någon och att inte ha någon betydelse. Saeed säger att han upplever att han inte är någon för det svenska folket, Rashid att han känner att han inte finns i samhället och Mina hur hon upplever sig mindre värd. Jag kan utifrån detta säga att deras livskvalitet kan tänkas inskränkas då behovet i denna kategori inte verkar upplevas som helt uppfyllt.

Allardt (1978) skriver också att det är viktigt när man diskuterar välfärd att både se till människans behov och samhällets struktur och jämlikhet. Jag kan både genom att se på de lagar och regler i samhället och de upplevelser mina intervjupersoner beskriver att samhället inte kan sägas vara helt jämlikt, och även att detta skulle kunna vara en bidragande orsak till deras upplevelser av att känna att de inte är någon eller har någon betydelse. Nader (2000) skriver att den identitet en individ blir tillskriven av samhället kan inverka på vilka möjligheter och rättigheter individen kan göra anspråk på. Detta är något som tydligt märks när det gäller mina intervjupersoner. De blir på grund av sin tillskrivna identitet som ”illegala” hindrade från att delta i arenor som arbetsmarknad och göra anspråk på resurser som sjukvård och skola. De blir genom denna identitet i grunden fråntagna själva rättigheten att överhuvudtaget få existera i det samhälle de bor i. Detta är en olikhet gentemot hur andra som bor i samma samhälle men socialt blir tillskrivna identiteten som ”svensk” blir behandlade. Allardt (1978) skriver också att lyckan påverkas negativt av att upplevelser av brist på jämlikhet och orättvisa. Jag kan bara kommentera att dessa upplevelser är något som mina intervjupersoner beskriver. Danica beskriver till exempel hur hon inte förstår hur man i ett så här demokratiskt land kan behandla henne på detta sätt och Rashid uppger att han känner att man trots att man pratar mycket om mänskliga rättigheter har behandlat honom illa och orätt.

Exkluderingens inverkan på självkänslan

Stier (2003) skriver att identitet kan finnas på olika nivåer där psykologisk nivå innefattar självbild och självkänsla, gruppnivå handlar om hemmahörande och vetskapen om att man tillhör en gupp och samhällsnivå som är samspelet mellan samhällets struktur och individens upplevda identitet. Utifrån mina intervjuer kan jag se exempel på att den psykologiska identiteten kan påverkas och upplevs negativt. Detta uttrycks tydligt av Mina som säger att hon har en negativ syn på sig själv och känner sig mindre värd än andra och det Arman säger om att han har börjat hata sig själv.

Cooley anser (i Stier, 2003) att individens självuppfattning och självkänsla skapas i den sociala kontexten. Självbilden tar form utifrån det bemötande individen får från omgivningen och hur andra ser på honom. Han tar också upp att dessa ”andra” kan utgöras av samhället som genom sina regler och lagar kan tillskriva individer negativa identiteter. Jag kan även tydligt utifrån mina intervjuer se att de signaler samhället sänder ut genom sina exkluderande regler vad gäller deltagande och tillgång till vissa resurser i samhället har betydelse för mina intervjupersoners upplevda självbild. Mina säger till exempel att hon får en negativ syn på sig själv när hon inte kan visa vad hon kan på arbetsmarknaden och att hon känner sig mindre värd när hon inte får operera sig trots att hon behöver, bara för att hon inte har tillstånd. Även Saeed nämner arenor som arbetsmarknaden och sjukvården i förhållande till vilka han känt att

han inte har existerat. Detta kan även kopplas till det Meekonen (1998) skriver om att exkludering innebär ett tillintetgörande av den andre som person där individen blir reducerad till ett icke-jag och tillskrivs negativ identitet, vilket även enligt Härenstam och Wiklund (1999) kan leda till känslor av att bli bestulen på sitt mänskliga värde.

Även det faktum att ha blivit nekad asyl trots starka egna upplevelser av behov av detta som är fallet för många av mina intervjupersoner och upplevelsen av att andra inte har trott på ens berättelse skulle kunna tänkas kunna skapa en känsla av att inte vara betydelsefull eller värd något. Rashid beskriver även denna känsla när han berättar hur han inte ansetts vara tillräckligt ”viktig” för att få uppehållstillstånd eftersom han inte har barn och att han inte ens är tillräckligt viktig att komma ihåg då de slarvat bort alla hans papper och ”har glömt bort att han finns”. Jag tänker också i samband med detta att frivilligorganisationer som jobbar för gömda flyktingar på olika sätt kanske kan ses som en viktig kontrast till exkluderingen i samhället när det gäller identitet och självkänsla. Detta då de kanske kan visa att det trots allt finns organisationer i samhället som tycker att det är viktigt att jobba för deras sak och därmed förmedlar bilden att de har ett värde och är betydelsefulla.

På gruppnivå som handlar om hemmahörande och att tillhöra en grupp så ser jag att Rashid och Saeed uppger att de känner att deras hemmahörande och identitet hör ihop med deras hemland. Jag ser även utifrån det de uppger om sin sociala situation att de mest umgås med personer från hemlandet.

På en samhällsnivå som är samspelet mellan individens upplevda identitet och samhällets struktur kan jag se att Saeed inte känner att han är någon i det svenska samhället och inte finns för det svenska folket. Utifrån det Littlewood, Herkommer och Koch (2007) skriver om att exkludering kan medföra en känsla av att inte vara till nytta för någon tänker jag att detta kanske också kan ha att göra med de faktorer som exkluderar honom från ett deltagande på lika villkor. Kanske hade han kunnat känna sig mer delaktig och som att han var något för samhället och dess folk om han inte hade exkluderats från arenor i samhället som till exempel deltagande på arbetsmarknaden.

6.8 Psykisk hälsa

6.8.1 Resultat/analys

Återkommande i tidigare forskning om gömda flyktingar är att situationen som gömd ofta innebär psykiska påfrestningar och att psykisk ohälsa kan uppstå till följd av situationen som gömd. I Läkare utan gränser studie (2005) uppgav till exempel många att deras psykiska hälsa hade försämrats under tiden som gömd. Även mina intervjupersoner beskriver att de på olika sätt mår dåligt och även att detta är kopplat till den situation de befinner sig i

Rädsla - Lever i oro

Alla mina intervjupersoner beskriver att de under sin tid som gömda har känt sig rädda. Detta är även något som framkommer i SoS rapport (1999:5) att många gömda flyktingar känner. Mina intervjupersoner nämner i samband med detta också att de tänker på polisen och att rädslan starkt hör ihop med tanken om att man kan bli gripen. Mina berättar att så fort hon ser en polis gå förbi när hon är ute så känner hon en rädsla för att det kan hända någonting. Saeed beskriver vidare hur denna rädsla även kunde skapa känslor av att vara förföljd.

Jag var väldigt stressad. När jag såg polisen var jag jätterädd. På vägen hem till mig brukade jag alltid titta bakom mig och trodde och misstänkte att någon var bakom mig och ville hämta

mig och gripa mig. Jag var i oro och ångest och hade besvär hela tiden. Jag hade mardrömmar. Jag hade ingen stabil situation och det påverkade hela mig och min hälsa. (Saeed)

I Neanders studie (i SoS – rapport, 1999:5) belyses att gömda flyktingar ofta känner sig oroliga, deprimerade och instängda, och att denna instängdhet ofta känns plågsam. Liknande upplevelser kan jag se hos Danica när hon beskriver att hon känner sig begränsad bland annat av sin oro och rädsla för polisen.

Man har ingen frihet, man bli begränsad. När man går ut så tittar man efter poliser eller någon som tar en. Man blir begränsad i allting. (Danica)

För Rashid framstår rädslan och oron som ständigt närvarande, han beskriver upplevelserna att vara gömd så här:

Att vara gömd är som en skräckhistoria. Man somnar i oro, vaknar i oror, lever i oro. Varje sekund väntar man på att polisen ska komma och gripa en. Jag var rädd hela tiden. När man är gömd är man väldigt rädd för allting och alla människor. Man är väldigt rädd för att bli avslöjad. Du måste uppleva detta själv för att kunna förstå vad jag menar. (Rashid)

Andrei pratar också om att han har en ständig rädsla som finns med honom i alla situationer i det dagliga livet. Han poängterar dock att denna rädsla mer är något underliggande och inte något det går att tänka på hela tiden. Ytterligare en aspekt han lyfter upp är att han upplever att denna rädsla kan ses ur en mer positiv syvinkel då han menar att man av denna situation kan bli starkare.

Vi har ständigt en rädsla inom oss, men om vi hela tiden skulle tro på den så skulle vi bli sjuka. Jag tror inte att det hela tiden går att tänka på den saken. Det går inte. Men alla gömda människor är rädda. Man är rädd för allt. Du är rädd för att bli polisanmäld när du går till läkare. När du är i affären tänker du att det kanske kommer en polis. Men Jag tror också att det finns en annan sida, om man är rädd för alla saker så kan man bli lite starkare. Personer som inte är starka kan inte vistas illegalt. (Andrei)

I Neanders studie i sos - rapport (1999:5) och läkare utan Gränsers studie (2005) belyses att gömda flyktingar kan lida av mardrömmar och sömnproblem. Detta är något som också tas upp av tre av mina intervjupersoner. Mina beskriver sin situation när det gäller detta så här:

På nätterna har jag mardrömmar och på dagarna gråter jag. Jag kan vara vaken till sex på morgonen utan att märka att klockan har blivit så mycket. (Mina)

Ovisshet – vad händer imorgon?

Khosravi (2006) skriver att bara den risk för utvisning som finns för gömda flyktingar gör deras situation mer psykiskt påfrestande än andras. Eriksson och Henriksson (1997) tar upp att just den ovisshet om vad som kan hända från den ena dagen till den andra för många gömda flyktingar upplevs som väldigt betungande. Detta är något som också kommer fram i mina intervjupersoners berättelser. Andrei beskriver att han hela tiden frågar sig vad som kommer att hända senare och att han upplever detta som ett psykiskt problem. Han berättar vidare:

Vi är rädda för allt. Rädd för vad som ska hända senare. Rädd för framtiden. Vi vet ingenting. Vad kommer att hända om en månad, vad kommer att hända om en timme? Vi måste hela tiden tänka på detta. Jag tror att alla gömda personer tänker på den saken. En timme, en vecka, en dag. (Andrei)

Även Danica beskriver att hon upplever det svårt att leva i en tillvaro där hon inte vet vad som kommer att hända:

Vi är jättenervösa. Tanken på återvändande är svår. Alla är upprörda. Det är jättesvårt att leva i detta och vänta och inte veta vad som kommer att hända. Man blir nervös och alla är depressiva. Jag glömmer saker hela tiden och är hela tiden borta i tankarna. (Danica)

Rashid och Saeed beskriver också att de får mycket illa av ovissheten, men de kopplar inte ihop denna ovisshet endast med situationen som gömd utan med hela situationen att i ungefär nio års tid ha pendlat mellan att söka asyl och leva gömd. Denna situation av att hela tiden vänta på besked. Saeed uttrycker till och med att han nu när han inte är gömd längre utan åter är asylsökande och väntar på besked upplever ovissheten än värre. Men han säger i samband med detta också att det känns bättre att vara asylsökande än gömd då han nu inte behöver vara rädd för polisen och därmed lättare kan vistas i samhället och på gatorna. De berättar så här:

Det enda som har varit positivt här i Sverige är att jag inte har haft konflikter med regimens anhängare, allt annat har varit negativt och påverkat min hälsa negativt. Man vet inte, man ska få besked snart, man ska inte få besked, man ska få positivt besked, man ska få negativt besked. Den här ovissheten och väntan gör oss väldigt illa. Vi vet inte vad som händer i morgon för oss. Varför ska de förlänga våra svar, våra besked? Varför ska vi behöva må dåligt hela tiden? De finns de som får besked efter tio års vistelse. Varför ska man bo här så länge? Vänta så länge på svar? Mitt ärende har sett likadant ut hela tiden. Jag nämnde allt från början, har inte ändrat ett ord. Jag har lidit så mycket att jag inte ens blir glad om jag får uppehållstillstånd. (Rashid)

Nu har mitt ärende öppnats igen. Men jag känner att jag mår sämre nu. Väntan och ovissheten gör mig väldigt ledsen nu igen. Ovissheten känns hela tiden. Jag går till skolan och lär mig svenska men jag förstår ingenting. Jag kan inte läsa någonting, jag har ingen ro. Studiero måste man ha. Jag har inget mål med min framtid. Jag vet ingenting om mitt öde, mitt liv, det är det som pressar mig mycket hårt. Jag vet inte vad det ska bli av mig. (Saeed)

Jag bara gråter - varje sekund har känts som ett år

Känslan av maktlöshet och att inte kunna göra något åt sin situation är något som återkommer i intervjuerna gjorda för SoS-rapport (1999:5). Även Eriksson och Henriksson (1997) skriver att situationen som gömd kan leda till känslor av kontrollförlust, maktlöshet och rädsla. Jag kan utifrån några av mina intervjupersoners berättelser se att de beskriver känslor som kan kopplas ihop just med känslor av maktlöshet över sin situation.

Varje sekund har känts som ett år. Mitt liv har varit så svårt och så tråkigt att varje stund känts som ett år. Mina fem år i Sverige har bara försvunnit. Jag kunde aldrig föreställa mig denna situation jag har hamnat i.

Det finns ett uttryck som säger att tiden är som guld men här har det inte varit det utan här har det varit som skit.

Jag är ledsen för min dotter. Vi har haft det så svårt och gråtit mycket tillsammans.

Jag mår sämre och sämre ju mer dagarna går. Alltid har jag problem någonstans och det känns tungt för mig. Ibland brukar jag gå ut i skogen bara för att gråta. Jag kan vara iväg i timmar. Det går inte att beskriva hur det känns att vara i den här situationen. Man kan aldrig beskriva situationen med ord. Inte ens med tusen ord, man måste vara i situationen och känna hur det känns. Även om man är stark och vill komma fram så hinner man inte komma fram. (Mina)

Det här är slutet

Mina och Arman beskriver båda två att de mår dåligt över sin situation och att de har tänkt tanken att de inte orkar mer utan att det här är slutet. De beskriver sina känslor så här:

För mig har det hänt att jag har tänkt att det här är slutet. Att nu är det stopp. Det känns som att nu är allting klart. Nu kan jag inte stå emot allting längre och acceptera allting. Det känns som att jag bara inte kan gå fram längre. Alla säger till mig att jag måste vara stark, stå emot. Måste kämpa när livet är så här, men det känns inte så för mig längre. De sista tre månaderna har allt varit ännu värre. Jag kan gå på gatan omgiven av folk och barn som skriker men ändå är det som att jag inte hör utan jag bara ramlar ner. Jag kan inte förstå att det finns folk där omkring. (Mina)

Jag känner mig psykologiskt trött. Jag får inte svar från migrationsverket och jag får inte träffa min familj. Jag har börjat hata mig själv. Jag vill inte träffa någon, vill inte äta någonting, vill inte ha någon mat, kanske äta någonting en gång på 24 timmar. Det är fem, sex månader sen jag lyssnade på radio. Ingen radio, ingen TV. Jag anser att jag har fått problem i huvudet. Ibland tänker jag att det är bättre om jag dödar mig själv. Sen tänker jag, okej, om jag ska döda mig själv så är det bättre att jag åker tillbaka till mitt hemland så kanske jag hinner träffa min familj först och sen dö. Och jag tänker att om jag åker tillbaka så är det regeringen som griper mig, då är det dom som dödar mig. Jag är förvirrad i min tanke. (Arman)

När Mina pratar om sin framtid berättar hon också att hon ser sin framtid som hopplös och att det har hänt att hon har tänkt att det är sista natten för henne, fast att hon då brukar tänka på sin dotter och på vad som skulle hända med henne om hon dör. Arman pratar också om sin familj när han pratar om framtiden. Han säger att det är meningslöst att önska något inför framtiden om han inte får vara med sin familj. Men samtidigt att man gör allt med hopp och att han önskar att han ska få uppehållstillstånd så att han kan se sin fru och son igen.

6.8.2 Fördjupad analys

Kajandi (1981) menar att viktiga komponenter för uppfyllandet av våra psykologiska behov är en positiv självbild, trygghet, att vara fri från oro och ångest, att inte vara instängd eller isolerad från den yttre världen och att uppleva frihet och kontroll över sitt handlande. Jag kan utifrån det mina intervjupersoner beskriver om sin psykiska hälsa se att dessa faktorer är något som inte alltid upplevs uppfyllas. Oro och ångest är snarare något som i många av deras berättelser är centralt närvarande. Danica beskriver också att hon upplever att hon inte har någon frihet. Känslor av att inte längre ha kontroll över sitt handlande framstår också som något som förekommer för några av mina intervjupersoner då de uppger att de inte längre orkar kämpa och inte längre vill äta. Mina beskriver hur hon ibland bokstavligen inte "kan förstå" att det finns människor runt omkring henne.

Antonowsky inför (i Lindström, 1998) två viktiga begrepp när man talar om hälsa AMR, motståndsresurser och KASAM , känsla av sammanhang. Motståndsresurserna hjälper individen att se något meningsfullt i det som händer och främjar ett högt KASAM, som i sin tur medför en större möjlighet för individen att kunna förbli frisk. Motståndsresurserna kan innefatta saker som pengar, kunskap och socialt stöd. Jag ser att faktorer som pengar är något som mina intervjupersoner har beskrivit upplevs som en bristvara. När det gäller socialt stöd kan jag se att många av mina intervjupersoner uppger att de skulle vilja ha fler sociala relationer och behöva detta, men också att det för en del finns vissa relationer i deras närhet som säkert skulle kunna utgöra ett viktigt socialt stöd och därmed utgöra en viktig resurs för att främja möjlighet till hälsa.

KASAM delas sin tur in i tre olika delar. Begriplighet som utgörs av att kunna se klart på det som händer och att det inte framstår som slumpmässigt och oförklarbart. Hanterbarhet som handlar om hur individen klarar att hantera situationen, vilka resurser som finns till hands och att man inte känner sig orättvist behandlad. Den tredje delen är meningsfullhet som är själva motivationskomponenten, att se en mening, vilja och motivationen att fortsätta (Antonowsky i Nilsson, 2002). Andrei säger att man för att leva illegalt måste vara stark. Jag tänker också att alla mina intervjupersoner har visat på en stor initiativkraft och motivation bara genom att lämna sina länder, ta sig till Sverige, söka asyl, vissa flera gånger om, och leva gömda. De har genom alla dessa ”stressituationer” fortsatt kämpa. Jag kan dock också se att många av dem upplever sin situation som mycket psykiskt påfrestande och att en del även upplever det svårt att se en meningsfullhet i att fortsätta. Mina beskriver till exempel hur hon inte längre upplever sig kunna fortsätta kämpa utan bara ramlar ner och Arman att han inte vill äta och ibland har tänkt att det vore bättre att döda sig själv. Jag kan dock hos båda dessa ändå se att det finns en viss motivationskänsla och att denna handlar om deras familjer. När Mina beskriver att hon tänker på att hon inte orkar kämpa längre så tänker hon också på vad som kommer att hända med hennes dotter om hon dör. Denna omtanke om sin dotter framstår på så vis ändå som en mening för henne att fortsätta finnas till trots denna svåra situation. Arman beskriver att det är meningslöst om han inte får vara med sin familj men samtidigt att han på något sätt ändå fortfarande önskar att han ska kunna få ett uppehållstillstånd och få träffa dem igen. Andrei lyckas till och med vända rädslan och försöka se meningsfullhet i den genom att tänka att den gör honom starkare. Han poängterar också under hela intervjun att han försöker se saker positivt och tänka att det blir bättre.

Jag kan också se att en del av mina intervjupersoner beskriver hur de inte kan förstå varför de inte fått asyl, att de aldrig kunnat tänka sig att de kunnat hamna i en sådan här situation. Danica säger till exempel att hon tänker mycket på hur man i ett så här demokratiskt land kan behandla människor på det sätt hon har blivit behandlad. De beskriver också att de upplever stor ovisshet inför vad som ska hända i framtiden, inte bara i ett längre framtidsperspektiv utan också en ovisshet om vad som ska hända nästa dag, nästa timme och nästa minut. Detta kan indikera på att de upplever att deras tillvaro inte är helt begriplig.

Vad det gäller hanterbarheten så kan jag se att mina intervjupersoner till stor del är utestängda från de resurser som vanligtvis finns för att hjälpa människor i samhället att hantera sina vardagliga såväl som svåra situationer. Många av mina intervjupersoner uppger att de är beroende av omgivningen för att klara sitt boende och sin försörjning och att de hela tiden måste tänka på hur de ska göra för att överleva. På detta sätt kan man säga att de kan uppleva begränsningar i sin egen möjlighet att hantera situationen. Men det går också att lyfta fram att de många gånger lyckas hitta alternativa resurser och använda sig av de möjligheter de ser.

När det gäller psykisk hälsa kan jag utifrån de andra delarna jag har i min uppsats se att mina intervjupersoner uppger att de mår dåligt av faktorer som är kopplade både till boende, ekonomi, identitet och social situation. En del uppger också direkt att vissa faktorer som

exempelvis deras boendesituation eller deras sociala situation ger upphov till psykisk ohälsa. Som jag tidigare under dessa avsnitt har diskuterat så kan dessa faktorer vara kopplade till den situation som skapas för en gömd flykting. Även den oro, ångest och ovisshet som framkommer är central i deras upplevelser beskrivs vara starkt kopplad till rädsla över polisen och att bli hittade. På detta sätt kan också detta ses som en konsekvens av att de tillskrivits en social identitet som ”illegala”. Men det jag ser i mina intervjuer tyder också på att den psykiska hälsan påverkas av hela situationen som de har haft i Sverige och inte bara av den situationen som skapas av att de är gömda. Saeed och Rashis beskriver hur de i nuläget när de är asylsökande igen också mår mycket dåligt och nästan på vissa plan sämre än innan. Rashid beskriver att allt jobbigt han har varit med om har gjort så att han inte ens skulle bli glad av ett uppehållstillstånd för att han blivit så sjuk av detta lidande. Även i Minas berättelse är hela situationen i Sverige beskriven som svår. Hon gör ingen skillnad mellan tiden som asylsökande och tiden som gömd när hon berättar utan allt flyter ihop till en helhet där varje sekund känns som ett år och varit som skit.

6.9 Framtidstankar

Mina intervjupersoner beskriver sina tankar och önskningar inför framtiden på olika sätt. Några beskriver att de hoppas, andra att de inte längre kan se något hopp. Återkommande är att de beskriver det som omöjligt och i vissa fall meningslöst att ha ett önskemål om framtiden i den situation de befinner sig i, men i de fall de uppger önskemål handlar de om att ha det som alla andra. Att ha frihet, kunna delta i samhällslivet, vara fri, träffa sin familj igen eller att allt ska bli bra för ens barn.

Rashid beskriver att han inte kan ha ett önskemål om framtiden i den bevärliga situation han befinner sig i. Han är rädd att önska något alls. Han berättar så här:

Ovissheten gör mig väldigt illa. Vi kan inte leva som er svenskar. Vi bor i ert hemland, ni jobbar och lever som vanligt men vi har ingen framtid, vi vet inte vad som händer i morgon för oss. Tänk om jag får ett negativt svar imorgon. Då börjar mitt ärende om från början igen. Tror du att man kan ha ett önskemål i den situationen? Samhället och regeringen ger ingen information till folket hur jobbigt flyktingar har de. Hur jobbigt alla som kommer hit och söker asyl har det. Hur jobbigt en gömd flykting har det. Ingen vet.

Jag har inga önskemål, jag är rädd för önskemål. Jag har hela tiden bara tänkt på hur jag ska överleva här i Sverige. Jag vill bara kunna få bra vård. Kunna gå till läkare. Vara fri, hitta mina rättigheter och kunna gå och lära mig svenska. Om jag får bättre vård kanske jag kan komma ut i samhället. (Rashid)

Rashid berättar också att han helst av allt egentligen vill flytta tillbaka till sitt hemland:

Så fort det sker ändringar i regimen i mitt hemland skulle jag jättegärna flytta tillbaka. Då har jag lugn och ro där och är inte politiskt oliktankande. (Rashid)

Även Andrei menar att han har svårt att specificera en önskan då han inte vet något om framtiden och i sin situation bara kan tänka på att klara av vardagen.

Vi vet inte någonting om vad som händer i framtiden. I vår situation kan vi bara tänka på att jobba och köpa lite mat. Det är jättesvårt att hitta en bra advokat. Vi har ingen önskan. Vi vill bara få stanna här i Sverige. Vi vill bara ha legitimationen. Därför just nu vet jag att jag är utan identitet i Sverige och om jag hade haft det hade jag kunnat göra mycket. Vi kommer hit,

vi vet ingenting om Sverige. Vi vet ingenting om vad vi kan göra. Därför vill jag bara bli legal och efter det blir det lätt. Då behöver vi inte tänka så mycket som vi gör nu. Vi behöver inte vara rädda. Just nu är vi rädda för allt. Men om vi får uppehållstillstånd behöver vi inte tänka på dessa saker. Vad vi kan göra i framtiden, var vi kan tjäna pengar, var vi kan hitta jobb. Det blir lättare. Då kan jag gå till bostadsbolaget och fråga om lägenhet. Just nu kan jag inte själv gå och fråga om lägenhet, inte samma som alla svenskar gör. Jag kan nästan inte göra någonting. Just nu måste jag bara tjäna pengar och köpa mat. Alla minimala saker vi kan göra. Men efter uppehållstillstånd blir det lättare, mycket mer möjligheter. Jag tror inte på att se saker negativt. Jag försöker tänka att det ska bli bättre. (Andrei)

Saeed beskriver också ovissheten när det gäller framtiden:

Jag har inga mål med min framtid. Jag vet inte vad det ska bli av mig. Men jag skulle vilja utbilda mig, gå på universitet. (Saeed)

I Armans framtidsönsknningar är hans familj central:

Jag önskar att jag får uppehållstillstånd så att jag kan få se min fru och son igen. Alla lever med hopp. Alla jobbar med hopp och när man gör något i livet så är det någonting man hoppas på, något man önskar. Så jag önskar göra det bästa för min son. Men när man inte kan se honom, inte ha kontakt med dom så är det meningslöst att önska något inför framtiden. (Arman)

Elena och Danica beskriver att de fortsätter hoppas på att kunna få en tillvaro som alla andras:

Vi hoppas hela tiden, hoppas, hoppas, hoppas snart i fyra år. (Elena)

Jag hoppas lite för barnens skull. Jag önskar att framtiden såg ut som alla andras. Frihet, först och främst frihet. (Danica)

För Mina framstår framtiden som hopplös:

Framtiden känns som hopplös. Ibland när jag lägger mig kan jag inte sova och jag tänker att det här är sista natten för mig. Och då tänker jag på min dotter, vad ska hon göra om jag går ifrån henne, om jag dör, vad kommer hända med henne. Jag skulle önska att min dotter får känna sig lycklig och att hon inte behöver tänka på mig hela tiden utan kan tänka lite på sig själv också. Jag vill att hon ska känna sig lätt och lycklig. Jag önskar att min dotter ska känna sig bra och ha ett lyckligt liv och min dotter önskar att jag ska få uppehållstillstånd och ha ett lyckligt liv. (Mina)

6.10 Helhet - hur alla delar hänger ihop

Den hermeneutiska cirkeln innebär att man för att få djupare förståelse för delen måste se till helheten och för att i sin tur få djupare förståelse för helheten måste se till delen (Gilje och Grimen, 1992). Jag tycker i anslutning till detta att det är viktigt att lyfta upp de olika delarnas ihopkoppling till en helhet så här efter att jag har analyserat olika delar. Under min analys har jag också märkt att de olika delarna hänger ihop och påverkar varandra och på så vis inte går att se helt avskärmat från varandra. När jag skulle göra indelningen i de olika kategorierna

så fann jag detta ibland svårt då vissa delar kunde passa under flera av mina kategorier just på grund av denna påverkan och att de tillsammans bildar en helhet som inte i egentlig mening går att stycka upp i helt skilda delar.

Allardt (1978) skriver att välfärd uppstår genom behovstillfredsställelse. Han delar upp våra behov i tre delar, att ha, att älska och att vara. Kajani (1981) menar att livskvaliteten består av materiella, sociala och psykologiska behov. På detta sätt inverkar alla dessa delar på livskvaliteten respektive välfärden. På liknande sätt tänker jag mig att de olika delar jag delat upp min analys i hör ihop och tillsammans är viktiga för upplevelsen av situationen som en helhet. Att dessa olika delar utgör en helhet och tillsammans är centrala när det gäller upplevelsen av situationen som gömd och hur den inverkar på livssituationen framgår också av att alla dessa delar nämndes av mina intervjupersoner i den öppna frågan om upplevelsen av "situationen som gömd".

När jag ser på mitt insamlade material om "situationen som gömd" som en helhet så upplevs denna av mina intervjupersoner som mycket påfrestande och jobbig och medför svårigheter på många plan, både materiella, sociala och psykiska. Rädsla och oro är i hög grad närvarande hela tiden. Jag ser också att mina intervjupersoner upplever att deras situation medför brister på de områden som Antonowsky (i Nilsson, 2002) anser utgör motståndsresurser som skapar KASAM som i sin tur medför större möjlighet att hålla sig frisk. På så sätt hör dessa faktorer ihop med hälsa och man kan inte betrakta dem helt åtskilda.

Den psykiska ohälsan som är framstående i mina intervjuer skulle kunna ses som en konsekvens av situationen i de andra delarna tillsammans med den rädsla och ovisshet som följer av att de befinner sig här illegalt. Mina intervjupersoner beskriver exempelvis både att boendesituationen, den sociala situationen och deras upplevda identitet kan inverka på deras välbefinnande. Miller och Major (2000) skriver också att sociala undvikanden kan hota den psykiska hälsan. Men jag kan också se att påverkan kan vara tvärtom. Det framgår till exempel i mina intervjuer att den psykiska hälsan kan vara ett hinder för att upprätthålla sociala relationer och att det till stor del är rädsla som är orsaken till att mina intervjupersoner inte ser det möjligt att skapa fler kontakter trots att de vill. På detta sätt påverkar den sociala situationen och den psykiska hälsan varandra där det ena leder till det andra men även det andra i sin tur leder till det ena.

Individens jag och självkänsla skapas i relation till den sociala kontext de befinner sig i. Hur individen definierar sig själv hänger starkt ihop med hur han blir bemött av andra (Cooley i Stier, 2003). Jag har i mina intervjuer sett att bemötandet från samhället och exkluderingen från tillgång till resurser och tillåtelse att delta på vissa arenor i vissa fall leder till dålig självbild och upplevelser av att vara mindre värd. Även Härenstam och Wiklund (1999) säger att marginalisering kan leda till känslan av att vara mindre värd. Detta innebär att exkludering från institutioner och rättigheter kan ge konsekvenser både av rent materiellt slag och på den upplevda identiteten. Exkludering handlar på detta sätt inte bara om distansering i praktisk betydelse utan också om ett tillintetgörande av den andre som person där individen blir reducerad till ett icke-jag (Mekkonen, 1998). Man kan också säga att det i grund och botten är den tillskrivna identiteten som medför exkluderingen. Nader (2000) skriver nämligen att identiteten kan påverka individens möjligheter att få tillgång till resurser eftersom den identitet en individ blir tillskriven från samhället kan reglera hans rättigheter att befinna sig i vissa sammanhang och få tillgång till vissa privilegier. Vad det gäller mina intervjupersoner så framstår detta tydligt då de just på grund av sin tillskrivna identitet som "illegala" hamnar utanför de rättigheter som råder för andra boende i vårt samhälle.

Jag kan också spekulera kring hur den sociala situationen och den upplevda och tillskrivna identiteten påverkar varandra. Jag har sett att den tillskrivna identiteten som gömd upplevs medföra svårigheter att ta sociala kontakter. Både utifrån att det upplevs som något skamligt att behöva berätta om att man inte har tillstånd att befinna sig här och utifrån rädsla att denna

identitet ska läcka ut och leda till avslöjanden. Att man inte har så mycket sociala relationer kan också inverka på ens upplevda identitet då självbilden just skapas i relation till andra människor och det bemötande man får.

Även deras framtidstankar kan påverkas av den situation de befinner sig i, en del beskriver just att ovissheten inför framtiden är påfrestande och att de på grund av den situation de befinner sig i inte kan ha önskningar om framtiden. Fast man kan också här se påverkan åt det andra hållet, det vill säga att deras upplevelse av sin situation också kan påverkas av deras tankar om framtiden. Om man fortfarande har hopp, fortfarande ser en mening så skulle det också kunna vara lättare att orka med sin situation och se en mening.

Jag har här sett att ”situationen som gömd” kan medföra svårigheter på många olika plan och att dessa plan i sin tur hänger ihop. Svårigheter på ett plan kan även medföra svårigheter på ett annat. Man skulle också kunna säga att mina intervjupersoner befinner sig i en mycket komplex situation där deras valmöjlighet står mellan att antingen befinna sig i denna besvärliga och otrygga situation eller åka tillbaka till en tillvaro som för dem framstår som än värre. Rashid beskriver till exempel både situationen att leva gömd och att återvända som en skräckhistoria. Men där skräckhistorian att vara gömd består av rädslan för att tvingas tillbaka till det som utlöser själva skräcken.

Jag tänker också när jag betraktar situationen som samhället har skapat för personer som befinner sig här illegalt att släkt, vänner och de nätverk av frivilligorganisationer som har bildats som ger hjälp på många sätt utgör viktiga resurser för denna grupp vad det gäller situationen som en helhet. Inte bara rent materiellt som i form av hjälp med boende och ekonomisk stöttning och sjukvård utan även som en plattform för sociala kontakter och genom att de visar att de bryr sig och jobbar för deras sak. Det kan även sända ut en bild av att dessa människor är betydelsefulla och är värdefulla vilket är viktigt för självkänslan och identiteten

Jag anser inte heller att situationen som gömd i egentlig mening kan ses helt avskild från de andra upplevelserna de har med sig i livet. Deras upplevelser påverkas självklart av deras tid som asylsökande och det de har varit med om i hemlandet. Mina intervjuer tyder också på svårigheter i att skilja på tiden som gömd och tiden som asylsökande här i Sverige. Det framstår som denna tid flyter ihop och tillsammans bildar något som upplevs som svårt och orättvist. Fast här har jag försökt koncentrera mig på situationen som gömd och dess inverknings.

7. DISKUSSION

7.1 Slutdiskussion

Mina slutsatser av det som kommit fram under denna uppsats är att ”situationen som gömd” kan inverka på många olika sätt på gömda flyktingars livssituation och även att människor som befinner sig i denna situation upplever att det gör det. Mycket framträdande är att de känner rädsla och på många sätt mår dåligt över sin situation. De pratar också om materiella svårigheter angående boende och försörjning men även om begränsningar när det gäller sociala relationer och att de upplever sig mindre värda än andra och nästan inte finns. Jag har också sett att detta till stor del kan ha att göra med de lagar och regler vi har satt upp för denna grupp. De exkluderas både från att själva kunna ordna exempelvis sin försörjning och sitt boende på legal väg och även från den hjälp i samhället som ska förhindra materiell exkluderig. Jag ser också att mina intervjupersoner upplever att detta medför svårigheter för dem att klara dessa situationer och blir beroende av informella nätverk. Denna exkludering visas även kunna inverka negativt på deras självkänsla och leda till känslor av att vara ”ingen”.

Deras möjlighet till inflytande över denna situation kan man fundera på på två olika sätt. Antingen villkoren över att ändra på situationen eller villkoren över att befinna sig i situationen. Deras villkor för att ändra situationen anser jag framstår som relativt liten då de är utestängda från de politiska arenor som beslutar om flyktingpolitik och som genom sina lagar skapar illegala flyktingar. Att återvända och därmed bli av med sin illegala situation är ett val men detta val framstår inte för flertalet av dem som något val då detta upplevs som omöjligt ibland på grund av fara för det egna livet.

Under min uppsats har många frågor och funderingar lyfts inom mig. Rashid säger att *det svenska samhället måste öppna ögonen och se hur jobbigt en gömd flykting har det*. Jag har utifrån arbetet med min uppsats och kontakten med mina intervjupersoner fått en större inblick i hur svår denna situation kan vara och jag tänker liksom Rashid att det är viktigt att verkligen lyfta upp och tydliggöra denna situation och fundera på vad den innebär och vad man kan göra åt den. Jag kan inte ge några svar på hur denna situation kan lösas men jag kan lyfta frågor och funderingar angående situationen som jag anser viktiga att tänka över.

När jag ställer mig frågan hur man skulle kunna förbättra deras situation, deras psykiska hälsa och möjligheter till att känna att de ”finns” tänker jag att det första som måste diskuteras är om detta ska möjliggöras. Ska man jobba för att deras situation ska bli bättre när detta går emot tanken att de ska återvända. Detta skulle kunna framstå som motsägelsefullt men samtidigt måste man om man inte anser att detta bör göras ställa sig frågan om man kan acceptera ett ignorerande av att det finns människor i samhället som mår dåligt. Acceptera att denna grupp av människor som mår dåligt i samhället exkluderas och stängs ute från den hjälp som finns att ge. Ska man förlita sig på att informella nätverk i den utsträckning det är möjligt försöker uppväga de konsekvenser som samhällets regler sätter mot dessa personers rättigheter. Är dessa uppväggande handlingar tillräckliga? Jag ser i min undersökning att människor som befinner sig i den här situationen mår dåligt trots denna så klart väldigt viktiga hjälp och anser därför att detta inte är tillräckligt.

Personligen anser jag inte heller att det går att acceptera att människor i vårt land genom lag exkluderas från grundläggande rättigheter när det framgår att de upplever detta mycket negativt och att det inverkar mycket på deras psykiska hälsa. Om inte rättigheter och problemet med den ständiga rädslan kan lösas på annat sätt kanske det är tanken på att de ska återvända som måste ändras för att komma tillrätta med denna problematik. Man säger att vårt

samhälle inte kan ta emot alla och att man måste sätta gränser. Men vem är det som säger att vi har mer rätt till att leva här än någon annan. Att vi har mer rätt till trygghet och att kunna äta oss mätta. Vad är egentligen skillnaden mer än en bestämmelse om att några ska få ingå och andra inte. Jag tänker också att dessa människor skulle kunna utgöra en stor resurs för samhället och bidra med mycket om de bara blev tillåtna att delta. De människor jag har träffat är inga "offer", de är handlingskraftiga människor som kämpar och skulle vilja få möjlighet att skapa sig ett liv som alla andra. Det är våra lagar som gör dem till "offer". Våra lagar som stänger dem ute från möjligheter att bemästra sitt liv på det sätt som andra i vårt samhälle kan, som att skaffa boende på vanligt sätt, delta på arbetsmarkanden och utbilda sig. Jag tror liksom Vestin (2007) att om bilden av invandrare som kriminella hade avtagit och integrationsprojekt hade lyckats så hade man inte behövt vara orolig för följderna av invandring utan det kunde ha lett till något positivt.

Jag anser det är beklagligt att det i dagens Sverige görs skillnad på människor och människor och att vi inte bara kan låtsas som om denna situation och dessa människor inte finns. Även om tanken med asylpolitiken är att dessa människor inte ska finnas i vårt land så gör de det ändå och kommer inte att försvinna så länge de ser det som en omöjlighet att återvända till sina hemland. Det är samhället i sig som har skapat denna situation. Hela begreppet "illegal invandrare" är konstruerat. Hade man inte gjort en uppdelning i länder och skapat lagar för att begränsa andras vistelse på territorium hade detta inte funnits. Det är vi själva som har skapat denna indelning, vi själva som skapat denna olikhet. Självklart är även begreppet ojämlikhet och de lagar och förordningar om rättigheter socialt konstruerade. Jag kan inte uttala mig objektivt om vad som är bättre eller sämre än något annat. Vilket sätt att dela in världen på som är mest rättvis och mest lyckoskapande. Men jag kan lyfta frågan om vi kan acceptera och vill ha det som det ser ut idag. Vill vi sända ut bilden till en grupp människor att de inte är tillräckligt betydelsefulla för att få tillgång till resurser och rättigheter som finns för alla andra i vårt land? Vill vi inskränka deras möjligheter att "leva som andra"?

Efter detta tycker jag även att det är viktigt att fundera på om vi fortfarande hade velat ha det så här om det var vårt land som befann sig i krig, vårt land där man inte kunde äta sig mätt, vårt land där man riskerade bli avrättad om man sa vad man tyckte. Skulle vi vilja bli välkomnade till ett annat land om vi flydde? Skulle vi vilja räknas som lika värda och bli tillåtna att vistas i en trygg miljö eller bli hänvisade till att leva i marginalen i en ständig kamp för att överleva och stå ut med rädslan och oron över att bli gripen och skickade tillbaka till något vi fruktar?

Mina intervjupersoner beskriver att de innan de kom trodde att det skulle bli bra här och att de aldrig kunde föreställa sig den situation de hamnat i. Nu uttrycker många att de inte förstår hur Sverige som är ett så demokratiskt land och pratar om mänskliga rättigheter kan behandla dem så illa. Även jag frågar mig nu i slutet av denna uppsats vad alla fina konventioner och paragrafer om jämlikhet och allas rätt till värdiga liv står för när de inte följs i verkligheten. När det går att göra undantag. Undantag från något som ska gälla "alla människor". Har man genom att fly från sitt land och inte bedöms uppfylla de krav som krävs för att vara berättigad till skydd blivit av med sin status som människa?

7.2 Slutord

Min föreställning innan denna uppsats var att gömda flyktingars situation på många sätt kunde vara svår och att de kunde uppleva denna situation som psykiskt påfrestande och jag har genom detta arbete många gånger om fått bekräftat att så även kan vara fallet.

Jag tycker att det har varit mycket intressant att få göra denna uppsats och att jag har fått en större och djupare inblick i hur gömda flyktingars situation kan vara. Men trots allt som kommit fram i denna uppsats om hur det kan upplevas att leva gömd så kan jag inte ge en tillräckligt talande bild av detta. Jag kan inte göra anspråk på att ha fångat hur det kan kännas eller i egentlig mening ens verkligen kunna förstå för detta är en situation som måste upplevas. Mina informanter påtalar att de inte innan de befann sig i denna situation kunde förstå vad det innebar och att de inte heller kan beskriva hur de känner inombords med ord. Som Mina sa till mig: *Inte ens tusen ord kan uttrycka det jag känner*. Detta tycker jag att det är viktigt att läsaren har i åtanke. Men jag hoppas att min uppsats kan bidra till att ge en större inblick och skapa en större förståelse för vad det kan innebära att leva gömd och hur detta kan upplevas. Självt anser jag också att detta faktum att det inte kan beskrivas hur det känns talar för sig självt och i sig kan ge en större förståelse för komplexiteten och känslan i denna situation.

7.3 Förslag på mer forskning

Jag ser att det finns mycket inom detta område som skulle vara intressant att forska mer om. Jag har sett att mina intervjupersoner upplever att de blivit behandlade illa av samhället. Utifrån det tänker jag att det skulle vara intressant att undersöka om det finns någon skillnad på hur personer som fått uppehållstillstånd direkt respektive personer som fått uppehållstillstånd först efter att ha fått negativa beslut och behövt leva gömda ser på det svenska samhället. Om de upplever att deras syn och förtroende för samhället har påverkats av deras tid som gömda och exkluderade av detta samhälle.

Jag har i min studie fokuserat på människor som är gömda och har sökt asyl men det hade också varit intressant att undersöka hur människor som befinner sig illegalt i Sverige utan att ha sökt asyl upplever sin situation.

Ett annat intressant forskningsområde hade varit att följa upp människor som söker asyl men får avslag och skickas tillbaka och se hur deras liv gestaltar sig efter hemvändandet.

REFERENSER

- Abiri Elisabeth. (2000) *The securisation of migration. Towards an understanding of migration policy changes in the 1990's. the case of Sweden*. Göteborg: Vasastadens bokbinderi AB
- Allardt Erik (1978) *Att ha, att älska, att vara*. Lund: Argos förlag AB
- Andersson Hans E (2005) *The asylum seeking child in Europe*. Göteborg: Center for European Research at Göteborg University (CERGU)
- Angel Birgitta & Hjern, Anders (2004) *Att möta flyktingar*. Lund: Studentlitteratur
- Arjen Leerkes, Godfried Engbersen, Marion Van San (2007) Shadow Places: Patterns of Spatial Concentration and Incorporation of Irregular Immigrants in the Netherlands. I *Urban Studies*, Vol. 44, No. 8, 1491–1516, July 2007
- Ascher Henry (2005) Rapes in war: effects on mother – child relation. I Andersson H, mfl (Red.) *The asylum seeking child in Europe*. Göteborg: Center for European Research at
- Billinger Kajsa (2005) Fokusgrupper. I Larsson Sam, Lilja John, Mannheimer Katarina (Red.) *Forskningsmetoder i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur
- Burgers Jack (1998) *In the margins of the welfare state: Labour market position and housing conditions of undocumented immigrants in Rotterdam*. Urban Studies. Vol 35 No 10 1855-1868, 1998
- Benhabib Seyla (2004) *The rights of others- aliens, residents and citizens*. United Kingdom: Cambridge University Press
- Collste Göran (2004), *Globalisering och global rättvisa*. Lund: Studentlitteratur
- Cromby John, Nightingale David J. (1999) Vad är det för fel med den sociala konstruktivismen. I Nightingale David J, Cromby John (Red) (1999) *Socialkonstruktivistisk psykologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Dovidio John F, Major Brenda, Crocker Jennifer (2000) Stigma: Introduction and overview I Hearton Todd F, Kleck Robert E., Hebl Michelle R., Hull Jay G. (Red.) *The psychology of stigma* New York: The Guilford Press
- Eriksson Johanna & Henriksson, Helena (1997) *Asylsökande och gömda familjer i samhället och vården*. Stockholm: Samhällsmedicin Syd
- Floor Kristi (2005) European states and asylum- seeking child an overview. I Andersson H, mfl (Red.) *The asylum seeking child in Europe*. Göteborg: Center for European Research at Göteborg University (CERGU)
- Flyghed Janne (2003) Den hotfulla säkerheten. I Flyghed Janne & Hörnqvist, Magnus (red) (2003) *Terrorjakt och rättssäkerhet i Sverige*.

Forskningsrådet. *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning.*

Geddes Andrew, (2000) *Immigration and intergration . Towards fortress Europé?* Manchester University Press

Gilje N & Grimen H (1992) *Samhällsvetenskapernas förutsättningar.* Göteborg: Daidalos AB

Goffman Erwing (2005) *Stigma - den avvikandes roll och identitet.* Stockholm: Nordstedts Akademiska Förlag

Jacobsen Dag Ingvar: (2007) *Förståelse, beskrivning och förklaring. Introduktion till samhällsvetenskaplig metod för hälsovård och socialt arbete.* Lund: Studentlitteratur.

Hjern Anders (2006) *Att leva utan uppehållstillstånd.* SoS-rapport 2006. Socialstyrelsen

Hydén Sophie & Lundberg, Anna. (2004) *Inre utlänningskontroll i polisarbete, mellan rättsideal och effektivitet i schengens Sverige.* Malmö: Prinfto team offset & media

Härenstam Annika & Wiklund Per (1999) Utsatthet i arbetslivet. I Härenstam Annika, Lundberg Ulf, Lindblad Eva, Starrin Bengt (Red.) (1999) *I vanmaktens spår – om sociala villkor, utsatthet och ohälsa.* Umeå: Borea bokförlag

Kajandi Madis (1981) *Livskvalitet. En litteraturstudie av livskvalitet som beteendevetenskapligt begrepp samt förslag till definition.* Uppsala: Psykologiska enheten, forskningskliniken Ullåkers sjukhus

Khosravi Sharam, (2006) Territorialiserad mänsklighet: irreguljära immigranter och det nakna livet. I Reyes P *Om välfärdens gränser och det villkorade medborgarskapet.* Stockholm: SOU 2006:37

Kinnvall Catarina (2003) Identitetsstudier – en översikt. I Bo Petersson, Alexa Robertsson (Red) *Identitetsstudier i praktiken.* Malmö: Liber AB

Kvale Steinar (1997) *Den kvalitativa forskningsintervjun.* Lund. Studentlitteratur.

Lilja John (2005) Prolemformulering I Larsson Sam, Lilja John, Mannheimer Katarina (Red.) *Forskningsmetoder i socialt arbete.* Lund: Studentlitteratur

Larsson Sam (2005 a) Teori, metod och empiri . I Larsson Sam, Lilja John, Mannheimer Katarina (Red.) *Forskningsmetoder i socialt arbete.* Lund: Studentlitteratur

Larsson Sam (2005 b) Kvalitativ metod. I Larsson Sam, Lilja John, Mannheimer, Katarina (Red.) *Forskningsmetoder i socialt arbete.* Lund: Studentlitteratur

Larsson Sam, Lilja John, Mannheimer Katarina (2005) Introduktion. I Larsson Sam, Lilja John, Mannheimer Katarina (Red.) *Forskningsmetoder i socialt arbete.* Lund: Studentlitteratur

Lindström Bengt (1998) Antonowsky och salutogenesen i den postmoderna folkhälsovetenskapen. I Kumlin, Thomas *Känsla av sammanhang – teori, empiri och kritik*. Uppsala: Ord och form AB

Littlewood Paul, Herkommer Sebastian, Koch Max (2007) Social exclusion, the underclass and welfare. A critical analysis. I Harrysson Lars, O'Brien Michael (Red.) *Social welfare, social exclusion. A life course frame*. Göteborg: Iterlecta DocySys AB

Lundberg Olle (1998) Känsla av sammanhang ur ett befolkningsperspektiv. I Kumlin Thomas *Känsla av sammanhang – teori, empiri och kritik*. Uppsala: Ord och form AB

Läkare Utan Gränser (2005) *Gömnda i Sverige utestängda från hälso- och sjukvård. Resultat från en studie av Läkare Utan Gränser*. Stockholm

Löwén Åsa. (2006) *Asylexistensens villkor: resurser och problem i meningsskapande hos asylsökande barn i Sverige*. Uppsala: Religionspsykologi, Teologiska Institution Uppsala Universitet.

Madsen Aase Mygind (2007) Perspectives on social exclusion and inclusion. Stratification and differentiation. I Harrysson Lars, O'Brien Michael (Red.) *Social welfare, social exclusion. A life course frame*. Göteborg: Iterlecta DocySys AB

Mekonnen Tesfahuney (1998) *Imag(in)ing the Other(s). Migration, Racism and the Construction of Nigrants* Stockholm. Uppsala University, Department of Social and Economic Geography

Miller Carol T, Major Brenda (2000) Coping with stigma and prejudice I Hearton Todd F, Kleck Robert E, Hebl Michelle R, Hull Jay G. (Red.) *The psychology of stigma* New York: The Guilford Press

Miyamoto Maryam Kamali, (1996) *Innovation: Restricting asylum: Trends and prospects*. The European Journal of Social Sciences, 13511610, Jun96, Vol. 9, Issue 2

Nader Ahmadi (2000) Kulturell identitet i gungning. I Allwood, Carl Martin Kulturell och social påverkan I Allwood Carl Martin, Franzén Elsie (2000) *Tvärkulturella möten*. Natur och kultur

Nilsson Berit (2002) *Vad betyder känsla av sammanhang i våra liv? Aspekter på kön, hälsa och psykosociala faktorer*. Umeå: Umeå University Medical Issertations

Nordström Eva (2004). *I väntan på asyl. Retorik och praktik I svensk flyktingpolitik*. Umeå, Borea bokförlag

Nyberg Eva (2000) Att använda tolk. I Allwood Carl Martin, Franzén Elsie C (Red.) *Tvärkulturella möten grundbok för psykologer och socialarbetare*. Falkenberg: Natur och Kultur

O'Brien Michael (2007) Social and Economic Exclusion/ Inclusion . A complex paradox. I Harrysson Lars, O'Brien Michael (Red.) (2007) *Social Welfare, Social Exclusion. A Life Course Frame*. Göteborg: Iterlecta DocySys AB

- Ohlsson Mattias (2006) Irreguljära immigranter står utanför svensk sjukvård. *Läkartidningen* nr 45 2006 vol.103
- Payne Malcolm (2002) *Modern teoribildning i socialt arbete*. Stockholm: Natur och Kultur
- Reijneveld S, Verheij R, Herten L, Bakker D (2001) Contacts of general practioneers with illegal immigrants. *Scandinavian Journal of Public health* 2001:29:308-313.
- Samers (2003), Invisible capitalism, political economy and the regulation of undocumented immigration in France. *Economy and Society* Volume 32 Number 4 November 2003: 555–583
- SoS-rapport 1999:5 *När barn lever gömda*. Stockholm: Socialstyrelsen, statens Invandrarverk
- SoS-rapport 1994:8 *Gömd. Om barn som hålls gömda för att slippa avvisning*. . Stockholm: Socialstyrelsen, statens Invandrarverk
- SOU 2003: 25 *Verkställighet vid oklar identitet*.
- SOU 2004:110 *Gränskontrollag – effektivare gränskontroll*.
- SOU 2006:6 Skyddsgrundsdirektivet och svensk rätt. En anpassning av svensk lagstiftning till EG-direktiv 2004/83/EG angående flyktingar och andra skyddsbehövande. Betänkande av Skyddsgrundsutredningen.
- SOU 2007: 34 *Skolgång för barn som ska avvisas eller utvisas*
- Stier Jonas (2003) *Identitet – människans gåtfulla porträtt*. Lund: Studentlitteratur
- Svedberg Lars (1997) *Marginella positioner. Kritisk diskussion om begrepp, teori och empiri*. Stockholm: Socialstyrelsen 1997:5
- Söderberg Carl (2005) International law and children as asylum-seekers. I Andersson H, mfl (Red.) *The asylum seeking child in Europe*. Göteborg: Center for European Research at Göteborg University (CERGU)
- UNHCR (2006) *The world states refugees*
- Waldehorn Anna (Red.) (2007) *Barn utan Papper - Barn först och främst*. Årsrapport från projektet Utanpapper.nu. Rädda Barnen
- Vestin Sanna (2007). *Eu och flyktingarna*. Världspolitikens Dagsfrågor 2007:4
- Vestin Sanna (2006) *flyktingfällan* Stockholm: Ordfront
- Vetenskapsrådet *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. <http://www.vr.se/download/18.668745410b37070528800029/HS%5B1%5D.pdf>
- Wenneberg Sören Barbelo (2001) *Socialkonstruktivism – positioner, problem och perspektiv*. Helsingborg. Liber AB

Hemsidor

Migrationsverkets hemsida: <http://www.migrationsverket.se/>

UNHCR:s hemsida: <http://www.unhcr.org/home.html>

De mänskliga rättigheterna - Regeringens webbplats för mänskliga rättigheter:
http://www.manskligarattigheter.gov.se/extra/pod/?module_instance=7

Utlänningslagen (2005:716) - Svensk författningssamling (SFS)
<http://www.riksdagen.se/Webbnav/index.aspx?nid=3911&bet=2005:716>

Regeringsformen - Svensk författningssamling (SFS)
http://www.riksdagen.se/templates/R_PageExtended____6055.aspx

Lag (1994:137) om mottagande av asylsökande m.fl. - Svensk författningssamling (SFS)
<http://www.riksdagen.se/webbnav/index.aspx?nid=3911&bet=1994:137>

Regeringskansliets hemsida: <http://www.sweden.gov.se/sb/d/2675#item150>

BILAGA

Intervjuguide

Bakgrund

- Kön
- Ålder
- Etnicitet
- Kan du berätta lite kort om bakgrunden till varför du kom till Sverige
- Hur länge har du varit i Sverige?
- Har du sökt asyl?
- Hur länge har du varit ”gömd”?
- Kan du berätta vad du tänkte när du beslöt att ”gömma dig”
- Varför gömde du dig?
- Såg du några andra alternativ?

Öppen fråga

- Hur upplever du situationen som gömd och hur upplever du att denna situationen inverkar på ditt liv?

Boende/ ekonomi/ sysselsättning/

- Hur bor du?
- Har du bott på andra ställen under din tid som gömd? Vilka sorts ställen? Hur kom det sig att du flyttade från de olika ställena?
- Hur upplever du din boendesituation? Hur skulle du önska att den såg ut?
- Hur upplever du din ekonomiska situation?
- Hur försörjer du dig?
- Har du haft något arbete under din tid som gömd? Vad för arbete? Visste din arbetsgivare att du var ”gömd”? Hur såg din arbetssituation ut, hur upplevde du den? Upplevde du att din ”situation som gömd” inverkade på arbetssituationen på något sätt? På vad sätt?
- Kan du berätta lite vad du brukar göra på dagarna (fritiden)?
- Vad brukade du göra på dagarna (fritiden) innan du gömde dig?
- Vad skulle du vilja göra?
- Finns det saker du avstår ifrån att göra på grund av din ”situation som gömd”?
- Finns det platser du undviker att vistas på?

Sociala relationer / nätverk

- Vilka personer skulle du säga ingår i ditt sociala nätverk / Vilka personer umgås du med?
- Umgås du med andra personer som är gömda? Andra landsmän? Svenskar?
- Har du fått nya vänner/relationer under din tid som gömd? Var och hur har du fått kontakt med dessa?
- Upplever du att din ”situation som gömd” medför några hinder för att ta kontakt med nya människor? På vilket sätt?
- Vet personerna du umgås med att du är ”gömd”?

- Är det några relationer du inte har som du skulle vilja ha?
- Anser du att din "situationen som gömd" påverkar din möjlighet att träffa andra människor och ha sociala relationer?

Psykisk hälsa

- Hur skulle du beskriva att du har mått under din tid som gömd?
- Hur mår du nu?
- Upplever du att tiden som gömd har inverkat på din psykiska hälsa, på vilket sätt.
- Har du känt dig rädd under din tid som gömd? I vilka situationer, i fråga om vad?
- Har du känt dig oroad? I vilka situationer och i fråga om vad?
- Har du haft någon att vända dig till för att få stöd om du mått dåligt?

Identitet

- Hur ser du på dig själv?
- Har din syn på dig själv ändrats sedan du gömde dig? På vilket sätt?
- Har din självkänsla/självförtroende ändrats sedan du gömde dig? På vilket sätt?
- Ser du dig som en del av det svenska samhället?
- Ser du dig som en del av något?
- Känner du dig som svensk?

Framtidstankar

- Hur ser du på din framtid?
- Hur tror du att din situation skulle bli annorlunda om du fick uppehållstillstånd?
- Hur önskar du att din framtid såg ut? Vad du har för drömmar?

Övrigt

- Är det något annat du vill berätta eller tillägga?